

ՅԱԿՈԲ ՏԵՐԵԱՆ - HAGOP DERIAN

**Ո՞ՒՐ Կ'ԵՐԹԱՅ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ**

**Where Is the
Armenian Apostolic Church
Heading?**

2011

Ո՞Ր Կ'ԵՐԹԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
Where Is the Armenian Apostolic Church Heading?

Յակոբ Տէրեան - Hagop Derian

ՅԱԿՈԲ ՏԷՐԵԱՆ

Ո՞ՒՐ Կ'ԵՐԹԱՅ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՆ

2011

ՆԱԽԱԲԱՆ / Preface

ԱՅՍ ԳԻՔՈՅԿԸ	7
ՆԱԽԱԲԱՆ	9
Ո՞Ր Կ'ԵՐԹԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ	13
ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՅ ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԻՒՆ - ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԸ ԱՆԳԼԵՆՈՎ	43
ԵՐԿՈՒ ՔԱՀԱՆԱՅ, ԵՐԿՈՒ ՉԱՓԱՆԻՇ	67
ՍԱՏԱՆԱՅԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆՈՒՆԸ - «ՎՆԱՍ ՉՈՒՆԻ»	75
Preface	107
Where Is the Armenian Apostolic Church Heading?	111
Unprecedented Scandal: The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church in English?	133
Two Priests, Two Standards	151
The Second Name of Satan: No Harm Done	157

ԱՅՍ ԳՐՔՈՅԸ

Այս գրքով կը հոգիի պարտքն է ճշմարտութեան բացայայտման հետամուտ եւ հայ ազգային եկեղեցւոյ դիմագիծին անաղարտութեամբ մտահոգ գիտակից ՀԱՅ հաւատացեալի տագնապներով բռնուած մարդու մը, որ քաջութիւնը ունեցած է զինք յուզող հարցերը հանրութեան ներկայացնելու, հոգ չէ թէ անոնք սրդողութեան պատ մը բարձրացնեն իր եւ իր մտածումներուն հաղորդ դարձողներու միջեւ:

Հետագայ էջերուն մէջ պարփակուած չորս գրութիւնները կը պարզեն թէ հեղինակին խռովքը կ'ընթանայ երկու ներհիւստուած ուղղութիւններով, մերձենալու համար Հայ Եկեղեցւոյ քրիստոնէական էութեան սպառնացող երեւոյթներուն եւ անոր ազգային ինքնութիւնը խաթարող մտայնութիւններուն ու փոփոխութիւններուն:

«Ո՞ր կ'երթայ» հարցումը իր մէջ կը խտացնէ Հայ Եկեղեցին առողջ հունի մէջ պահելու նախանձախնդրութիւնը եւ միանգամայն կը յուշէ թէ հեղինակը կը հաւատայ որ Հայ Եկեղեցին պիտի շարունակէ իր կրօնական եւ ազգային կենսական դերակատարութիւնը:

Հայ Եկեղեցւոյ գմբէթներուն տակ տասնեակ տարիներու համեստ սպասարկութիւնը հեղինակին շարադրանքին կը բերէ բարիքը առարկայական մատնանշումներու, որոնց նեցուկ կու գան կանգնիլ առատօրէն ներկայացուող օրինակները:

Հայ Եկեղեցին կրնայ հպարտանալ իմացական եւ հոգեկան բացառիկ արժէք ներկայացնող եկեղեցականներով, որոնց քով բնաւ չէ պակսած՝ հոգեւոր կոչումին առընթեր՝ ազգային ոգին ու նուիրումը: Այսուհանդերձ, գաղտնիք չէ թէ մեր եկեղեցականներուն մէջ կան նաեւ կոչումին բարեւ չտուած անհատներ ու այնպիսիներ, որոնց կենցաղը կը շեղի Աւետարանի բառէն ու բանէն եւ որոնց

մտային ունակությունները հեռու կը մնան հաւատացեալները գոհացնելէ:

Բայց նման կացութեան մը պատասխանատուութիւնը՝ ենթականերուն չափ՝ կը ծանրանայ ուսերուն վրայ հայ հաւաքականութիւններու, որոնք իրենց գրեթէ համատարած լռութեամբ եւ անտարբերութեամբ կը մղեն որ առաւել եւս յանձնապաստան ու անձնապաշտ դառնան աշխարհիկ թէ հոգեւոր ղեկավարներն ու առաջնորդները, որոնք շա տ հանգիստ կերպով կը գտնեն ճամբան հաշուեխուսութեան, անգիտակ կամ անհոգ՝ իրենց պատճառած ազգային չարիքին հանդէպ:

Իրաւա՛ մը է որ հեղինակը իր առաջին յօդուածին առաջին իսկ պարբերութեամբ նշորակի հարուածը կը հասցնէ անտարբերութեան՝ զայն դաւանելով մեծագոյնը մեր ազգային գոյութեան սպառնացող վտանգներուն:

Պիտի ուզէինք ներկայ գրքոյկին մէջ յատուկ լուսարձակի տակ առնել մայր երակ մը, որ իր մէջ կը պարունակէ աւիշը մեր ազգային գոյատեւումին: ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻն առանցքային նշանակութիւնն է այն, գոր հեղինակը կը մղէ առանց այլեւայլի յայտարարելու. «... թող ներեն ինծի մեր եկեղեցական հայրերը, եթէ ըսեմ որ պարտիս ըլլալ առաջ հայ, յետոյ՝ քրիստոնեայ»:

Յուսա՛նք որ Յակոբ Տէրեանին խօսքերը ծառայեն որպէս զգաստութեան կոչ, որպէսզի Հայ Եկեղեցին,- իր պատմական դերին հաւատարիմ,- շարունակէ անխափան խաղալ միջնաբերդի իր աւանդական դերը:

ԴՌԱՏ. ՎԱՅԷ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Մանկութենէս մինչեւ այսօր եղած եմ եկեղեցական ծառայութեան մէջ՝ նախ որպէս դպիր եւ ապա սարկաւագ, ինչ որ կը պարտիմ բարեպաշտ ծնողքիս դաստիարակութեան:

1949ին գացած եմ Անթիլիասի դպրեվանքը ուսանելու՝ եկեղեցական ասպարէզը ընդգրկելու մտօք, սակայն ցաւ ի սիրտ, երեք ամիս ետք վերադարձած եմ տուն... նախընտրելով շարունակել,- թէեւ աւելի համեստ, սակայն աւելի հոգեհաճոյ,- կամաւոր ծառայութիւնը եկեղեցիէն ներս:

Կեանքիս ընթացքին ուր որ գացած եմ, Կիրակի օրերուն փնտռած եմ տեղոյն եկեղեցին, ուր կա՛մ մաս կազմած եմ երգեցողութեան, կա՛մ հետեւած եմ արարողութեան:

Սիրած եմ միշտ տեսակցութիւն մը ունենալ տեղոյն հոգեւոր հովիւին կամ պատասխանատու անձերու հետ, մասամբ ծանօթանալու եկեղեցւոյ վիճակին ու ընթացքին:

Իրաքանչիւր եկեղեցւոյ մէջ տեսած եմ տարբեր սովորութիւններ, տարբեր ըմբռնումներ, տարբեր գործելաճ: Ոմանց մէջ՝ օրինապահութիւն եւ կանոնաւորութիւն, այլոց մէջ՝ տարակարծութիւններ եւ անհամաձայնութիւններ, ուրիշ տեղեր՝ կամքի պարտադրանք եւ ընդդիմութիւն, եւայլն:

Յատկապէս տեսանելի եղած են ինձ կարգ մը եկեղեցիներէ ներս առկայ սխալներ, անօրինութիւններ եւ մինչեւ իսկ սկզբունքային շեղումներ, որոնք եկեղեցւոյ աւանդութեան, վարկին ու նուիրակաւորութեան վնաս հասցնող ազդակներ կը նկատուին:

Թէեւ նման թերութիւններ ու սխալներ կարելի է տեսնել բոլոր եկեղեցիներէն ներս (մի գուցէ շատ աւելին), սակայն մենք չփորձուեցանք մտնել այլոց գործերուն մէջ, ձգելով որ իւրաքանչիւր

եկեղեցի ինքն իր ձեռքով մաքրե իր ներսը:

Որով երկարամեայ եկեղեցական կեանքի փորձառությունս եւ եկեղեցական գիտելիքներու նկատմամբ որոշ չափով ունեցած իմացութիւնս, նաեւ եկեղեցւոյ կարգ ու կանոնին եւ անոր նուիրականութեան հանդէպ ունեցած նախանձախնդրութիւնս, ինչպէս նաեւ «ինչոս պէտք, ինչ կ'ուզեն թող ընեն» ըսելու սովորութեան՝ նկարագրիս ու խառնուածքիս մաս չկազմելը ծնունդ տուին այս գրքին լոյս ընծայման:

Զիրար ամբողջացնող այս յօդուածաշարքերով, որոնք լոյս տեսան «Նոր Օր», «Մասիս» եւ «Նայիրի» շաբաթաթերթերուն մէջ 2000, 2004 եւ 2008 թուականներուն, փորձեցի ցոյց տալ եկեղեցիէն ներս առկայ թերութիւններն ու սխալները, որոնք կարիք ունին սրբազրուելու՝ յանուն մեր եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն եւ նուիրականութեան պահպանման:

«Ո՛ր Կերթայ Հայց. Առաք. Եկեղեցին» յօդուածաշարքին մէջ ակնարկած էի այդ թերութիւններուն եւ սխալներուն՝ ցոյց տալով թէ ինչպէս կարճ կապելու սիրոյն մեր եկեղեցին շատ բան կը կորսնցնէ իր հարստութենէն. թէ ինչպէս օտար բարքեր ու սովորութիւններ մուտք կը գործեն մեր եկեղեցիէն ներս. թէ ինչպէս անպատշաճ արարքներ կը տեսնուին կարգ մը եկեղեցականներու վրայ, որոնք ուղղակի պատճառ կը դառնան գայթակղութիւններու, եւայլն:

«Աննախընթաց Գայթակղութիւն - Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Սրբազան Պատարագը Անգլերէնո՞վ» խորագրեալ յօդուածին մէջ կը տեսնենք թէ ինչպէս որոշ եկեղեցիներ համաձայնաբար միասնական լայնածաւալ աշխատանք կը տանէին հոգեւորականաց համագումարին մէջ օրակարգի բերելու մեր պատարագին լեզուն փոխելու հարցը, որ կանխուեցաւ Վեհ. Հայրապետին ազդարարութեան կոնդակով:

Թուականէս մօտ ութ տարի առաջ մեծ թափ ստացած այդ անտեղի աշխատանքներուն յառաջացուցած յուզման ազդեցութեան տակ, ես ալ, կամքէս անկախ, խիստ ոճով խօսած էի իրենց հասցէին:

Իսկ այսօր, երբ բոլոր կիրքերը կը թուին հանդարտած ըլլալ եւ ամէն ինչ սահուն ընթացքի մէջ կարելի է նկատել, կու գամ

ներողամտութիւնը խնդրել բոլոր այն անձերուն, որոնց թերեւս այդ ժամանակ վիշտ պատճառած եղայ խստառճ գրութեամբս:

Թէեւ այդ յօդուածին վերջաւորութեան ինն հարցումներ ուղղած էի այն եկեղեցականներուն, որոնք ջատագովներն էին մեր պատարագին լեզուն փոխելու եւ խնդրած էի իրենցմէ, որ բարի ըլլան պատասխանելու այդ հարցումներուն՝ իւրաքանչիւրին առանձնապէս, որպէսզի կարելի ըլլար հասկնալ իրենց տեսակէտներուն հիմքը, ցաւ ի սիրտ, չգտնուեցաւ ոեւէ եկեղեցական, որ պատասխանած ըլլայ այդ հարցումներուն:

Կարելի է ենթադրել որ հայերէնով գրուած այս յօդուածները չկարդացուեցան հայերէն լեզուին մէջ տկար եկեղեցականներու կողմէ, որպէսզի կարենային լրիւ հասկնալ յօդուածներուն ամբողջութիւնը: Այդ իսկ պատճառաւ, բերանացի լսումներ տեղի տուին սխալ հասկացողութեան եւ որոշ տարաձայնութիւններու:

Ուստի փափաքեցայ անգլերէնի թարգմանել տալ այս գրութիւնները, որպէսզի ընթերցողները կարենան լաւ հասկնալ թէ ինչեր են այդ սխալները, թերութիւնները, շեղումները, անպատշաճութիւնները, եւայլն, որոնք հակաօրինական կը նկատուին եւ ներհակ կ'ընթանան եկեղեցոյ բո՛ւն առաքելութեան եւ սկզբունքներուն հետ:

Պէտք է խոստովանիմ, սակայն, որ դիւրին չեղաւ ինձ համար գրել այս բոլորը, որ տեղ գտած են այս գրքին մէջ, քանի որ՝ ինչպէս անմահն Յակոբ Պարոնեան պիտի ըսէր՝

Ճշմարտութիւնը «խօսիլ» դժուար բան է

Ճշմարտութիւնը «լսել» աւելի դժուար

Ճշմարտութիւնը «ընդունիլ» ամենադժուար

Որով կը գիտակցէի թէ որքան դժուար պիտի ըլլար մարդոց համար «լսել» այդ ճշմարտութիւններու վրայով: Հաւանաբար սրտով ու մտքով տակաւին պատրաստ պիտի չըլլային կարենալ ընկալելու այդ ամենադժուար նկատուող ճշմարտութիւնը:

Սակայն ճշմարտութեան բացայայտման անհրաժեշտութեան պարտադրանքին տակ, հարկադրուած զգացի ի լոյս բերել ուղղելի այդ սխալներն ու թերութիւնները:

Սխալներ ու թերութիւններ միշտ եւ ամէն տեղ կրնան ըլլալ: Մի գուցէ չկարենանք նկատել զանոնք մեր ամէնօրեայ կեանքի

ընթացքին: Սակայն այս պարագային, անդրադառնալէ ու գիտակցելէ ետք անոնց առկայութեան մեր կեանքէն ներս, եթէ աշխատինք սրբագրել եւ ուղղել զանոնք, ահաւասիկ ցոյց տուած կ'ըլլանք ճշմարիտ ու առաքինի նկարագիր մը: Հակառակ պարագային, գիտակցելով հանդերձ այդ բոլորին, եթէ տակաւին շարունակենք մնալ մեր այդ սխալներուն եւ թերութիւններուն մէջ, այդ պիտի նշանակէ կրկնակի մեղանշում մեր եկեղեցւոյ սկզբունքներուն, աւանդութիւններուն ու նուիրականութեան հանդէպ:

Տայ Աստուած որ այս գիրքը մեր եկեղեցիէն ներս ծառայէ որպէս յուշարար բոլոր անոնց համար, որոնք մաս եւ բաժին ունին այդ սխալներուն եւ թերութիւններուն մէջ:

Հարկ կը տեսնեմ նշել այստեղ, որ այս գրքին մէջ տեղ գտած բոլոր քննադատելի երեւոյթները դիտուած են կիլիկեան եւ էջմիածնական թեմերու եկեղեցիներէն ներս հաւասարապէս:

Ներողամտութիւնը կը խնդրեմ բոլոր այն օրինապահ եկեղեցականներուն, որոնք գիտակից են իրենց կոչումին նուիրականութեան եւ զերծ՝ գրքին մէջ յիշուած թերութիւններէն:

Յ. Տ.

Ո՞Ր Կ'ԵՐԹԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

ՄՈՒՏՔ

Մեր ազգային գոյութեան սպառնացող վտանգներուն մեծագոյնը, անկասկած, ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ՝ «Անտարբերութիւն»ը:

Անտարբերութիւն հանդէպ ազգային եւ եկեղեցական անցուդարձերու եւ տարբեր եղելութեանց հանդէպ:

Անտարբերութիւն հանդէպ մեր արժէքներուն եւ մեր գանձերուն, որոնք կը կորսուին ու կ'անհետանան մեր իսկ անհոգութեան պատճառաւ:

Դժբախտաբար այս անտարբերութիւնը շաքարախտի նման մուտք գործած է մեր ազգային բոլոր խաւերէն ներս եւ ներքնապէս ու յամրօրէն կը հիւծէ մեր օրկանները, կը տկարացնէ մեզ ու կը հիւանդացնէ, ի վերջոյ յանգեցնելու մեր անմխիթար վերջաւորութեան:

Եւ ինչպէս շաքարախտաւոր մը երբ անտարբեր գտնուի իր հիւանդութեան եւ ըլլայ անհոգ եւ անզգոյշ իր կերուիտումին նկատմամբ, կարճ ժամանակ ետք ինքզինք կը գտնէ անդարմանելի վիճակի մը մէջ, նոյնպէս եւ այդ անտարբերութիւնը հանդէպ մեր եկեղեցական եւ ազգային սկզբունքներուն, սրբութիւններուն, արժէքներուն, հարստութիւններուն կը սպառնայ մեզ հասցնել նոյն հանգրուանին:

Հոս մեր խօսքը կ'ուզենք մասնաւորել յատկապէս Հայ եկեղեցւոյ եւ անոր ընթացքին, եւ հարց կու տանք.

Ո՞ր կէրթայ Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին:

* * *

ՄԵՐ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր միտքը լուսազոյն կերպով կարենալ պարզելու համար, հարկ կը զգամ խիստ ամփոփ կերպով ներկայացնել մեր եկեղեցոյ մէջ ժամապաշտութեան դասաւորումը, որուն հիման վրայ է որ կը կատարուին մեր ժամերգութեան արարողութիւնները:

Մեր եկեղեցին ունի ինը ժամեր.

1. Գիշերային ժամ
2. Առաւօտեան ժամ
3. Արեւագալի ժամ
- 4-5-6. Ճաշու ժամեր
7. Երեկոյեան ժամ
8. Խաղաղական ժամ
9. Հանգստեան ժամ

Այս ժամերգութիւնները ըստ ժամագրքի կը կատարուին իրենց յատուկ ժամանակներուն:

Սովորական կիրակիներու Սրբազան Պատարագէն առաջ կը կատարուին առաջին երկուքը:

Գիշերայինը կ'ընդգրկէ «Յիշեցում»-էն մինչեւ «Ալէլուի», ընդ որում եւ «Աւագ օրինութեան» շարականները, որոնք յօրինուած՝ ութ ձայներու վրայ, կը փոխուին ամէն Կիրակի. եւ

Առաւօտեանը կ'ընդգրկէ «Լցաք առաւօտու»-էն մինչեւ «Նորաստեղծեալ», որոնց ընթացքին եւ «Հարց» շարականները, իրենց յարակից մասերով:

Ասոնց կը յաջորդեն «Թափօր»-ն ու «Պատարագ»-ը:

Առաւել մանրամասնութեանց մէջ չմտնելու մտահոգութեամբ զանց կ'առնենք խօսիլ յաջորդ 7 ժամերու մասին, որոնք պիտի կարօտին երկար բացատրութեան:

Զանց կ'առնենք նաեւ տօնական օրերը, որոնք ունին յատուկ շարականներ եւ յաւելեալ որոշ մասեր:

Կը բաւականանանք քննարկելով միայն սովորական կիրակիները իրենց կատարողութեամբ:

* * *

Ա. ԿԱՐՃ ԿԱՊԵԼՈՒ ԱԽՏԸ

Նոր տեսակի հիւանդութենէ մը վարակուած են մեր ծուխերն ու եկեղեցականները:

Այդ հիւանդութեան անունն է «կրճատման ախտ»: Այո, պէտք չէ երկարել արարողութիւնը:

Իսկ կարճ կապելը գիտենք որ կրնայ ունենալ միայն երկու կարելիութիւններ. կա՛մ կրճատել եւ հանել ժամերգութեանց եւ Պատարագին «աւելորդ» մասերը եւ կա՛մ աճապարել, այսինքն՝ արագացնել երգեցողութիւնը:

Իսկ երբ հարց տանք թէ ի՞նչ է պատճառը կարճ կապելու տենչանքին, պատասխանը կ'ըլլայ. «Ժողովուրդը այդպէս կ'ուզէ. ժողովուրդը կը ձանձրանայ երբ եկեղեցին երկար տեւէ»:

Ահա այս հիման վրայ է որ մէկ առ մէկ դուրս կը հանուին մեր ժամերգութեանց եւ Պատարագին «աւելորդ» մասերը, ետ չդառնալու պայմանաւ:

Հարց է թէ ո՛վ կը գծէ այդ կարճ կապելու սահմանները: Վերէն եկած հրահա՞նգ մըն է արդեօք, թէ՞ կախում ունի իւրաքանչիւր եկեղեցականի հասկացողութեան չափանիշէն:

Այսօր շատ եկեղեցիներէ ներս գիշերային եւ առաւօտեան ժամերու արարողութիւնները 8/10-րդով (եթէ ոչ աւելի) կրճատուած են: «Աւագ օրհնութիւն» եւ «Հարց» շարականները գրեթէ չեն երգուիր:

Հոս ցաւով կ'արձանագրենք որ մեր արդի քահանաներէն շատեր մինչեւ իսկ չեն գիտեր մեր եկեղեցւոյ գլխաւոր եւ մեծագոյն հարստութիւնը նկատուող այդ հոգեզմայլ շարականները, որոնց մասին օտար աստուածաբաններն իսկ վկայած են, ըսելով. «Եթէ երբեք պատահի, որ օր մը Ս. Գիրքը ամբողջութեամբ անհետանայ աշխարհի երեսէն, հայոց շարականներով կարելի է նոր Ս. Գիրք մը պատրաստել»:

Ահա օտարներուն վկայութիւնը մեր այդ անգուգական շարականներուն մասին, զոր մենք կ'անտեսենք...:

Եւ տակաւին «Խորհուրդ խորին»ը, անոր յարակից աղօթքները, անոնց յաջորդող հոգեզմայլ մեղեդիները եւ ապա Թափօրը, արդէն իսկ դադրած են կատարելէ շատ մը եկեղեցիներէ ներս:

Պատարագին ամենագեղարուեստական եւ հոգեզմայլ մասերէն մին նկատուող «Ամէն եւ ընդ հոգւոյդ քում»ը, որ փոխն ի փոխ կերգուի դպրապետին եւ սարկաւագին միջեւ, դադրած է շատ եկեղեցիներու մէջ:

Կարելի չէ թուել բոլորը: Իսկ ինչ որ կը կատարուի կարգ մը եկեղեցիներէ ներս, այլ եկեղեցիներու մէջ չի կատարուիր: Իւրաքանչիւր եկեղեցի ունի իրեն յատուկ կրճատումի եղանակները:

Սիալած չենք ըլլար եթէ ըսենք որ անցնող 40 տարիներու ընթացքին մեր ժամերգութիւններէն եւ Պատարագէն այնքան մասեր դուրս հանուեցան, որքան չէին հանուած այդ 40 տարիներուն նախորդող 200 տարիներու ընթացքին:

Եւ տակաւին «Ի վերայ այսր ամենայնի», ունինք եկեղեցականներ, որոնք աւելի կրճատումներ ընելու մասին կը մտածեն...:

Երեւակայեցէք որ երկու ժամ տւողութիւն ունեցող «Դոնբացէք»ի արարողութիւնը երբ 10 վայրկեանէն կը վերջացնենք..., ի՞նչ ըրած կ'ըլլանք...: Արդեօ՞ք մենք զմեզ կը խաբենք, պարզապէս բան մը ըրած ըլլալու յաւակնութեամբ, թէ՞ զԱստուած...:

Դժբախտաբար, այս կարճ կապելու հիւանդութիւնը հետզհետէ աւելի կը խորանայ մեր եկեղեցիներէն ներս: Ահաւասիկ հաղորդութեան նախորդող խոստովանութիւնը՝ «Մեղայ»ները, որոնք կը բաղկանան 9 համարներէ: Այս 9 համարներուն մէջ յիշուած են բոլոր տեսակի մեղքերը, որոնց ընթերցման ժամանակ իւրաքանչիւր խոստովանող խոստովանած կ'ըլլայ իր գործած մեղքերը, որոնք կը յիշուին այդ մեղքերու շարքին: Որով ենթական լրիւ իր մեղքերը խոստովանելէ եւ թողութիւն ստանալէ ետք միայն իրաւունք կ'ունենայ հաղորդուելու:

Իսկ այսօր այդ «Մեղայ»ներուն 9 համարներէն 6-ը դուրս հանուած են, կարճ կապելու սիրոյն: Կարծէք ներկայի ապրողներս աւելի անմեղ եղած ըլլայինք, քան մեր նախնիները, որոնք կը խոստովանէին այդ «Մեղայ»ները ամբողջութեամբ: Եւ մենք այսօր այդ երեք համարները բաւարար կը նկատենք եւ կ'ուզենք գոհանալ անոնցմով:

Պէտք է կարճ կապել:

Սակայն այս պարագային եւս հարց կը ծագի թէ այդ 3 համար-

ները հայերենով պետք է կարդացուին, թե՞ անգլերենով, քանի որ կան հայախօսներ, որոնք անգլերեն չեն հասկնար եւ կան անգլիախօսներ, որոնք հայերեն չեն հասկնար: Որով շատ եկեղեցիներէ ներս յարմար նկատուած է այդ 3 համարները կարդալ թե՛ հայերեն եւ թե՛ անգլերեն լեզուներով, որպէսզի իւրաքանչիւր լեզուն հասկցող անձ կարենայ խոստովանիլ գէթ այդ 3 համարներուն մէջ յիշուած մեղքերը:

Ինչպէս կը տեսնէք, կարճ կապելու փորձերը հո՛ւս ալ ձախողութեան կը մատնուին, քանի որ այդ 3 համարները երկու լեզուներով կարդալով, կ'ունենանք 6 համարներ: Իսկ երբ մանաւանդ անոնց աւելցնենք նաեւ «Հայր սուրբ գրեզ ունիմք միջնորդ հաշտութեան»ը, արդէն կ'ունենանք 8 համարներ, որոնք «Մեղայ»ներուն ամբողջութեան, այսինքն՝ 9 համարներուն, գրեթէ կը հաւասարին:

Կարգ մը քահանաներ այս մէկը եւս կարճ կապելու ճարը գտած ըլլալ կը թուին՝ կարդալ տալով առաջին համարը հայերեն, երկրորդը՝ անգլերեն եւ երրորդը՝ կրկին հայերեն ու վե՛րջ. կամ՝ փոխադարձաբար: Որով երկրորդ համարը ինչ լեզուով որ կարդացուի, այդ լեզուն խօսող խոստովանողին համար միակ համարը կ'ըլլայ խոստովանելու, որմէ ետք արժանի պիտի կարենայ դառնալ Ս. հաղորդութիւնը ստանալու:

Սա իսկապէս եկեղեցականին՝ Ս. հաղորդութեան խորհուրդին նկատմամբ ցուցաբերած անլուրջ մօտեցումն է:

Այս հաշուով դժուար պիտի չըլլայ կռահել որ մօտ ապագային ամբողջութեամբ վերջ տրուի խոստովանութեան եւ մարդիկ առանց խոստովանելու իրենց մեղքերը՝ «Մեղայ Աստուծոյ» մը ըսելով կարենան հաղորդութիւն ստանալ..., եթէ երբեք մինչ այդ տակաւին հաղորդուողներ մնան...:

Այս խօսքերը կրնան անհաւանական թուիլ այսօր, սակայն կրնան իրականութիւն դառնալ ապագային, քանի որ այս ընթացքը այդ ցոյց կու տայ:

Դժբախտաբար, այսպիսի երեւոյթներ ժխտական մեծ ազդեցութիւն կը թողուն ժողովուրդին հոգեկանին վրայ եւ առիթ կը ստեղծեն որ մեր խորհուրդները իրենց համար դառնան «անխորհուրդ» «չոր արարողութիւններ» միայն:

Եւ ահա այդ բոլորին արդիւնքը կ'ըլլայ այն, որ ժողովուրդէն շատեր այդ խորհուրդներուն մօտենան առանց հասկնալու անոնց իմաստը:

Օրինակ՝ շատեր կը կարծեն որ հաղորդութիւն ստանալը լոկ բարեպաշտական արարք մըն է: Թէեւ իրենց այդ համոզումը զիրենք որոշ չափով կը գոհացնէ, սակայն չեն զգար այդ խորհուրդին ներգործութիւնը իրենց հոգիներուն մէջ, քանի որ զիտակցաբար չէ որ կը ստանան այդ հաղորդութիւնը:

Ի դերեւ չէ որ շատ կիներ այդ Ս. հաղորդութեան կը մօտենան առանց գլխաշորի. մինչեւ իսկ ոմանք կը ներկայանան անպարկեշտ հագուածքով, որ արդիւնք է իրենց անգիտութեան:

Կանանց համար իրենց գլուխները ծածկելու պահանջքը աւետարանական պատգամ մըն է: Պօղոս Առաքեալ Կորնթացիներուն գրած Ա. Թուորին ԺԱ գլխուն 5 և 6-րդ համարներուն մէջ կ'ըսէ.

«Եւ ամէն կին որ գլուխը բաց աղօթքի կը կանգնի կամ մարգարէութիւն կ'ընէ, անպատիւ կ'ընէ իր գլուխը. վասն զի միեւնոյն բանը կը սեպուի՝ որպէս թէ ածիլուած էր: Վասն զի եթէ կինը չի ծածկուիր, թող իր մազերն ալ կտրէ. իսկ եթէ ամօթ է կնոջ մը իր մազերը կտրել կամ ածիլուիլ, թող ծածկուի»:

Իսկ 13-րդ համարին մէջ կ'ըսէ.

«Դուք ձեզմէ դատեցէք. կը վայլէ՞ կին մարդու գլուխը բաց աղօթքի կանգնիլ Աստուծոյ առջեւ»:

Եկեղեցականներ պարտին նիւթ դարձնել այս պատգամը իրենց քարոզներուն մէջ եւ լրիւ բացատրել թէ ինչու կանայք պարտին ծածկել իրենց գլուխները եկեղեցիէն ներս եւ ի մասնաւորի հաղորդութեան ժամանակ:

Շատ կիներ, որոնք չեն ուզեր ընդունիլ Աւետարանին իրենց ուղղուած տոյն պատգամը, կ'առարկեն, ըսելով.

«Միթէ մենք առաջ կ'երթանք, թէ՞ ետ: Այդ Քրիստոսի ժամանակին էր որ կիներ իրենց գլուխը կը ծածկէին, երբ մարդկութիւնն ամբողջ յետամնաց կեանք մը կ'ապրէր: Իսկ այսօր, այս լուսաւորեալ դարուն, կարելի՞ է միթէ գլուխ ծածկել, այն ալ յարդարուած մազերուն վրայէն: Ո՛չ, այդ չի պատշաճիր այսօրուայ զարգացած կեանքի պայմաններուն»:

Այս առարկութեան դէմ պատասխանը պիտի ըլլար Քրիստոսի խօսքը.

«Երկինք եւ երկիր պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս պիտի չանցնին բնաւ» (Մարկ. ԺԳ 31):

Ուրեմն Քրիստոսի խօսքերը ի զօրու են ու կը մնան՝ ո՛չ միայն մարդկութեան յետամնաց կեանքի շրջաններուն մէջ, այլ նաեւ լուսաւորեալ այս դարուս մէջ եւ բոլոր ժամանակներուն, մինչեւ «երկինք ու երկիր անցնին»:

Որով եթէ երբեք պիտի խորհինք որ լուսաւորեալ այս դարուն մէջ Քրիստոսի խօսքերը հինգած եւ անցած խօսքեր են այլեւս եւ ա՛լ ի զօրու չեն մեզի համար, այդ պիտի նշանակէր որ լուսաւորեալ այս դարը իր շողշողուն լոյսերով արդէն իսկ խաւարած է մեր հոգիները:

* * *

Կարճ կապելու ցանկութիւնը կը տեսնուի նաեւ ժողովուրդին եւ մինչեւ իսկ եկեղեցւոյ գործօն մարմիններու անդամներուն մօտ, որոնք կը դժգոհին ու կը գանգատին երբ եկեղեցին երկարի եւ ուշանայ: Գիտեն որ եկեղեցին կը սկսի ժամը 10-ին, - իրենք սովորաբար ներկայ չեն այդ ժամուն, - ու կը վերջանայ ժամը 12-ին: Իրենց համար եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնը այնքան կարեւոր չէ որքան վերջաւորութիւնը, որ պէտք է պատահի ճիշդ ժամը 12-ին մինչեւ իսկ տօնական օրերուն, ուր յատուկ յաւելումներու պատճառաւ արարողութիւնը քիչ մը կ'երկարի:

Խաչվերացի Կիրակի մըն էր: Խորհրդաւոր արարողութիւնն ու Անդաստանը պատճառ եղած էին որ եկեղեցին երկարէր 30 վայրկեանով: Տիկնանց յանձնախումբը պատրաստած էր ճաշկերոյթ մը, որ տեղի պիտի ունենար եկեղեցւոյ աւարտին: Յանձնախումբի անդամները եկեղեցւոյ պահուն սրահին մէջ ճաշի պատրաստութեամբ զբաղած ըլլալով, ամենեւին հաղորդակից չէին եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցող արարողութեան: Սակայն այդ արարողութեան ուշացումը դժգոհութիւն յառաջացուցած էր իրենց մօտ եւ անոնցմէ մին կը գանգատէր ինծի այդ ուշացումին համար: Իրեն կը բացատրէի թէ այս տօնը մեծ տօն մըն է, տաղաւար է, եւայլն:

Խօսքս կտրելով կ'ըսէր. «Ես տաղաւար-մաղաւար չեմ գիտեր. ես գիտեմ որ եկեղեցին պէտք է ժամը 12-ին վերջանայ»:

Այս արտայայտութիւնը հարցական մը կը ստեղծէր մտքիս մէջ, թէ արդեօ՞ք Աստուծոյ հետ պայմանագրութիւն մը ստորագրած են, ըսելով. «Ով Տէր, մենք Քեզ կրնանք պաշտել *միայն* ժամը 10-էն 12, երկու ժամ, ո՛չ աւելի, քանի որ մենք ալ մեզի յատուկ գործեր ունինք կատարելիք: Այնպէս որ, աւելի ժամանակ չենք կրնար յատկացնել Քեզի...»:

Եթէ երբեք կայ նման պայմանագրութիւն մը կնքուած մեր եւ Աստուծոյ միջեւ, որմէ ես լուր չունիմ, պէտք է յարգել այդ պայմանագրութիւնը: Իսկ եթէ ոչ՝ ի՞նչ կրնայ պատահիլ, եթէ երբեք եկեղեցին 10 կամ 15 վայրկեան ուշանայ կամ տաղաւարներուն 30 վայրկեանով երկարի:

Իսկապէս որ այդ արտայայտութենէն զարմանք կը զգայի, տեսնելով որ այս մարդիկը, որ ամէն Կիրակի եկեղեցի կու գան, իրենց այդ տարիներու յաճախումին որպէս արդիւնք ոչինչ ստացած են եկեղեցիէն եւ ոչ ալ բան մը սորվելու ջանք կը թափեն: Կը նմանին այն գործաւորին, որ յարատեւ ժամացոյցին կը նայի, թէ երբ պիտի հասնի ժամանակը արձակուելու, քանի որ միտքը գործին վրայ չէ, այլ՝ ժամանակը աւարտելուն միայն:

Ի՞նչ բանի վերագրել ժողովուրդին այս անգիտութիւնը:

Ճիշդ է որ ժողովուրդը մեծ բաժին ունի իր անգիտութեան մէջ, քանի որ ժամանակն ու պայմանները իրենց դրոշմը դրած են ժողովուրդին վրայ, տկարացնելով զայն իր հաւատքին մէջ: Բայց ասոր հետ մէկտեղ, երբ կը տեսնեն նաեւ եկեղեցականին՝ մեր խորհուրդներուն եւ սրբութիւններուն հանդէպ ցոյց տուած հարեւանցի մօտեցումը, աւելի կը հեռանան իրենց կրօնական հաւատալիքներէն եւ իրենց հաւատքն ու կրօնական ըմբռնումները կը դառնան միայն *ձեւակերպական*:

Եւ այս բոլորը պարզապէս... կարճ կապելու սիրոյն...:

Տակաւին կարելի է առանձնապէս յիշել նաեւ որ կարգ մը տօնական օրեր, որոնք մեծ նշանակութիւն ունին մեզի համար, ինչպիսիք են Ղեւոնդեանց քահանայից, Վարդանանց զօրավարաց, Համբարձման տօները եւայլն, կարգ մը եկեղեցիներու մէջ արդէն

իսկ չեն նշուիր, որովհետեւ Կիրակիի չեն հանդիպիր...: Մինչեւ իսկ հայկական Ս. Ծնունդը կարգ մը տեղեր Յունուար 6-ին չի կատարուիր երբ շաբթուան մէջ հանդիպի, այլ անոր նախորդող կամ յաջորդող մօտիկ Կիրակիին կը կատարուի, պարզապէս... մէկ քարով երկու թռչուն զարնելու սիրոյն...:

Այսօր չափահաս եւ տարեց սերունդէն քանի՞ հոգիներ կ'անդրադառնան, որ մեր ժամերգութիւններուն միջին հաշուով 80 տոկոսը կը ճատուած է արդէն եւ դադրած կատարուելէ:

Ինչո՞ւ:

Ուշագրաւ է տեսնել կարգ մը եկեղեցիներու պաշտօնական թերթերուն եւ կիրակնօրեայ ծանուցաթերթիկներուն մէջ եղած ծանուցումը, թէ «Պատարագը կը սկսի ժամը 10-ին»:

Հարց կու տանք. արդեօ՞ք մեր եկեղեցին Պատարագով կը սկսի: Արդեօ՞ք Պատարագէն առաջ ժամերգութիւն չունինք: Ինչո՞ւ համար չ'ըսուիր, օրինակ, ժամերգութիւնը կը սկսի ժամը 9-ին, իսկ Պատարագը՝ 10-ին:

Պատասխանը՝ թէ ժամերգութիւնը եթէ ուշանայ այլ եւ այլ պատճառներով, օրինակ՝ որոշ անձերու կամ սարկաւազներու ուշացումով (կարծեք այդ ժամերգութիւնն ու շարականները որոշ անձերու եւ կամ սարկաւազներու պաշտօնը եղած ըլլային միայն եւ ոչ քահանային), պատճառ պէտք չէ ըլլայ որ Պատարագը ուշ սկսի: Պատարագը պէտք է սկսի որոշեալ ժամուն, որպէսզի ճիշդ ժամանակին ալ աւարտի, որպէսզի ժողովուրդը չձանձրանայ...:

Մակայն ինչո՞ւ ժամերգութեան որ ժամուն սկսիր չի յիշուիր, այլ միմիայն Պատարագը կը մատնանշուի: Արդեօք ժողովուրդը պէտք չունի՞ ժամերգութեան ներկայ ըլլալու:

Պատասխանը՝ թէ ուրիշ եկեղեցիներ ալ այդպէս կ'ընեն:

Այս բոլոր բացատրութիւններէն կարելի չէ՞ հասկնալ, թէ մեր արդի եկեղեցականները տրամադրութիւն ունին ո՛չ ժամերգութիւն կատարելու եւ ո՛չ ալ շարական երգելու, այլ՝ կ'ուզեն գոհանալ միայն Պատարագով:

Այո, այս բոլորը դժբախտաբար կը կատարուին յամբօրէն եւ աստիճանաբար: Իսկ գիտենք որ որեւէ փոփոխութիւն կեանքի մէջ, որ տեղի կ'ունենայ տարիներու ընթացքին, մանաւանդ երբ սերունդ-

ներ ալ կը փոխուին, մարդիկ անզգալաբար եւ առանց գիտակցելու կը կորսնցնեն իրենց անցեալի վարժութիւններն ու բարի սովորութիւնները, իրենց հաւատալիքներուն եւ հասկացողութեան կերպերը: Մէկ խօսքով, իրենց ամբողջ նկարագիրը կրնայ փոփոխութեան ենթարկուիլ առանց անդրադառնալու, քանզի ինչ որ կը տեսնեն ժամանակի ընթացքին, ակամայ կ'ընտելանան անոնց:

Հին սերունդը կը մոռնայ իր անցեալի ունեցած բարեպաշտական զգացումներն ու եկեղեցական գիտելիքները, ժամերգութեան ընթացքին երգուող երգերն ու շարականները, սաղմոսներն ու աղօթքները, Անդաստանն ու Թափօրը, եւայլն:

Իսկ նոր սերունդը բացարձակ անտեղեակ այդ բոլորէն, պիտի կարծէ թէ մեր կիրակնօրեայ եկեղեցական արարողութիւնը միմիայն Պատարագն է...:

Յիսուն տարի ետք միայն հայ պատմագիրը պիտի գրէ. «Անցեալին Պատարագէն առաջ ժամերգութիւններ կը կատարուէին, շարականներ կ'երգուէին ու թափօր կը դառնար եկեղեցիէն ներս. այդ բոլորէն ետքն էր որ Պատարագը կը սկսէր...»:

Ննջեցեալին վրայ հոգեհանգիստ կատարուելու մէկ տարբերակն է ասիկա:

Ո՞ր կ'ուզենք հասնիլ այս ընթացքով:

* * *

Կարճ կապելու երկրորդ պայմանն է աճապարելը, այսինքն՝ չերկարել եղանակները, նոյնիսկ եթէ երբեք անոնք ունեցած ըլլան առինքնող երաժշտութիւն եւ պահանջէն հանգամանաւոր երգեցողութիւն: Մինչեւ իսկ տօնական օրերուն, օրուան հանդիսաւորութիւնը յատկանշող ծանր մեղեդիներ եւ պատարագէն յատուկ բաժիններ ծանր եղանակով երգելը զանց կ'առնուին, կարճ կապելու սիրոյն, որպէսզի ժողովուրդը չձանձրանայ...:

Իսկ եթէ իսկապէս քննենք խորքը այս կրճատումներուն եւ այս աճապարանքին, անտարակոյս հոն պիտի գտնենք վայրկեան առաջ եկեղեցին վերջացնելու եւ այդ օրուան պարտականութենէն ազատուելու միտումը միայն:

Իսկ երբ եկեղեցւոյ ամբողջ կատարողութիւնը կարճ կապելու սիրոյն կը վերածուի «պարտականութիւն» նկատուող արարողութեան մը, անբնական չէ որ ժողովուրդին եկեղեցի յաճախելն ալ վերածուի պարզ սովորութեան մը, ուր ամէն Կիրակի պիտի երթան պարզապէս իրենց քրիստոնէական պարտականութիւնը կատարած ըլլալու համոզումով:

Այդպիսի համոզումի մը վրայ պիտի գայ աւելնալ նաեւ եկեղեցւոյ վերջաւորութեան գաւաթ մը սուրճ խմելու, բարեկամներ տեսնելու եւ անոնց հետ գրուցելու հաճելի պահը:

Ահա թէ ինչու ժողովուրդը այդպէս կ'ուզէ:

Իսկ եթէ հարց տանք այդ եկեղեցականներուն, թէ արդեօք իրենք տրամադի՞ր են ժամերգութիւնն ու Պատարագը լրիւ կատարելու, առանց նկատի առնելու ժողովուրդին ինչպէս ուզած ըլլալը, դրական՝ պատասխան մը կը ստանանք արդեօք, թէ ոչ ինքնարդարացման պատասխան մը, թէ որո՞ւ համար պէտք է կատարեն այդ բոլորը, երբ մարդ չկայ եկեղեցւոյ մէջ...: Կարծեք եկեղեցւոյ ժամերգութիւններն ու Պատարագը ներկայացումներ եղած ըլլալին, ուր հանդիսականներու չգոյութիւնը անիմաստ կը դարձնէր զանոնք:

Գիտենք որ մարդիկ ընդհանրապէս ուշ կու գան եկեղեցի, որուն պատճառները վերելը փորձեցինք բացատրել: Սակայն եթէ երբեք այդ ժամերգութիւններուն ու Պատարագին դուրս հանուած մասերը մեր արարողութիւններուն մաս կը կազմեն, ինչո՞ւ պէտք է զանց առնուին «մարդ չկայ»ի պատճառաբանութեամբ եւ նետուին մոռացութեան գիրկը:

Ա՞յս է մեր հարստութիւնները պահելու եղանակը:

Այսպէ՞ս պիտի գուրգուրանք մեր արժէքներուն վրայ:

Այսպէ՞ս պիտի պահպանենք մեր սրբութիւնները:

Էր երբեմն, ամէն Կիրակի հազարումէկ եկեղեցիներու զանգակները կը դողանջէին երբեմնի պերճաշուք ու շէնշող Անի քաղաքին: Սակայն «Անին կործանեցաւ», քայքայուեցան ու խորտակուեցան նաեւ անոր բոլոր հրաշագեղ եկեղեցիները: Ամբողջ քաղաքը աւերակ դարձաւ, ամայացաւ եւ բուեր սկսան վայել այդ աւերակներուն մէջ:

Ահա այդ պայմաններուն տակ երջանկայիշատակ Խրիմեան

Հայրիկ ամեն Կիրակի քահանայ մը կ'ուղարկէր հոն, առանձինն ժամերգութիւն կատարելու եւ Պատարագ մատուցանելու այդ աւերակներուն մէջ, որպէսզի աղօթքն ու խունկը չղաղրին բարձրանալ առ Աստուած երբեմնի այդ լոյսի ու հաւատքի կեդրոն քաղաքէն:

Այդ քահանան որո՞ւ համար ժամերգութիւն պէտք էր կատարէր ու Պատարագ մատուցանէր այդ աւերակներուն մէջ, ուր մարդ չկար...: Վայոդ բուերո՞ւն համար միթէ...:

Այս «մարդ չկայ»ի պատճառաբանութիւններէն միթէ՞ կարելի չէ հասկնալ որ եկեղեցականներ նախ իրե՛նք են ձանձրացողները ժամերգութեանց տեւողութենէն...:

Նախանցեալ ամրան տիկինս ու ես արձակուրդով երբ Ֆլորիտա կը գտնուէինք, Կիրակի օր մը գացինք Ս. Դաւիթ եկեղեցին, ուր մաս կազմեցի երգեցողութեան:

Այդ ժամանակ Տէր Զաւէն Աւագ Քինյ. Արգումանեանն էր հոգեւոր հովիւը այդ եկեղեցոյ: Տէր Զաւէն մի քանի փոքր յապաւումներով միայն կատարեց Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները: Միայն երկու հոգի կար եկեղեցոյ մէջ՝ տիկինս եւ մեզ եկեղեցի առաջնորդող օրիորդը: Ան երբեք չըսաւ. «Մարդ չկայ. որո՞ւն համար պէտք է կատարեմ այս բոլորը»:

Հոս հպարտութեամբ կարելի է ըսել որ Տէր Զաւէն մէկն է միայն բոլոր այն օրինապահ եւ գիտակից քահանաներէն, որոնք նախանձախնդրութիւնը ունին մեր սրբութիւններուն նկատմամբ, որոնք գիտակցութիւնը ունին թէ այդ բոլորը մաս կը կազմեն մեր ժամերգութիւններուն, որով կարելի չէ դուրս ձգել զանոնք որեւէ պատճառաբանութեամբ, եւ թէ անոնք պէտք է ԿԱՏԱՐՈՒԻՆ ԱՄԷՆ ԿԻՐԱԿԻ, ՀՈԳ ԶԷ ԹԷ ՄԱՐԴ ԿԱՅ ԿԱՄ ՈԶ:

Եկեղեցոյ կանոնադրութիւնը, ծէսերն ու արարողութիւնները, ժամերգութիւնները, շարականները, սրբութիւնները, զանձերը եւ օրէնքն ու կանոնը պահողն ու պահպանողը եկեղեցականը ինքը պիտի ըլլայ եւ ապա ժողովուրդը, քանի որ եկեղեցականը ինքնին կոչուած է տէր կանգնիլ մեր այդ բոլոր հարստութիւններուն եւ ՊԱՇՏՕՆ ՍՏԱՆԶՆԱԾ է ԳՈՐԾԱԴՐԵԼՈՒ ԵՒ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԶԱՆՈՆՔ: Ահա այդպիսով է որ ժողովուրդն ալ, տեսնելով ու լսելով, պիտի սորվի ու վարժութիւնը պիտի ունենայ այդ բոլորին:

Այո, բարեբախտաբար տակաւին ունինք նման պահպանողական գիտակցութեան տէր եւ մեր եկեղեցւոյ սկզբունքներուն հաւատարիմ ու նախանձախնդիր եկեղեցականներ, որոնք գիտեն պահել ու պահպանել մեզի համար սրբութիւն նկատուող այդ շարականներն ու ժամերգութիւնները, որոնք դարեր շարունակ հոգեւոր սնունդ տուած են մեր ժողովուրդին:

Մենք ազգովին կրնանք երախտապարտ ըլլալ միայն նման գիտակցութեան տէր եկեղեցականներուն, որոնք, տարեց թէ երիտասարդ, միշտ արթուն պահակներ են մեր գանձերուն: Ցաւալի է տեսնել, սակայն, որ նման եկեղեցականներուն թիւը հետզհետէ կը նուազի, անոնց հանգստեան կոչուելով եւ կամ վախճանելով:

Նոր եկեղեցականներուն մէջ նոյն նախանձախնդրութիւնը եւ նոյն գիտակցութիւնը ունեցող քիչեր միայն կու գան փոխարինել զանոնք:

Ընդհանրապէս անոնց տեղը կու գան լեցնել արդի եկեղեցականներ, իրենց արդիական մտայնութեամբ, արդիական ըմբռնումներով, արդիականացնելու մեր եկեղեցիները, մէկ կողմէն դուրս ձգելով մեր դարաւոր հարստութիւնները եւ միւս կողմէն ներմուծելով օտար բարքեր ու սովորութիւններ, որոնք ներհակ կընթանան մեր եկեղեցւոյ լրջութեան եւ սկզբունքին հետ:

Եկեղեցականի մը ամենացայտուն յատկանիշներէն մին ալ, անկասկած, Աւետարանի բոլոր ճշմարտութիւններուն մասին կարենալ խօսելու քաջութիւն ունենալն է:

Աւետարանը ինքնին շտեմարան մըն է ճշմարտութիւններու. սակայն այդ ճշմարտութիւններէն ոմանց վրայով խօսիլը կարգ մը եկեղեցականներու կողմէ երբեմն նրբին հաշիւներով զանց կ'առնուի, նկատելով որ ժողովուրդէն ոմանք շատ հաճելի եւ ընդունելի չեն գտներ այդ ճշմարտութիւնները եւ չեն սիրեր լսել անոնց մասին:

Օրինակ՝ ինչպէս վերը յիշեցինք, կանանց՝ եկեղեցիէն ներս իրենց գլուխը ծածկելու եւ պարկեշտ հագուածքով եկեղեցի գալու անհրաժեշտութեան վրայ խօսուած որևէ խօսք կրնայ դժգոհութիւն յառաջացնել ոմանց մօտ, քանի որ շատ կիներ կընդդիմանան այսօր աստուածային պատուերին, ըսելով որ այդ սովորութիւնները անցեալին կը պատկանին:

Կամ պսակադրութեան ժամանակ քահանային կողմէ հարսին ուղղուած այն հարցումը, թէ «մինչեւ կեանքին վերջը հնազանդութիւն կը խոստանա՞յ իր ամուսնին»:

Կան աղջիկներ, որոնք չեն սիրեր այս «հնազանդութիւն» բառը: Կարծէք նուաստացում կը զգան իրենց հնազանդող մը ըլլալու կարգավիճակէն: Չեն ուզեր ընդունիլ որ այդ հնազանդութեան վրայով տրուած հարցումը ո՛չ թէ քահանային կողմէ իրեն ուղղուած հարցում մըն է, այլ՝ աւետարանական պատգամ մը, որ կը հարցուի լոկ քահանային բերնով:

Բնական է, այդ աղջիկներուն դժգոհութիւնը յառաջ կու գայ իրենց՝ աստուածային ճշմարտութիւնները չընդունելու եւ չենթարկուելու ըմբոստ տրամադրութենէն:

Ահա բոլոր այսպիսի աստուածային պատուէրներուն կամ ճշմարտութիւններուն հանդէպ մարդոց ցուցաբերած բացասական տրամադրութիւնները նկատի առնելով, կարգ մը եկեղեցականներ կը նախընտրեն բնաւ չխօսիլ այդ նիւթերուն մասին, որպէսզի թէ՛ նեղութիւն պատճառած չըլլան ոմանց եւ թէ՛ չենթարկուին անոնց հակակրանքին:

Ցարդ հանդիպած եմ երկու վարդապետներու, մին՝ Հայաստան, միւսը՝ Ամերիկա (վստահաբար կան նաեւ ուրիշ եկեղեցականներ), որոնք քաջութիւնը ունեցած էին իրենց քարոզին նիւթ դարձնելու վերոյիշեալ աստուածային պատուէրները, Աւետարանէն ընթերցելով այդ պատուէրներուն համարները, եւ ամբողջական կերպով մեկնաբանած՝ անոնց իմաստն ու գործադրութեան անհրաժեշտութիւնը: Մասնաւորաբար կը շեշտէին որ այդ պատուէրները միայն անցեալի ժողովուրդներուն համար չեն, այլ նաեւ բոլոր ժամանակներուն համար:

Քահանան պարտաւոր է իր խրատական խօսքերուն եւ քարոզներուն մէջ բացատրել ու սորվեցնել աստուածային այդ պատգամներուն իմաստն ու կարեւորութիւնը, որպէսզի մարդիկ իմանան ու գիտնան իրենց արարքներուն սխալ ըլլալը եւ աշխատին շտկել զանոնք:

Իսկ եթէ լսելով ու գիտնալով հանդերձ տակաւին շարունակեն մնալ իրենց սխալ ընթացքին մէջ, այդ պարագային մեղքը կը մնայ

իրենց վզին, մինչ քահանան անպարտ կը կացուցուի իր կոչումին մէջ:

Հակառակ պարագային, եթէ քահանան երբեք չխօսի ու չիմացնէ ժողովուրդին Աւետարանի այդ ճշմարտութիւնները եւ պատուէրները, ինք կը մնայ «չխօսելու» յանցանքին մէջ:

Քրիստոս երբեք չհաշուարկեց թէ իր քննադատութիւններուն պատճառաւ բարիսեցիները կրնան հակառակիլ իրեն եւ մինչեւ իսկ կրնան խաչը հանել զինք: Կարելորն այն էր, որ բոլոր մարդիկ, մեծերն ու փոքրերը, այրերն ու կիները, քահանայապետները, բարիսեցիները եւ ամբողջ ժողովուրդը, պէտք էր լսէին ճշմարտութեան վրայով խօսուած բոլոր խօսքերը: Այնուհետեւ ա՛լ իրենց կը մնար հաւատալու, ընդունելու կամ մերժելու որոշումը: Եւ ահա, բոլոր անոնք որ կը հաւատային ու կ'ընդունէին, արդէն իսկ շնորհք կը գտնէին Աստուծոյ առջեւ: Իսկ անոնք որ լսելով ու տեսնելով հանդերձ չէին ուզեր հաւատալ եւ ընդունիլ, կամ տակաւին մինչեւ այսօր չեն հաւատար ու չեն ընդունիր (ակնարկութիւնը հրեայ ժողովուրդին ու բարիսեցիներուն համար է), կը շարունակեն մնալ իրենց անհաւատի մեղքին մէջ:

Բնական է, սակայն, որ այս խօսքերը չեն վերաբերիր միայն Քրիստոսի ժամանակակից ժողովուրդներուն ու բարիսեցիներուն: Անոնք ի զօրու են նաեւ այսօր մեզի համար, այսօրուայ ժողովուրդին համար եւ այսօրուայ բարիսեցիներուն համար, որոնք Քրիստոսի անունը կը շահագործեն միայն, առանց հետեւելու Անոր խօսքերուն եւ առանց գործադրելու Անոր կամքը:

* * *

Թէեւ որոշ չափով մեր նիւթէն շեղեցանք՝ մեր եկեղեցւոյ կարճ կապելու թերութիւններէն անցնելով այլ թերութիւններու, սակայն կը խորհիմ որ այս ամէնը նոյն շղթային օղակներն են, քանի որ ինչպէս կարճ կապել կը նշանակէ կրճատել, այսինքն՝ կարգ մը կատարելի բաժիններ գեղջել եւ դուրս հանել եկեղեցւոյ կանոնակարգէն, այնպէս ալ կարգ մը խօսուելիք նիւթերու վրայով լուռ մնալ եւ չխօսիլ ու դուրս ձգել զանոնք ուսուցման ընդհանուր ծրագրէն

նոյնն է՝ ինչ որ կրճատելը:

Բնչպէս կը տեսնուի, հարցին արմատը դարձեալ կու գայ յանգիլ խուսափելու, զանց առնելու եւ կարճ կապելու միտումին: Եւ այս միտումը, դժբախտաբար, տեսանելի է ընդհանրապէս շատ եկեղեցիներէ ներս, իւրաքանչիւրը տարբեր ձեւով:

Բ. ՕՏԱՐ ԲԱՐՔԵՐ...

Մեր բոլորին ծանօթ է որ կարգ մը օտար եկեղեցիներէ ներս սովորութիւն դարձած է արարողութեանց ընթացքին ծափահարել ու պարել: Հարսանեկան նուագախումբն ալ ներկայ է հոն իր ճազ միւզիքով:

Թէեւ մարդ կը տարուի մտածելու թէ ինչպէ՞ս կարելի է սրտով ու մտքով ամփոփուիլ ու աղօթել այդքան աղմուկին մէջ...: Սակայն թողունք որ ուրիշներ իրենց գիտցած ձեւով կատարեն իրենց ծէսերը: Մենք համոզուած ենք որ անոնցմէ ոչ մէկը կը հաւասարի մեր եկեղեցոյ՝ լրջութեան տեսակէտէ:

Բարեբախտաբար տակաւին պարելու չսկսանք մեր Պատարագի ընթացքին...: Մինչեւ իսկ «Տէրունական Աղօթք»ը չենք երգեր... պարելով... ինչ որ տեսանք օտար եկեղեցոյ մը մէջ: Սակայն ծափահարութիւնը մասամբ կրցանք ներածել:

Օրինակ, ուրիշ նահանգէ եկած այցելու մը, որ եկեղեցոյ «մեծ»երէն մէկուն բարեկամն է, այդ Կիրակի ներկայ է արարողութեան: Քահանան բարեգալուստի խօսք կ'ընէ, որուն կը յաջորդէ ծափահարութիւն մը ի հպարտութիւն այդ «մեծ»ին, որովհետեւ իր բարեկամին համար կը ծափահարեն իր «մեծութեան» շնորհիւ:

Ուրիշ մը երկարատեւ հիւանդանոց մնալէ ետք, ապաքինած՝ առաջին անգամ ըլլալով եկեղեցի եկած է: Ծափահարութիւն մըն ալ անոր:

Պատանի մը առաջին անգամ ըլլալով բուրվառի կրութիւն ըրած է այդ Կիրակի: Անոր ալ ծափահարութիւն:

Աղջիկ մը իր համալսարանական ուսման առաջին տարեշրջանը աւարտած է գնահատական նիշերով (Honor roll): Անոր ալ ծափահարութիւն:

Սա ինչ գոյգը բախտաւորուած է մանչ զաւակով մը: Ծափահարութիւն մըն ալ անոր:

Տակաւին կայ աւելին:

Կիրակնօրեայ դպրոցի աշակերտներուն կողմէ ներկայացուած Ծնունդի ներկայացում մը, ուր մանուկներուն շարժուձեւերը ահագին խնդուք եւ աղմուկ կը յառաջացնեն եւ ծափահարութեամբ կը վերջանան...:

Կամ տարեվերջի հանդէսը, ուր իւրաքանչիւր աշակերտի անունը արտասանուելուն՝ եռանդագին ծափահարութիւն եւ ուրախութեան բացագանչութիւններ կ'արձակուին...:

Եւ այս բոլորը եկեղեցիէն ներս..., երբ կողքի սրահը պարապ կեցած է...: Պատճա՞ռը: Որպէսզի ժողովուրդը չցրուած՝ ներկայ գտնուի այդ հանդիսութեան:

Եւ երբ կը տեսնենք այս բոլորը, ուր Պատարագին կը յաջորդեն նաեւ... հանդէս, ծափահարութիւն, բացագանչութիւն եւ խնդուք... կը շփոթինք ու կը տարուինք մտածելու թէ ո՞ր ենք, ո՞ր կը գտնուինք...: Արդեօք եկեղեցւո՞յ մէջն ենք, թէ՞ հանդիսասրահի մը մէջ:

Երբ եկեղեցւոյ նման սուրբ վայրի մը պիտի մօտենանք թերեւամտութեամբ եւ անլրջութեամբ, ո՞ր կը մնայ այդ եկեղեցւոյ պատկառելիութիւնը, վեհութիւնը:

Եթէ պիտի չկարենանք զանազանել լրջութիւնը անլրջութենէն եւ ամէն ինչ պիտի առնենք մակերեսային, ո՞ր կը մնան հանգամանքները...:

Քահանայ մը իր «Ուրախացոյ» խորագրեալ յօդուածին մէջ կ'ըսէ. «Մենք ունինք եպիսկոպոսներ եւ հոգեւոր հովիւներ, որոնք եկեղեցւոյ մէջ կ'արգիլեն ծափահարութիւն եւ խնդուք եւ այլ կարգի ուրախ բացագանչութիւն»:

Տէր հայրը սխալ կը գտնէ այդ «արգելք»ը ու կ'ըսէ. «Եկեղեցիներուն մէջ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն արտայայտելը մեղք մը չէ եւ Աստուածային օրինաց հակառակ չէ»:

Օրինակներ կը բերէ թէ «Կաթոլիկ եկեղեցիներու մէջ եռանդագին ծափահարութիւնը սովորութիւն եղած է»: Եւ «Խարիզմադիկ եկեղեցիներու մէջ պար, նուագածութիւն եւ ծափ պաշտամունքի

մաս է եւ հաւատոյ արտայայտութիւն»։ Իսկ, կ'աւելցնէ տէր հայրը, «Անոնք որ կը խորհին թէ եկեղեցիներէն ներս ծափն ու խնդուքը անպատշաճ են, պէտք է որ օր մը ներկայ ըլլան սեւամորթ եկեղեցիներու մէջ հնչուող *բարձրադադակ եւ ցատկոտուն եւ հոգեշունչ պաշտամանց*» (ընդգծումը մեզմէ)։

Տէր հայրը այս օրինակները տալով, կ'ուզէ արդարացուցած ըլլալ ծափն ու պարը եւ խնդուքը եկեղեցիէն ներս։ Քանի որ անոնք (սեւերը) երբ «բարձրադադակ եւ ցատկոտուն» զԱստուած կը պաշտեն եւ սխալ մը չեն տեսներ անոր մէջ, մենք ինչո՞ւ պէտք է սխալ տեսնենք զայն։

Այսպիսով կ'ուզէ դաս մը տուած ըլլալ աշխարհի առաջին քրիստոնէայ ժողովուրդին, որ տակաւին թուականէս մօտ 150 տարի առաջ նոր քրիստոնէայ դարձած՝ ամերիկեան սեւերէն սորվին թէ ինչպէս պէտք է զԱստուած պաշտեն...։

Հաւանաբար տէր հօր մտքին մէջ այս հարցերը ծագած են, երբ «օրին մէկը օտար այցելու մը» ըսած է իրեն. «Դուք հայերդ եկեղեցիին մէջ շատ անուրախ կ'երեւիք։ Ինչո՞ւ արդեօք»։ Մարդը մեր Պատարագին ներկայ եղած է եւ «հաւատացելոց դէմքին վրայ ոչ մէկ ժպիտ նշմարած է։ Շատեր տրտում եւ կախ ու ծանր երես ունէին։ Ոչ մէկը կը խնդար։ Ամէն ոք *լուրջ եւ անհաղորդ* էր» (ընդգծումը մեզմէ) ըսած է ան։

Վստահաբար տէր հայրը զգացուած է օտար այցելուին այս «դիտողութիւններէն», ինչ որ պատճառ դարձած է գրելու իր այս յօդուածը։ Տէր հօր գրչին տակ, սակայն, լրջութիւնը վերածուած է տրտմութեան եւ կախ երեսութեան։

Մեր կարծիքով, սակայն, լրջութիւնը հոմանիշ մը չէ «տրտում, կախ եւ ծանր երես» ունենալու։ Տրամաբանական ալ չի թուիր որ այդպէս եղած ըլլայ։ Ի վերջոյ, ի՞նչ պատճառ ունին մարդիկ տրտում եւ կախ երեսով նստելու եկեղեցիէն ներս։ Թաղման արարողութի՞ւն մըն է կատարուողը։

Ես, որ մանկութենէս ի վեր համեստ ծառայութիւնս կը բերեմ հայ եկեղեցիէն ներս, կրնամ ըսել որ տակաւին չեմ հանդիպած որեւէ կախ երես մարդու եկեղեցւոյ մէջ. այլ տեսած եմ ըստ պատշաճի լուրջ դէմքեր միայն։

Սակայն ինչ որ կը լսենք, օտար այցելուի բերնով խօսուած՝ «Ամէն ոք լուրջ էր եւ անհաղորդ», կը տարուինք մտածելու... ուրեմն լրջութիւնը դատապարտելի՞ է եկեղեցիէն ներս..., քանի որ լուրջ ըլլալ անհաղորդ ըլլալ կը նշանակէ...: Արդեօք հաղորդակցիլ կարենալու համար մեզմէ պահանջուողը հակառակն է...:

Պատուարժան տէր հօր ներողամտութիւնը ինդրելով, կ'ուզեմ փոքրիկ յիշեցում մը ընել իրեն, որ բաղդատութեան նժարին մէկ կողմը դնէ կաթոլիկ եւ խարիզմադիկ եկեղեցիներու ծափն ու պարը եւ սեւամորթ եկեղեցիներու «բարձրադաղակ եւ ցատկոտուն հոգեշունչ պաշտամունքը», իսկ միւս կողմը դնէ ամէն Կիրակի առաւօտեան մեր եկեղեցիներէն ներս երգուող «Զարթուցեալքս» քարոզին մէջ յիշուած «Ահիւ եւ թողութեամբ կացցուք յաղթս առաջի նորա»ն. Պատարագի ընթացքին երգուող «Ահիւ կացցուք, երկիւղիւ կացցուք, բարուք կացցուք եւ նայեցարուք զգուշութեամբ»ը. «Եւ եւս հաւատով եւ սրբութեամբ կացցուք յաղթս առաջի սրբոյ սեղանոյս, Աստուծոյ ահիւ»ը. «Զորունս, զդրունս. Ամենայն իմաստութեամբ եւ զգուշութեամբ: Ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր Աստուածային երկիւղիւ»ը. Աւետարանի ընթերցումէն առաջ «երկիւղածութեամբ լուարուք»ը եւ այլք, որ Պատարագի ընթացքին կու գան կրկին ու կրկին անգամներ ազդարարել ժողովուրդին «ահիւ», «երկիւղիւ» եւ «բարուք» կենալու եւ աղօթելու անհրաժեշտութիւնը եկեղեցիէն ներս:

Եկեղեցին հոգեւոր ուրախութեան վայր է եւ հոգեւոր ուրախութիւնը ամենեւին առնչութիւն չունի եկեղեցիէն ներս ծափելու, պարելու, ցատկոտելու եւ խնդալու ուրախութեան հետ:

Նոյն յօդուածին մէջ յարգարժան տէր հայրը արդէն իսկ ինքզինք կը ժխտէ երբ կ'ըսէ. «Յիսուս շատ չխնդաց եւ քրիստոնէութիւնը խնդութի եւ պարապ կատակաբանութեանց վրայ չէ հիմնուած»:

Ահաւասիկ ճշմարտութիւնը, որ արդէն իսկ կու գայ ժխտել վերէն յիշուածները:

Ապա կ'աւելցնէ. «Պատարագի պահուն քահանան կ'աղօթէ առ Աստուած եւ ընծայուած պատարագը «հոգեղէն պար» կ'անուանէ»:

Ինչպէ՞ս չընդունիլ այս ճշմարտութիւնը եւս, որ իրաւամբ մեր պատարագը «հոգեղէն պար» է եւ ոչ մարմնեղէն...:

Եթէ Ս. Գրքին մէջ յիշուած իւրաքանչիւր «ուրախութիւն» կամ «ցնծութիւն» բառ պիտի զօդենք եկեղեցիէն ներս խնդալու, ծափելու, ցատկոտելու եւ պարելու ուրախութեան հետ, արդէն իսկ շեղած կ'ըլլանք մեր սկզբունքէն:

Նոյն յօդուածին մէջ դարձեալ քահանայ հայրը ուրախութեան մասին Աւետարանէն մէջբերած այլ օրինակներու կարգին կը յիշէ հետեւեալը. «Յիսուս վերջին ընթրիքին երբ իր առաքեալներէն հրաժեշտ առաւ», «Իմ ուրախութիւնս ձեզի ժառանգ կը թողում», ըսաւ:

Պիտի ուզէինք գիտնալ թէ ի՞նչ ուրախութեան մասին էր այդ:

Պատկերացուցէք Քրիստոսի հոգեվիճակը այդ պահուն: Քիչ առաջ՝ «վերջին ընթրիք»ի ընթացքին էր, որ ըսաւ. «Ձեզմէ մէկը զիս պիտի մատնէ»:

Քրիստոս շատ լաւ գիտէր գալիք օրերու փորձութիւնները. պիտի մատնուէր, պիտի չարչարուէր ու պիտի խաչուէր:

Խաչին վրայ պիտի աւանդէր իր հոգին...:

Բաժակը դառն էր: Ի դերել չէր որ կ'ըսէր. «Հայր, անցո՛ղ զբաժակս այս յինէն»:

Քրիստոս ի՞նչ ուրախութիւն կրնար ունենալ այդ հոգեվիճակին մէջ, որ ժառանգ թողուր զայն իր առաքեալներուն:

Քրիստոսի ուրախութիւնը այն կրնար ըլլալ միայն, որ թէւեւ այդ դառն բաժակը պիտի ըմպէր, սակայն իր խաչի մահով եւ իր արիւնով ճամբայ պիտի հարթէր համայն մարդկութեան փրկութեան համար, ինչ որ էր արդէն իր առաքելութեան բուն նպատակը:

Ահա այս հասկացողութեամբ է որ իր առաքեալներուն կ'ըսէր. «Գնացէ՛ք այսուհետեւ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս»:

Սակայն զիտցէք, որ.

«Եթէ զիս հալածեցին, ձեզ ալ պիտի հալածեն» (Յովհ. ԺԵ 20):

«Ու ժամանակ ալ պիտի գայ, որ ամէն ով որ ձեզ սպաննէ, այնպէս պիտի սեպէ թէ Աստուծոյ պաշտօն կը մատուցանէ» (Յովհ. ԺԶ 2):

«Ճշմարիտ Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, դուք պիտի լաք ու ողբաք, բայց աշխարհ պիտի ուրախանայ, դուք պիտի տրտմիք, սակայն ձեր տրտմութիւնը ուրախութեան պիտի փոխուի» (Յովհ. ԺԶ 20):

Այս խօսքերով Քրիստոս յստակ կերպով ցոյց կու տար անոնց

Խաչի փշոտ ճամբան, այդ ճամբուն փորձությունները, հալածանքները, չարչարանքները ու դառն մահը, որոնք կը սպասեն իրենց:

Ապա կը քաջալերէր զանոնք, ըսելով.

«Աշխարհի մէջ նեղություններ պիտի ունենաք, բայց քաջասիրտ եղէք, ես աշխարհին յաղթեցի» (Յովհ. ԺԶ 33):

Այսինքն՝ մի յուսահատիք եւ մի վիատիք, այլ ՈՒՐԱԽ ԵՂԷՔ երբ ձեր մահով ի կատար ածէք ձեր առաքելությունը, ի փրկություն համայն մարդկութեան:

Ահա այս էր Քրիստոսի ուրախությունը, որ ժառանգ կը թողուր իր առաքեալներուն եւ ի պաշտօնէ այդ առաքեալներուն գործը շարունակելու կոչուած բոլոր մեծ ու պզտիկ եկեղեցականներուն... որպէսզի ընտրեն ո՛չ թէ ծափելու, խնդալու, պարելու եւ ցատկոտելու ուրախությունը, այլ՝ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ...:

Գ. ԿԱՏԱԿԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ուրիշ օտարամուտ երեւոյթ մը եւս մեր եկեղեցիէն ներս. կատակախօսությունը:

Այսօր մեր եկեղեցականներուն մօտ նորաձեւություն դարձած է կատակախօսությունը քարոզի պահուն, չէս գիտեր ինչո՞ւ: Արդեօք համեմելո՞ւ համար իրենց քարոզը, թէ՞ տրամադրությունները փոխելու, որպէսզի ժողովուրդը չձանձրանայ...:

Քարոզ մը որքան լուրջ՝ այնքան աւելի տպաւորիչ կը դառնայ: Ժողովուրդը ընդհանրապէս կատակախառն քարոզին կատակի բաժիններէն է որ կը տպաւորուի (մի գուցէ եւ կը սիրէ), սակայն առանց կարենալ ստանալու պէտք եղած հոգեկան սնունդը անկէ:

Քահանայ մը, որ իր քարոզը ծայրէ ի ծայր համեմած էր զուարճախօսություններով, կըրցաւ մօտ 15 վայրկեան ուրախ պահել ներկաները, որոնց բարձրաձայն խնդուքը մերթ կը լեցնէր ամբողջ եկեղեցին: Եկեղեցոյ վերջաւորութեան, առիթ մը գտնելով քահանային ըսի. «Տէր հայր, ձեր քարոզի ամբողջ տեւողութեան ինքզինքս զգացի հեռուստացոյցի գիշերային «շօ»երու, կատակերգակներու ներկայութեան, որոնք կ'աշխատին առաւելագոյն չափով խնդացնել իրենց ունկնդիրները...»:

Քահանան այլալեցաւ: Վստահաբար ամենեւին չէր ակնկալեր նման գնահատական մը: Շատ հաւանաբար փորձած էր անցեալին եւ տեսած՝ որ ժողովուրդէն շատեր սիրած էին նման քարոզներ եւ գնահատած էին զինք: Եւ իսկապէս, այդ օրն ալ արդէն զիս կանխողներ եղած էին, ըսելով իրեն. «Տէր հայր, այսօր ինչ աղուոր քարոզ տուիր. շատ սիրեցի տուած քարոզդ, *թէնք եմ*»:

Հանգստեան կոչուած ուրիշ քահանայ մը եւս կը կատարէր պսակադրութիւն մը:

Նախքան արարողութեան սկսիլը, երբ հարսն ու փեսան պատրաստ կեցած էին դասին առջեւ, քահանան բարձրաձայն կը հարցնէր. «Ո՞ր է ֆօթօկրաֆըրը (ուէ՞ր իզ տիը ֆօթօկրաֆըր), հոս եկուր, հոսկէ նկարէ, որպէսզի լաւ նկարես»: Կարծէք պսակադրութիւնը պիտի կատարուէր պարզապէս նկարուելու համար:

Ապա դառնալով կնքահայրին. «Կնքահայր, այս խաչը իրենց գլխուն զարկ՝ եթէ գլուխները իրարմէ հեռացնեն», ըսաւ:

Բարձրաձայն խնդուք ժողովուրդէն:

Երբ փեսային հարց կու տար թէ մինչեւ կեանքին վերջը տէր ու պաշտպան պիտի ըլլա՞ր հարսին, որուն ձեռքը բռնած էր, փեսան լրջօրէն «Այո» կը պատասխանէր:

Դառնալով ժողովուրդին, քահանան հարց կու տար. «Ժողովուրդ, բան մը լսեցի՞ք»: Ժողովուրդէն մէկը «Ո՛չ, չլսեցինք» կ'ըսէր:

«Բան չեն լսած. բարձր ըսէ՛ որ լսեն»:

Այս անգամ փեսան «Այո՛» կը պոռար բարձրաձայն:

Ժողովուրդին խնդուքը կը լեցնէր ամբողջ եկեղեցին...:

Ապա հարց կու տար հարսին, թէ մինչեւ իր կեանքին վերջը «տէր ու պաշտպան» պիտի ըլլա՞ր...:

Այս մէկն ալ ուրիշ հարց: Չեմ գիտեր թէ ո՞ր ծիսարանին մէջ գրուած կայ նման հարցում մը, որ հարսէն լսէ «տէր ու պաշտպան» ըլլալու մասին, փոխանակ «հնազանդութեան»...:

Ու այսպէս կ'ընթանար արարողութիւնը:

Երբ գինիի բաժակը օրհնելէ ետք կու տար փեսային, ապա՝ հարսին, յետոյ՝ կնքահօր եւ կնքամօր, եւ բաժակը կը վերադառնար իրեն միայն կիսով պարպուած, տեսնելով բաժակին մէջ աւելցած գինին, «Ա՛ն, քիչ մըն ալ խմէ, այսօր քու օրդ է» ըսելով, բաժակը

կրկին անգամ կը հրամցնէր փեսային...:

Ժողովուրդին բարձրաձայն խնդուքով կը լեցուէր եկեղեցին, իսկ փեսան, քաջալերուած քահանային այս կատակաբանութիւններէն, բաժակը ձեռքին ետին կը դառնար՝ բաժակ վերցնելու ժողովուրդին կենացը...:

Ուղղակի վրդոված էի տեղի ունեցող այս անլրջութիւններէն: Չէի հասկնար թէ Ս. պսակի արարողութիւն մըն էր կատարուողը, թէ... զաւեշտախաղ...: Ինչո՞ւ համար էին այս անտեղի եւ անլուրջ կատակները եկեղեցիէն ներս Ս. պսակի կատարման պահուն:

Ինչո՞ւ համար մեր նուիրական սրբութիւններուն պէտք է մօտենանք այսպիսի թեթեւամտութեամբ:

Ս. պսակը մեր եկեղեցւոյ եօթ խորհուրդներէն մէկն է:

«Խորհուրդ» կը նշանակէ կատարուող բան մը, որ չի տեսնուիր: Այս պարագային՝ այր եւ կնոջ հոգեկան միաւորումն է ան, որմէ ետք այլեւս «Ոչ են երկու», այլ՝ «Մէկ մարմին», «Միաւորեալ հոգւով»:

Ահա այս իրողութիւնն է որ պէտք է դրոշմուի պսակուող զոյգին սրտին ու մտքին մէջ, որպէսզի կարենան լաւ ըմբռնել իրենց համար կատարուող Ս. պսակի խորհուրդին իմաստը եւ գիտակցին թէ ինչպիսի լուրջ պարտաւորութիւն մըն է որ կը ստանձնեն յառաջիկայ իրենց կեանքին համար:

Այլապէս, եթէ արարողութեան բոլոր ընթերցումներն ու աղօթքները իրենց հոգեւոր իմաստէն զուրկ վիճակով պիտի կարդացուին, պարզապէս սովորական դարձած ընթերցումի մը նման եւ քիչ մըն ալ անլրջութեամբ, ո՞ր կը մնայ «խորհուրդ»ը, այդ խորհուրդին «իմաստ»ը, անոր իմաստին «հասկացողութիւնը»...:

Քահանան նկատած էր վրդովումս:

Արարողութենէն ետք, սրահին մէջ ինծի մօտենալով ըսաւ. «Ես այսպիսի արարողութիւնները քիչ մը կը համեմեմ կատակներով եւ ժողովուրդն ալ կը սիրէ այդ կատակները»:

Ափսոս ս:

Երբ քահանայ մը չունենայ կոչումի գիտակցութիւն եւ կարենայ ամենալուրջ պահերն անգամ կատակով խառնել՝ չխնայելով մինչեւ իսկ եկեղեցւոյ սրբութեան..., ա՛լ ինչ կարելի է ակնկալել ժողովուրդէն...:

Եւ սակայն «ժողովուրդը կը սիրէ այդ կատակները...»:

Միթէ այս չէ՞ պատճառը, որ կարգ մը եկեղեցիներէ ներս լուրջ եւ կոչումի տէր քահանաներ յաճախ տեղ չեն ունենար:

Պատճառը: Քանի որ ծխական խորհուրդը եւ կամ ծխականներ իրե՛նք են որ կ'որոշեն ու կ'ընտրեն իրենց քահանաները իրենց նախասիրութեանց համեմատ...:

Ի դերեւ չէ որ Պօղոս Առաքեալ իր Տիմոթէոսին գրած Բ. Թուղթին Դ. գլխուն 3-րդ համարին մէջ կ'ըսէ.

«Զի պիտի գայ ժամանակ երբ մարդիկ պիտի խոտորին ողջամիտ վարդապետութենէն եւ իրենց շուրջ պիտի կուտակեն այնպիսի ուսուցիչներ, որոնք իրենց ցանկութեան համաձայն ախորժալուր խօսքեր պիտի ընեն»:

Միթէ տեղին չէ՞ն Առաքեալին այս խօսքերը այդպիսի եկեղեցիներու համար, ուր կատակաբան քահանային դիմաց կայ նաեւ հասարակութիւն մը, որ «կը սիրէ այդ կատակները...»:

Իսկ քահանա՞ն: Ա՛ն ալ կը սիրէ այդ կատակները սիրողները...:

Յաւալի իրականութիւն:

Կարելի է տակաւին շատ նման օրինակներ բերել այստեղ, սակայն պիտի չուզէի գրութիւնը խճողած ըլլալ նման օրինակներով:

Դարձեալ Պօղոս Առաքեալ իր Գաղատացւոց գրած Թուղթին Ա. գլխուն 10-րդ համարին մէջ կ'ըսէ.

«Մարդո՞ց հաճելի պիտի ըլլամ, թէ՞ Աստուծոյ, կամ մարդոց հաճոյանալ պիտի ջանամ: Եթէ տակաւին մարդահաճոյ մը եղած ըլլայի՝ Քրիստոսի ծառայ պիտի չըլլայի»:

Միթէ մեկնաբանութեան կը կարօտի՞ն այս խօսքերը:

Երբ քահանայ մը մտածէ թէ զինք լսողներ ինչ բաներէ կ'ախորժին եւ կամ ինչպէ՞ս պարտի քարոզել կամ վարուիլ անոնց հետ, որպէսզի աւելի սիրելի դառնայ անոնց... ապստ ու...:

Քահանան ինքնին հովիւն է իր հօտին, իր ծուխին: Եւ հովիւին պաշտօնն է առաջնորդել իր հօտը եւ ոչ թէ առաջնորդուիլ անով...: Ա՛յդ է որ վարկ պիտի ապահովէ թէ՛ եկեղեցւոյ եւ թէ՛ եկեղեցականին հաւասարապէս:

Եթէ կը սխալինք մեր տեսակետին մէջ, ապա ո՞ր կը մնան եկեղեցւոյ վարկը, վեհութիւնը, անոր հանդէպ մարդոց երկիւղած

մօտեցումը, եկեղեցականին հեղինակությունը:

Լաւ կը յիշեմ, մանկութեան եւ պատանեկութեան շրջաններուն սորված էինք որեւէ եկեղեցոյ պատին քովէն անտարբեր չանցնիլ, այլ՝ անպայման մեր երեսը դարձնել եկեղեցոյ պատին, խաչակնքել եւ ապա շարունակել մեր ճամբան:

Նոյնպէս, փողոցը խաղցած միջոցին, երբ տեսնէինք մեզմէ 200 մերթ հեռաւորութեան վրայ քալող քահանայ մը, մեր խաղը ձգած կը վազէինք անոր մօտ՝ ձեռքը համբուրելու եւ ստանալու իր օրհնությունը:

Ո՞ւր է այդ յարգանքի զգացումը այսօր. ո՞ւր է այդ երկիւղաժութիւնը եկեղեցիէն ներս:

Թէեւ արդար ըլլալու համար պէտք է ըսենք որ աշխարհը փոխուած է այսօր: Անցած են այդ երանելի օրերը, երբ մարդիկ յարգանք ունէին եկեղեցոյ եւ եկեղեցականին հանդէպ, իրարու հանդէպ, մանաւանդ՝ իրենց մեծերուն հանդէպ:

Այդ յարգանքը գրեթէ վերցուած է այսօր մարդոց հասկացողութենէն:

Բարոյական սկզբունքներու մասին խօսիլն անգամ ծիծաղելի կը թուի այսօր շատերու:

Ամօթը դադրած է ամօթ ըլլալէ եւ որպէս «նրբացուցիչ դէպք յանցանաց» ստացած է նոր անուն մը՝ կեանքի բնական երեւոյթ...:

Այո, անբնական երեւոյթներն ու արարքները այսօր դժբախտաբար կը նկատուին բնական, անոր համար որ բնական մարդը ինք դարձած է անբնական...:

Անբարոյութեան դաստիարակները իրենց ֆիլմերով, պարբերաթերթերով եւ «շօ»երով անդուլ կ'աշխատին մարդկությունը աւելի խրել տիղմի մէջ:

Սատանան իր յարձակումներուն թիրախ դարձուցած է եկեղեցին ու կ'աշխատի ամէն կերպ վարկաբեկել զայն, որպէսզի մարդիկ այլեւս հաւատք ընծայեն ո՛չ եկեղեցոյ, ո՛չ եկեղեցականին եւ ոչ ալ անոնց ծէսերուն եւ արարողութիւններուն:

Այսօր մարդիկ արդէն իսկ պսակուիլը աւելորդ եւ երկրորդական կը նկատեն: Իսկ անոնք որ կը պսակուին առ ի ձեւակերպութիւն, առանց հասկնալու պսակադրութեան բուն իմաստը եւ առանց

գիտակցելու անոր սրբութեան, արդէն իսկ անբեկանելի օրէնք մը չեն նկատեր պսակուիլ եկեղեցւոյ մէջ: Անոնք կրնան պսակուիլ Կրանտ Քենիընի լեռներուն վրայ կամ Լաս Վեկասի փողոցներուն մէջ, կամ օդը՝ օդանաւի մը մէջ, կամ ծովուն յատակը՝ ընդծովեայի մը մէջ եւ կամ ծովեզերքի աւազներուն վրայ... ուր կը հանդիպինք... մերկ կամ կիսամերկ հարս ու փեսաներու... իրենց նման հարսնէւորներու եւ չես գիտեր ուսկից բուսած զիրենք պսակող քահանայ-քահանայուհիներու խայտառակ եւ լլտի երեւոյթներուն:

Չենք ուզեր խօսիլ տակաւին միասեռականներու մասին, որոնք պաշտօնապէս կը պսակուին նոյն այդ խայտառակ եւ ապաքարոյ եկեղեցականներուն ձեռամբ. չես գիտեր աստուածային ո՞ր պատուերին հիման վրայ...:

Այո, այս բոլոր անբնական երեւոյթները դժբախտաբար օրէնքի մէջ կը մտնեն եւ մարդս կը տանին անբնականէն շատ աւելի հեռու, մինչեւ... անբնական վիճակ...:

Այս բոլորը կու գան պարզապէս վարկաբեկելու եկեղեցին, նսեմացնելու զայն եւ չեզոքացնելու անոր ունեցած անփոխարինելի դերն ու կարեւորութիւնը մարդկութեան համար: Ի՞նչ է, սակայն, եկեղեցւոյ դիրքը այս բոլորին հանդէպ:

Արդեօք եկեղեցին կ'արդարացնէ՞ իր գոյութիւնը այսօր:

Արդեօք կը կատարէ՞ իր պարտականութիւնը՝ արժեւորելով ինքզինք իր դերին մէջ:

Արդեօք կը պահէ՞ իր բարձրութիւնը, վեհութիւնը, սրբութիւնը:

Մի գուցէ դժուար պատասխանելի հարցումներ ըլլան ասոնք. բայց մեր համեստ կարծիքով՝ ԱՅՈ:

Եկեղեցին պահած է ու կ'աշխատի միշտ բարձր պահել իր վարկը ժողովուրդին մէջ: Աշխատած է միշտ մարդկութիւնը զգուշացնել Սատանայի որոգայթներէն եւ առաջնորդել զինք դէպի ճշմարիտը... դէպի յաւիտենականը:

Սակայն երբ կը խօսինք եկեղեցւոյ մասին, մեր միտքը ինքնաբերաբար կ'երթայ եկեղեցականին, քանի որ եկեղեցին եկեղեցականով կը յատկանշուի. եկեղեցականը ինքն է եկեղեցւոյ վարկը բարձր պահողը կամ եկեղեցին վարկաբեկողը իր խօսքով, իր գործով, իր վարքով:

Դժբախտաբար կարգ մը եկեղեցականներ կ'իյնան գայթակղութիւններու մէջ եւ պատճառ կը դառնան որ հազարաւոր հաւատացեալներ գայթակղին իրենց հաւատքին մէջ:

Այդպիսի եկեղեցականներն են որ կ'արատաւորեն եկեղեցւոյ անունը եւ կը վարկազրկեն զայն:

Կը հանդիպինք նաեւ «անկոչեցեալ» կամ «կոչումէ զուրկ» եկեղեցականներու, որոնք եկեղեցական ասպարէզը ընդգրկած են պարզապէս... որպէս ապրուստի միջոց...: Իրենց կեանքը ամենեւին չի համապատասխաներ իրենց խօսքերուն:

Չեն ուզեր խորանալ եկեղեցւոյ թերութիւններուն մէջ: Սակայն պէտք է ըսենք որ որեւէ մեծ թէ փոքր սկզբունքի շեղում, կամ սխալ կամ կոչումի անգիտակցութիւն, կը նպաստեն միայն եկեղեցւոյ վարկազրկման:

* * *

Այժմ մարդկութեան ներկայ վիճակին եւ ընդհանրապէս եկեղեցիներէն ներս տեղի ունեցող կարգ մը երեւոյթներուն վրայ ակնարկ մը նետած ըլլալէ ետք, վերադառնանք մեր եկեղեցիին, ուր տեղի ունեցող կրճատումներու եւ օտարամուտ բարքերու եւ սովորութիւններու մասին մեր շօշափած հարցերը ցոյց կու տան որ եկեղեցի յաճախող հաւատացեալներն անգամ կը կորսնցնեն իրենց յարգանքն ու երկիւղած զգացումը եկեղեցւոյ հանդէպ:

Այո, երբ քահանան ինք կը ծափահարէ եկեղեցիէն ներս ժողովուրդէն առաջ՝ եկեղեցին հանդիսասրահի մը վերածելով, երբ գիտէ կատակախօսել քարոզի պահուն՝ եկեղեցւոյ լրջութիւնը անտեսելով, ա'լ ի՞նչ երկիւղածութիւն ակնկալել ժողովուրդէն:

Որքան ատեն որ մեր միակ առաջնորդը Քրիստոսն է, ուրեմն պարտինք հետեւիլ մի միայն Իր կեանքի օրինակին: Դուք հանդիպա՞ծ էք Աւետարանին մէջ որեւէ տեղ որ Քրիստոս իր քարոզին մէջ «ճոք» մը պատմած ըլլար, կամ կատակախօսութիւններ ըրած ըլլար ժողովուրդը խնդացնելու համար:

Հանդիպա՞ծ էք որեւէ տեղ, որ «սխալ»ներուն աչք գոցած ըլլար, կամ մարդոց յանցանքները անտես առնէր եւ որդեգրէր մի միայն

Ժողովուրդէն սիրուելու եղանակը: Ամենեւին ոչ: Այլ՝ ընդհակառակը:

Քրիստոս քաջութիւնը ունեցաւ քննադատելու մինչեւ իսկ բարիսեցիները, որոնք ոչ թէ պարզ ժողովուրդ, այլ հրեայ ազգին իշխանաւորներն էին:

Խիզախութիւնը ունեցաւ Աստուծոյ տաճարը վաճառքի տուն դարձնողները խարազանով դուրս հանելու:

Մնաց միշտ ժողովուրդին մէջ եւ ժողովուրդին հետ՝ քարոզելով եւ ուսուցանելով ճշմարիտը:

Այք չգոցեց եղած որեւէ սխալի ու թերութեան, ըսելով. «Ինչուս պէտք. ինչ կ'ուզեն թող ընեն. ինչո՞ւ խօսիմ եւ գէշ ըլլամ»:

Վստահ եմ, եթէ այդպէս ըրած ըլլար, պիտի կարենար ապրիլ շա՛տ անելի հանգիստ եւ երջանիկ կեանք մը ու... պիտի չխաչուէր երբեք... եւ ոչ ալ պիտի կարենար յաջողցնել իր առաքելութեան նպատակը երկրի վրայ...:

Ուրեմն, Քրիստոս քարոզեց քաջութեամբ եւ լրջութեամբ: Ու գիտենք որ այդ քաջութեամբ ըսուած եւ լրջութեամբ խօսուած քարոզներուն եւ, առաւել, իր կեանքի օրինակին շնորհիւ էր որ մարդկութիւնը կրցաւ գտնել իր ճշմարիտ ուղին:

Նոյն լրջութեամբ քարոզեցին նաեւ առաքեալները ամբողջ աշխարհի մէջ ու այդպիսով է որ հաստատուեցաւ երկրի վրայ կրօններու ճշմարտագոյնը՝ քրիստոնէութիւնը:

Եկեղեցին լրջութիւն կը պահանջէ:

Այսօր մարդիկ ոչ միայն եկեղեցոյ դուրսի պատին չեն խոնարհիր, այլ եկեղեցիէն ներս իսկ՝ անգիտակ իրենց գտնուած սուրբ վայրին, իրարու հետ կը խօսին, կը խնդան ու կը կատակեն...:

Մանուկներ ու պատանիներ եկեղեցականին քովէն կ'անցնին ամենայն անտարբերութեամբ...:

Կարելի է ցաւ զգալ միայն այդ բոլորին համար, որուն պատճառը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ՝ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ:

Սեղմ շրջանակի մը մէջ, ուր մեր եկեղեցոյ այս թերացումներուն եւ օտարամուտ երեւոյթներու մասին առարկութիւններ եւ գաղափարի փոխանակումներ տեղի կ'ունենային, քահանայ մը ինքնաբերաբար ցամաքային պատասխան գտնողի մը յաւակնութեամբ կ'ըսէր.

«Ուրիշ եկեղեցիներու մէջ ինչե՛ր տեղի կ'ունենան. եթէ բաղդատենք մեր եկեղեցիին հետ, կը տեսնենք թէ մերը աւելի լաւ է տակաւին եւ չենք փորձուիր դժգոհութիւն յայտնել»:

Որքանո՞վ կարելի է արդարացնել այս բացատրութիւնը:

Թէեւ պահ մը պիտի ուզէինք մեր համաձայնութիւնը յայտնել տէր հօր՝ թէ մեր եկեղեցին իսկապէս տակաւին լաւ է բաղդատմամբ ուրիշ եկեղեցիներու, սակայն պատկերացուցէք շաքարախտաւոր մը, որուն շաքարին չափը 300 է: Այդ անձը պիտի կարենա՞ր գոհ մնալ իր 300-ով ու չմտահոգուէր՝ քանի որ կան ուրիշներ, որոնց շաքարին չափը 400-էն վեր է...:

Եզրակացութիւն՝

Ա. Մեր եկեղեցին կը կորսնցնէ իր դարաւոր հարստութիւնները արդի եկեղեցականներու հասկացողութեան եւ նախանձախնդրութեան պակասէն.

Բ. Մեր եկեղեցին կը հեռանայ իր սկզբունքէն, իր լրջութենէն, ներածելով օտար բարքեր ու սովորութիւններ:

Գ. Ամենավտանգաւորը՝ մեր եկեղեցին կը մոլորի՝ Պատարագը անգլերէնով կատարելու ձգտող, այլախոհ եկեղեցականներու ազգային գիտակցութեան պակասէն, չըսելու համար չգոյութենէն:

2004

Կլենմոնդ, Նիւ Եորք

ԱՆՆԱԽԸՆԹ-ԱՅ ԳԱՅԹ-ԱԿՂՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԸ ԱՆԳԼԵՆՈՎ

Մեր նախորդ գրութեամբ փորձեցինք ցոյց տալ թէ ինչպէս «կարճ կապելու» մոլուցքին պատճառաւ կը կորսուին մեր եկեղեցւոյ դարաւոր հարստութիւնները եւ թէ ինչպէս օտար բարքեր ու սովորութիւններ կը ներածուին մեր եկեղեցիէն ներս:

Իսկ այս գրութեամբ կ'ուզեմ խօսիլ մեր եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ աննախընթաց գայթակղութեան մը մասին, որ ծայր տուած էր անցնող մօտ 25 տարիներէ ի վեր եւ ստացած է զօրաւոր թափ վերջին տարիներուն:

Մեր Պատարագը անգլերէնով կատարելու համար տարուած աշխատանքն է ան խումբ մը այլախոհ եկեղեցականներու կողմէ:

Անցնող այս տարիներուն կը տեսնուէր որ ամէն Կիրակի Պատարագի ընթացքին քահանային բաժինը եղող այլ եւ այլ մասեր անգլերէնով կը կատարուէին: Եւ այդ փոքր անգլերէն մասերը հետզհետէ աւելցան եւ տակաւին աւելնալու վրայ են:

Իսկ այսօր արդէն իսկ կը տեսնենք երանելի վարդապետներ ու քահանաներ, որոնք ամբողջ Պատարագին երգեցողութեանց բառերը անգլերէնի թարգմանած են, որպէսզի Պատարագը ամբողջութեամբ անգլերէն երգուի...:

Կրնա՞ք երեւակայել... հայկական Պատարագ՝ անգլերէնով...:

Այս բոլորին մէջ ամէն բանէ աւելի մեզ զարմացնողը այն է, որ այդ երանելիները *արտօնութիւն ստացած են «փորձելու համար գայն»:*

Ուղտապանին առակը հաւանաբար ծանօթ է շատերուն, թէ ինչպէս ուղտը գիշերով կու գայ եւ իր գլուխը կը մտցնէ իր տիրոջը

վրանին մեջ, քանի որ դուրսը ցուրտ էր...:

Այդ մեկուն *արտօնութիւն ստանալէ ետք*, իր առջեւի երկու ոտքերը կը մտցնէ՝ *նոյնպէս արտօնուելով*: Յետոյ՝ սապատը եւ ի վերջոյ՝ իր ետեւի ոտքերը, ամբողջութեամբ ներս մտցնելով իր հսկայ մարմինը:

Ապա կից մը կը զարնէ իր տիրոջ, դուրս շարժելով զայն, առարկելով թէ վրանը շատ նեղ կու գայ իրենց երկուքին համար...:

Ահաւասիկ պատկերը մեր եկեղեցոյ՝ սկզբնական շրջանին մի քանի փոքր բաժիններ անգլերէնով կատարուիլ սկսելէն մինչեւ այսօր:

Եւ ինչպէս այդ ուղտը, թէւ գիշերով, փուլ առ փուլ ներս մտաւ վրանէն՝ իւրաքանչիւր փուլին արտօնուելով, նոյնպէս եւ այս անգլերէնը այդ ուղտին նման, բայց օր ցերեկով, մուտք կը գործէ մեր եկեղեցիէն ներս, որուն հետեւանքը բացատրութեան չի կարօտիր:

Անցեալին, նման նիւթեր շօշափող յօդուածի մը մէջ գրած էի թէ ամենեւին չեմ փորձուիր անտեսած ըլլալ տեղական լեզուն՝ անգլերէնը, որուն խիստ կարեւորութեանը հաւատացող մըն եմ:

Եւ այդ առթիւ գրած էի թէ քարոզին մէկ փոքր մասը միայն հայերէնով կարելի է մատուցել, թէ՛ անգլերէն չհասկցողներու համար եւ թէ՛ եկեղեցոյ հայկականութիւնը բնորոշելու: Իսկ մնացածը ամբողջութեամբ անգլերէնով կրնայ տրուիլ, քանի որ քարոզը պատարագամատոյցին մաս չի կազմեր: Ան եկեղեցականի կողմէ տրուած պատգամ մըն է ժողովուրդին, որով անիմաստ է ժողովուրդին խօսիլ իր չհասկցած լեզուով:

Մինչ Պատարագը ամէն Կիրակի կը կրկնուի եւ ունի պատարագամատոյցին մէջ թէ՛ աշխարհաբար եւ թէ՛ անգլերէն թարգմանութիւններ, կարենալ հասկնալու անոնց իմաստը:

Սակայն, ինչպէս կը տեսնենք, անգլերէն քարոզներուն յաջորդեցին Աւետարանի ընթերցումները, ապա աղօթքները, սաղմոսները, մաղթանքները, յետոյ Պատարագէն որոշ մասեր ու այդպէս քայլ առ քայլ յառաջանալով, ամբողջական անգլերէն Պատարագի հեռապատկերը կը պարզուի մեր աչքերուն:

Արդէն իսկ կարգ մը յատուկ արարողութիւններ, ինչպէս ջրօրհները, խաղողօրհները, մատաղօրհները, անդաստանը, դոնբացէքը

եւ այլն, ոմանք կիսով եւ ոմանք ալ ամբողջութեամբ անգլերէնով կը կատարեն:

Չենք գիտեր թէ այդ արարողութիւնները մեր հայ եկեղեցւոյ պատմութեան ամբողջ տեւողութեան ընթացքին ե՞րբ կատարուած էին օտար լեզուներով...:

* * *

1999 թուականին Նիւ Եորքի Ս. Վարդան հրատարակչատունը լոյս ընծայեց նոր պատարագամատոյցներ, գործածութեան համար եկեղեցիներէն ներս:

Ի տարբերութիւն նախորդ պատարագամատոյցներու, այս նորերը կը բաղկանան երկու մասերէ:

Առաջին մասը կը պարունակէ, ձախ էջերուն մէջ, մեր գրաբար Պատարագը ձայնագրութիւններով միասին, իսկ աջ կողմի էջերուն կը տեսնուին ծիսական բնագրերուն եւ երգերուն աշխարհաբար թարգմանութիւնները: Նաեւ՝ Պատարագի գործողութիւնները բացատրող ծանօթութիւններ:

Երկրորդ մասը՝ դարձեալ ձախ էջերուն մէջ, կը պարունակէ Պատարագը լրիւ ձայնագրութիւններով միասին, այն տարբերութեամբ որ բոլոր ծիսական բնագրերուն եւ երգերուն հայերէն հնչումները գրուած են լատիներէն տառերով, իսկ աջ կողմի էջերուն կը տեսնուին անոնց անգլերէն թարգմանութիւնները:

Գրքին «գործածութեան եղանակ»ին մէջ գրուած է. «Ուրեմն, անոնք որոնք հայերէն գիտեն, առաջին մասը կրնան գործածել: Իսկ անոնք որոնք հայերէն չեն գիտեր, կրնան հետեւիլ Ս. Պատարագին օգտագործելով երկրորդ մասին մէջ զետեղուած անգլերէն թարգմանութիւնները»:

Շատ յստակ կերպով ըսուած է թէ անոնք որոնք հայերէն չեն գիտեր, կրնան հետեւիլ Ս. Պատարագին թէ՛ երգեցողութեան եւ թէ՛ քահանային կողմէ կարդացուող աղօթքներուն լատիներէն տառերով գրուած հայերէն հնչումներուն, եւ թէ կրնան հասկնալ անոնց իմաստը հանդիպակաց էջին վրայ տրուած անգլերէն թարգմանութիւններէն:

Ամենեւին խօսք չկայ հոն անգլերէն բաժնին մէջի քահանային յատուկ եղող մասերը անգլերէնով կատարելու մասին եկեղեցիէն ներս: Անոնք մասնաւորաբար հաւատացեալներու համար են, որպէս զի կարդան եւ հասկնան անոնց իմաստը, ինչպէս Ս. Ներսէս ընծայարանի վերատեսուչ եւ խմբագրական կազմի ղեկավար հայր Դանիէլ Վրդ. Ֆնտրքեան կը շեշտէր իր խօսքին մէջ, երբ յատկապէս մեր եկեղեցին եկած էր զիրքը ներկայացնելու ծխականներուն եւ բացատրութիւններ տալու անոր գործածութեան մասին:

Ուշագրաւ է մանաւանդ «ներածութիւն» ի հետեւեալ պարբերութիւնը:

«Պաշտամունք» բառը եւս, որ կը գործածուի հին եկեղեցիներու կողմէ, հայերէնով եւ յունարէնով *ջանք* (ընգգծումը մեզմէ) կ'ենթադրէ (յունարէն նոյն արմատը կարելի է նշմարել նաեւ *energia* «ներգործութիւն» բառին մէջ):

«Պաշտամունքը Հայց. եկեղեցւոյ (մէջ) մեծ ծիսական բնոյթ ունի եւ հաւատացեալն կը պահանջէ ջանք եւ ներգործութիւն»:

«Բաւարար չէ Ս. Պատարագի արարողութեան ներկայ գտնուիլ որպէս պարզ դիտող», կ'ըսէ Խաժակ Արքազան իր «նախաբան»ին մէջ ու կը շարունակէ. «Մեր ժողովուրդը պարտի հետեւողականօրէն զարգացնել իր մէջ Ս. Պատարագի ամբողջական ճոխութիւնը աւելի խորունկ կերպով գնահատելու եւ հասկնալու կարողութիւնը: Այս ընելով մենք աւելի կը մօտենանք Աստուծոյ»:

Իսկ «ներածութիւն»ի մէջ կը կարդանք դարձեալ, «թէպէտեւ եկեղեցւոյ մէջ գտնուող նստարանները, վարագոյրները եւ բարձրադիր խորանը կրնան Ս. Պատարագին տալ նստող հանդիսականներու կողմէ դիտարկուող ներկայացման մը երեւոյթը, Պատարագը բեմադրութիւն մը չէ երբեք»:

Բոլոր այս տուեալներէն կը հասկնանք, որ այս նոր պատարագամատոյցը աւելի կատարելագործուած պատրաստութիւն մըն է, քանի որ ան կրնայ աւելի հաղորդակից դարձնել հաւատացեալը Պատարագի իմաստին:

Մենք օրին շնորհաւորեցինք այդ նոր պատարագամատոյցը, որ կ'առաջադրէ մեր Պատարագը լիովին հասկնալի դարձնել հայերէն գիտցողին ու հայերէն չգիտցողին հաւասարապէս:

Սակայն երբ տեսանք յետագային որ կարգ մը եկեղեցականներ այդ պատարագամատոյցին անգլերէն բաժինը սկսան օգտագործել Պատարագին որոշ մասերը անգլերէն կատարելով, ակամայ կասկածեցանք թէ այդ գրքին պատրաստութեան բուն նպատակը մեր Պատարագը անգլերէնի վերածելու նախապատրաստութիւնն էր ուրեմն....:

Մեր այս կասկածը թէւ մասամբ կը մեղմանար, տեսնելով գրքին խմբագրական կազմի անդամներուն անունները, որոնց մեծամասնութիւնը անձամբ կը ճանչնանք... Այդպիսի գիտակից եւ հայ եկեղեցւոյ սկզբունքին հաւատարիմ եւ նախանձախնդիր եկեղեցականներէն եւ աշխարհականներէն կարելի չէ ակնկալել որեւէ ծրագրեալ թաքուն նպատակ, բայց եւ այնպէս կարելի չէ նաեւ բացառել, որ անոնց մէջ գտնուած ըլլան անձեր, որոնք այդ գրքին պատրաստութեան մէջ տեսած ըլլան իրենց ապագայ երագին իրականացումը....:

Ժամանակ մը ետք, սակայն, մեր այս կասկածները իրականութեան վերածուեցան, երբ յանկարծ տեսանք նոր պատրաստուած «Խորհրդատետր Սրբազան Պատարագի» գիրքը, որ յատուկ է միայն քահանաներուն:

Այս գիրքը կը զետեղուի խորանին աջ կողմը եւ անոր հետեւողութեամբ քահանան կը կատարէ Պատարագը ու կը կարդայ իրեն յատուկ ծածուկ աղօթքներ:

Այս խորհրդատետրը պատրաստուած է երկու լեզուներով: (Դարձեալ չտեսնուած նորութիւն մը հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ:)

Էջերուն ձախ սիւնակը հայերէն եւ աջ սիւնակը անգլերէն ըլլալուն, ուղղակի կու գայ դիրութիւն ընծայելու քահանային, որ սիրած լեզուովը կարենայ կատարել Պատարագէն իր ուզած մասերը:

Իսկ ամէնէն անհասկնալին այդ խորհրդատետրին պատրաստութեան մէջ այն է, որ ո՛չ սկիզբը եւ ոչ ալ վերջաւորութեան բացատրութիւն տրուած է թէ ինչո՞ւ պատրաստուեցաւ այդ գիրքը, թէ ո՞վ էր պատրաստողը, թէ ե՞րբ եւ ո՞ր տպուեցաւ: Որո՞ն հրամանով տպուեցաւ, եւայլն: Ո՛չ մէկ ծանօթութիւն կամ նշում:

Որով այս խորհրդաւոր խորհրդատետրին լոյս տեսնելը եկաւ մեր կասկածները հաստատելու եւ մեզի ակամայ մտածել տալու թէ թաքուն համաձայնութիւննէ՞ր տեղի կ'ունենան...:

Ամէն պարագայի, թաքուն թէ թափանցիկ, մեր Պատարագը անգլերէնով կատարելու համար եռանդագին աշխատանք կը տարուի կարգ մը այլախոհ եկեղեցականներու կողմէ:

Սակայն հարց է թէ ինչո՞ւ կ'ուզեն մեր սրբազան Պատարագը անգլերէնով կատարել: Ի՞նչ է պատճառը:

Այս հարցումին պատասխանը կ'ըլլայ դարձեալ, ինչպէս եղած է միշտ, թէ «ժողովուրդը այդպէս կ'ուզէ, որպէսզի կարենայ աւելի լաւ հասկնալ»:

Մեր կարծիքով, այս պատճառաբանութիւնը իրականութեան չի համապատասխաներ, այլ՝ անոր բուն պատճառը ուրիշ բան է, որուն պիտի անդրադառնանք ստորեւ:

Սակայն նախքան այդ, պիտի ուզէի մի քանի կարծիքներ յայտնել այդ մասին:

Նա՛խ մեր սրբազան Պատարագը անգլերէնով կատարելը ինքնին մեղանչում մըն է մեր եկեղեցւոյ աւանդութեան դէմ:

Մեր եկեղեցւոյ 1700 տարուան պատմութեան մէջ նման փոփոխութիւն մը ընելու մասին մտածող մը անգամ չէ եղած տակաւին մինչեւ այսօր:

Թէ ինչո՞ւ չէ եղած:

Անոր համար որ այդպիսի մտածում մը անհատի մը մտքին մէջ յառաջ կրնայ գալ միմիայն ազգային գիտակցութեան պակասէն... չըսելու համար բացակայութենէն...:

Երկրորդ, համոզուած ենք որ նման փոփոխութիւն մը ամենեւին պիտի չկարենայ նպաստել «ժողովուրդին աւելի լաւ կարենալ հասկնալուն», այնքան ատեն որ անոնք եկեղեցի պիտի գան ու նստին այդ նստարաններուն վրայ «հանդիսատեսներու» նման, որպէս «պարզ դիտողներ»:

Այո, ռեւէ անհատ, հայախօս թէ անգլիախօս, պարտի գիտակցիլ թէ ինք միայն «պարզ դիտող» մը պէտք չէ ըլլայ եկեղեցիէն ներս, այլ պարտի իր աշխատանքի բաժինը բերել կարենալ հասկնալու եւ կարենալ հաղորդուելու Պատարագի սուրբ խորհուրդին հետ,

հետեւելով պատարագամատոյցին: Պարտի կարդալ անոնց հայերէն աշխարհաբար մասերը եւ կամ անգլերէն թարգմանութիւնները, որպէսզի կարենայ թափանցել անոնց իմաստին եւ կարենայ հաղորդուիլ անոնց էութեան հետ:

Այլապէս, ամենեւին պիտի չկարենայ հասկնալ Պատարագին իմաստը եւ ոչ ալ պիտի կարենայ ըմբռնել անոր «ամբողջական ճոխութիւնը», հոգ չէ թէ ան հայերէնով կը կատարուի թէ անգլերէնով:

Ահա հոս է որ ուղղակի կը շեշտուի քահանային պարտականութիւնը, որ է *սորվեցնել ժողովուրդին Պատարագին հետեւելու կերպերն ու եղանակները*, որպէսզի անոնք գիտակցին որ Պատարագը կարենալ հասկնալու, անով ներշնչուելու եւ անոր խորհուրդին հաղորդակից կարենալ դառնալու միակ պայմանը իրենց աշխատանքի բաժինը բերելու եւ *«ջանք» թափելու մէջն է եւ ոչ թէ Պատարագը անգլերէնի վերածելու եւ անգլերէնով ծամուած պատառի մը նման գայն ժողովուրդին հրաւցնելուն մէջ...*

Մենք 1700 տարի մեր գոյութիւնը կրցանք պահել հայերէն ժամերգութեամբ եւ հայերէն Պատարագով: Այդ ժամանակաշրջանի վերջաւորութեան 600 տարի եւս ապրեցանք Օսմանեան կայսրութեան լուծին տակ՝ ենթարկուելով ամէն տեսակի հարստահարութիւններու, կեղեքումներու եւ զուլումներու:

Մեր ժողովուրդին 90 տոկոսը թրքախօս էր եւ հայերէն չէր հասկնար: 10 տոկոսը միայն հայերէն գիտէր, *որոնց մէջ էին նաեւ եկեղեցականները*, որոնք նոյնպէս գիտէին լաւ թրքերէն:

Անոնք գրեթէ զրկուած էին ամէն տեղ ազատօրէն հայերէն կարենալ խօսելէ:

Նոյնիսկ եղան շրջաններ, ուր հայերէն խօսողներուն լեզուները կտրեցին:

Անոնք չունէին նաեւ մեր այսօրուան ունեցած պատարագամատոյցներուն նման գրքեր, ուր տրուած ըլլային Պատարագի երգեցողութեանց եւ աղօթքներուն թարգմանութիւնները, կարենալ հասկնալու անոնց իմաստը:

Բայց անոնք կրցան պահել իրենց *հաւատքն ու ինքնութիւնը՝* առանց հասկնալու գոց սորվելով այդ բոլորը: Բառերուն եւ

նախադասութիւններուն իմաստը չէին գիտեր, բայց լաւ ըմբռնած էին Ս. Պատարագի ոգին: Կարելորը այդ է լրիւ ապրելու համար Ս. Պատարագը:

Սակայն ի պատիւ մեր պատուական եկեղեցականներու ունեցած ազգային բարձր գիտակցութեան եւ Հայ եկեղեցոյ պահպանման համար ամէն տեսակ խոչընդոտներ դիմագրաւելու եւ դժուարութիւններ կարենալ յաղթահարելու իմացական կարողութեան, 600 տարուան այդ բռնատիրութեան տակ ապրուած կեանքի ընթացքին, նոյնիսկ չմտածեցին մեր սրբազան Պատարագը թրքերէնով կատարելու մասին...:

Բիւր յարգանք իրենց խնկելի յիշատակին:

Ճիշդ է որ քարոզը միայն թրքերէնով կը տրուէր եւ մերթ Աւետարանը թրքերէն կը կարդացուէր. այդքան միայն:

Սինչ ամերիկահայ գաղութը կազմուիլ սկսաւ գաղթականութենէն ետք միայն: Ատկից առաջ խոշոր հայ գաղութ չունէինք Ամերիկայի մէջ, քանի որ շատ քիչ հայեր կ'ապրէին հոս, ցիր ու ցան, հսկայ այս երկրի տարածքին վրայ:

Հարիւրամեակ մը չբոլորեցինք տակաւին որպէս հայ գաղութ Ամերիկայէն ներս, եւ ահա արդէն իսկ Պատարագը անգլերէնով կատարելու մասին կը մտածենք:

Միթէ՞ այսքան շուտ ուծացանք:

Միթէ՞ այսքան շուտ չորցան մեր արեան մէջի հայկական բջիջները:

600 տարուան բռնութեան տակ ապրուած կեանքի մէջ չիրագործուածը, այս ազատ կեանքի մէջ դեռ 100-ամեակ մը չբոլորած պիտի իրագործուի...:

Հասկացողութեան ի՞նչ չափանիշ...:

Գիտակցութեան ի՞նչ անկում...:

ԵԿԵՂԵՅԻՆ 1700 ՏԱՐԻ ԻՆՔԶԻՆՔ ՊԱՀԱԾ Է ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՈՎ

Ոչ: Ժողովուրդը չէ այդպէս ուզողը, այլ խումբ մը այլախոհ եկեղեցականներ միայն, որոնք կ'աշխատին այս փոփոխութիւնը մըտցնել մեր եկեղեցիէն ներս, անոր դարաւոր սկզբունքին հակառակ:

Իրենք են որ ժողովուրդը կը գրգռեն ու ոտքի կը հանեն, մինչ ժողովուրդը երբեք այդ ուղղութեամբ պիտի չմտածէր:

Իրենք են որ իրենց ցանկութիւնը կ'ուզեն յաջողցնել միշտ «ժողովուրդին այդպէս ուզելը» յառաջ քշելով:

Ահաւասիկ ամենակարկառուն օրինակը իրենց գործունէութեան, ինչ որ տեսանք կրօնական համագումարին նախորդող շաբաթներուն, երբ տունէ տուն հեռաձայնելով, եկեղեցւոյ կարգ մը անդամներէն հաւանութեան քուէ հաւաքեցին Պատարագը անգլերէնով կատարելու օգտին...:

Ես այդ հաւանութիւն տուող անձերէն մի քանի հոգիներու հարց տուի թէ իրենք համամի՞տ են, ուրեմն, որ Պատարագը անգլերէնով կատարուի:

Շեշտակիօրէն «ոչ» պատասխանեցին:

«Հապա ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ ձեր անունն ալ թերթին մէջ է, հաւանութիւն տուողներու շարքին»:

Անոնք զարմացած էւ անակնկալի եկած ըսին թէ ասկէ լուր չունէին:

«Ուրեմն ինչպէ՞ս ձեր հաւանութիւնը առած կ'ըլլան երբ ձեր պատասխանը ոչ է»:

Անոնք ըսին. «Մեզի հարցուածը այն էր, թէ կ'ուզե՞նք որ Պատարագին մէջ մի քանի բաներ անգլերէնով կատարուին: Օրինակ՝ քարոզը, Աւետարանը, մի քանի աղօթքներ, եւայլն: Մենք ալ OK ըսինք: Այդքան միայն»:

Ահաւասիկ կատարուող անպարկեշտ գործելակերպը...:

Նոյն հարցումը կ'ուղղեմ նաեւ հայու հետ ամուսնացած ամերիկացի կնոջ մը, որ եկեղեցւոյ խնամակալութեան ալ մաս կը կազմէ: Ամերիկացի տիկինը զգուշացուցած է զիրենք, ըսելով.

«Նախ եւ առաջ մեր ցանկութեամբ եւ մեր քուէներով չեմ կարծեր որ այս եկեղեցւոյ հիմնական սկզբունքներուն մէջ կարելի ըլլայ փոփոխութիւն մտցնել: Կը խորհիմ որ դուք կամ մենք այդ ընելու իրաւունքը չունինք»:

Այս եկեղեցին ինքզինք պահած է 1700 տարի հայերէն լեզուով եւ հայերէն Պատարագով: Կը կարծեմ թէ սիւսլ է անոր լեզուն փոխելը:

Արդէն իսկ բոլոր երգերուն եւ աղօթքներուն թարգմանու-

թիւնները կան գրքին մէջ, որոնք կարդալով կրնանք հասկնալ, իսկ եթէ կ'ուզէք անպայման փոխել այդ լեզուն... կը կարծեմ վերջ մը տուած կ'ըլլաք այս եկեղեցւոյ գոյութեան...»:

Չէ՞ք հիանար օտար կնոջ այս խոհեմ տրամաբանութեան վրայ, որմէ զուրկ են դժբախտաբար մեր այս քահանաները...:

Այս եկեղեցականները փոխանակ վերատեսութեան ենթարկելու իրենց հետապնդած ազգաքանդ գործունէութիւնը եւ զգաստանալու օտարներու իսկ տուած զգուշացումի նման թելադրանքներէն, ընդհակառակը, Եղիա մարգարէին դիմաց կ'եցող Բահադի չաստուածներուն մոգերուն նման զիրար կը խթանեն, զիրար կը հրահրեն, զիրար կը քաջալերեն եւ կ'ուզեն աղմուկ բարձրացնել իրենց ձայնը լսելի դարձնելու համար:

Ու այսպէս «մի քանի բաներ միայն անզերէնով կատարելու» մօտեցումով, իւրաքանչիւր քահանայ իր ծուխի անդամներէն անուններ կը հաւաքէ եւ այդ անունները տակէ տակ շարելով խոշո՛ր անուանացանկ մը կը կազմեն ու կը պատրաստուին կրօնական համագումարին մէջ միասնաբար պայքարելու... հայերէն լեզուին դէմ...:

Կրնա՞ք երեւակայել որ հայ եկեղեցականը պայքարի... հայերէն լեզուին դէմ...:

Կրնա՞ք պատկերացնել որ հայ եկեղեցականի մը ազգային հասկացողութիւնը այս աստիճան անկում կրած ըլլայ...:

Ցաւալի բառը շատ մեղմ կը հնչէ այստեղ:

Սխալած պիտի չըլլանք եթէ զայն կոչենք, ողբալի...:

Մինչդեռ եկեղեցականէ մը կը պահանջուի ըլլալ նախանձախնդիր մեր ազգային եւ եկեղեցական աւանդութիւններուն եւ սկզբունքներուն նկատմամբ: Ունենալ առաւել հասկացողութիւն եւ առաւել ազգային գիտակցութիւն (ինչպէս Թուրքիոյ մէջ ապրող մեր եկեղեցականները ունէին), կարենալ բարձր գնահատելու իր մայրենի լեզուին արժէքն ու կարեւորութիւնը:

Եւ նոյնիսկ եթէ երբեք ժողովուրդէն ոմանք չունենան պէտք եղած գիտակցութիւնը իրենց ազգային հարստութիւններուն նկատմամբ՝ կարենալ գնահատելու իրենց մայրենի լեզուին արժէքը, եկեղեցականը ի՛նք պարտի սորվեցնել անոնց այդ լեզուին անհրաժեշ-

տութիւնը եւ պահպանման կարեւորութիւնը եւ ո՛չ թէ ինքը ըլլայ առաջնորդը զանոնք իրենց մայրենի լեզուէն հեռացնող...:

* * *

Այժմ տեսնենք թէ իսկապէս ի՞նչ է պատճառը որ կ'ուզեն Պատարագը անգլերէնի վերածել:

Ժողովուրդին այդպէս ուզած ըլլալը պատրուակ մըն է լոկ, ինչպէս տեսանք եւ իրականութեան չի համապատասխաներ:

Անոր իսկական պատճառը հետեւեալն է:

Անցնող մօտ 25 տարիներուն ունեցանք քահանաներ ու վարդապետներ, որոնք դժբախտաբար տկար են հայերէն լեզուի մէջ:

Մանկութենէն իրենց լեզուն բացուած է անգլերէնով: Դպրոց գացած եւ ուսում ստացած են անգլերէնով: Ապա դպրեւանք մտած են եկեղեցականութեան համար պատրաստուելու:

Իրենց ուսանողութեան շրջանին, դպրեւանքէն ներս անգլերէնով ուսուցուած դասերուն առնթեր, ուսուցուած է նաեւ հայերէն լեզու, ինչ որ դժկամակած են սորվելու: Այնքան ատեն որ անգլերէնը արդէն իսկ սահուն կը հնչէ իրենց լեզուին վրայ, հայերէնը իրենց համար անհրաժեշտութիւն մը չեն նկատեր...:

Ու այդպէս կամայ եւ ակամայ փորձած են հայերէն սորվիլ, ինչ որ սակայն չեն կրցած կատարելագործել ու մնացած են խիստ անբաւարար հայերէնով: Ու այդ վիճակով ալ ձեռնադրուած են քահանայ կամ վարդապետ...:

Ահա հոս հարց կը ծագի մեր մտքերուն մէջ, թէ ինչպէ՞ս կարելի կ'ըլլայ մէկը Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ քահանայ կամ վարդապետ ձեռնադրել, առանց հայերէն գիտնալու...:

Իրենց քահանայագործութեան շրջանին եւս հայերէն լեզուի կարիքը շատ չեն զգացած, քանի որ իրենց առօրեայ գոծերը բոլոր անգլերէնով է որ կը կատարեն: Բոլոր ժողովները եւ վարչական գործերը արդէն իսկ անգլերէնով տեղի կ'ունենան: Եւ այս բոլոր անգլերէնով տեղի ունեցող գործունէութիւնները կը ծուլացնեն զիրենք, որպէս զի իրենց հայերէնագիտութիւնը զարգացնելու ճիգ ընեն: Եւ կը մնան այդպէս տկար հայերէնով:

Հայերէնի մէջ իրենց տկարութիւնը դժուարութիւններու կը մատնէ զիրենք եկեղեցական արարողութիւններու կատարման ատեն, քանի որ անոնք բոլորն ալ հայերէն են:

Ահաւասիկ այդ բոլոր հայերէն արարողութիւնները կարենալ կարդալու, հասկնալու, եւ սորվելու դժուարութեան դիմաց կը գտնեն իրենք զիրենք:

Որով ելք մը կ'որոնեն այս կացութենէն դուրս կարենալ գալու համար:

Ահա թէ ինչու «Աւագ օրհնութեան» եւ «Հարց»ի շարականները չեն երգուիր շատ մը եկեղեցիներէ ներս:

Ահա թէ ինչու մեր ժամերգութիւններու 8/10-րդը դադրած է արդէն կատարուելէ, ինչպէս յիշեցինք մեր նախորդ գրութեան մէջ, իսկ մնացեալ 2/10-րդն ալ արդէն իսկ աւելորդ կը նկատուի...:

Որով եթէ երբեք կարելի ըլլայ այդ 2/10-րդն ալ թօթափել, արդէն իսկ հարցին մեծ մասը լուծուած կ'ըլլայ...:

Անդին կը մնայ միայն Պատարագը, որ արդէն իսկ կը սկսի «Օրհնեա՛՛՛ Տէր»ով:

Ժամերգութեանց նման հոս եւս «աւելորդ» նկատուող «Խորհուրդ խորին»ը, զմայլելի մեղեդիները, Թափօրը, ապա Պատարագի ընթացքին երգուող «ամէն եւ ընդ հոգւոյդ քում»ը, եւայլն, արդէն իսկ դուրս հանուած են կարգ մը եկեղեցիներէն եւ կամ դարձած են տօնական օրերու յատուկ բացառիկ յաւելուածներ...:

Ու այսպէս միայնակ մնացած եւ քիչ մըն ալ փետրատուած Պատարագ մը եթէ երբեք կարելի ըլլայ անգլերէնի վերածել, ահա այն ատեն բոլոր դժուարութիւնները կը հարթուին... եւ իրենք ալ կ'ազատին հայերէն սորվելու պարտադրանքէն... աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել... փորձանքէն...:

Որեմն, հիմա տեսնենք թէ ո՞վ է մեր ժամերգութիւնները «կարճ կապել» ուզողը... որպէսզի չձանձրանանք:

Ո՞վ է մեր Պատարագը անգլերէնի վերածելու ձգտողը...:

Ո՞վ է մեր ժամերգութիւններուն, շարականներուն, աղօթքներուն եւ Պատարագին իմաստը աւելի լաւ կարենալ հասկնալու կարիք ունեցողը... ժողովո՞ւրդը, թէ՞...:

* * *

Մեր եկեղեցին կը կոչուի Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցի:

«Հայաստանեայց» բառը իր մէջ կը խտացնէ Հայաստան, հայրենիք, հայութիւն եւ ազգութիւն բառերը ամբողջ:

Մէկ խօսքով կը նշանակէ «Ազգային». այսինքն՝ ոչ միայն հայ եկեղեցի, այլ հայ ազգային եկեղեցի: Ըսել կ'ուզենք ազգ եւ եկեղեցի իրարու մէջ միաձուլուած:

Իսկ այսպիսի, ազգային եկեղեցւոյ մէջ, արարողութիւնը կրնայ կատարուիլ միմիայն ազգային լեզուով:

Քանի որ ազգայինը բնորոշող որեւէ արարողութիւն չի կրնար կատարուիլ օտար լեզուով, այլ միայն ազգային լեզուով:

Միթէ կարելի՞ է որ ամերիկեան ազգային քայլերգը (նշշնշն էնթըմ) երգուի սպաներէնով եւ կամ գերմանականը ֆրանսերէնով:

Բնական է ոչ. քանի որ անոնք ազգային քայլերգներ են:

Կարելի է շատ ուրիշ երգեր թարգմանաբար երգել օտար լեզուներով, սակայն ո՛չ ազգայինը:

Նոյնն է պարագան նաեւ Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ արարողութիւններուն եւ Պատարագին, որոնք մեր «Ազգային Եկեղեցւոյ յատուկ արարողութիւններ ու Պատարագ են»:

Ճիշդ չէ այս առնչութեամբ օրինակ բերել Կաթողիկ եկեղեցին:

Կաթողիկ եկեղեցին միջազգային է: Ազգային եկեղեցի մը չէ ան, ինչպէս Հայց. Եկեղեցին է: Այդ իսկ պատճառաւ արարողութիւնները կը կատարուին Իտալիոյ մէջ իտալերէնով, Ֆրանսայի մէջ ֆրանսերէնով, Ամերիկայի մէջ անգլերէնով, Սպանիոյ մէջ սպաներէնով:

Եթէ մենք հայերս ալ մեր արարողութիւնները կատարենք մեր ապրած երկիրներու տեղական լեզուներով, դադրած պիտի ըլլանք Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցի ըլլալէ, ու պիտի կոչուինք «Հայ Առաքելական Եկեղեցի» այնպէս ինչպէս «Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցի» կամ «Հայ Աւետարանական Եկեղեցի», որոնք յարանուանութիւններ են:

Սակայն առանց նսեմացնել փորձելու վերոյիշեալ զոյգ յարանուանութիւնները, պիտի ուզէի շեշտել միայն, որ Հայաստան-

եայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին յարանուանութիւն մը չէ, այլ՝ հայութեան Մայր Եկեղեցին է իր «Հայաստանեայց», այսինքն՝ «Ազգային» որակումով, իր «Ազգային» լեզուով եւ իր «Մայրութեան» առաքինութեամբ:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԻՋՆԱԲԵՐԴՆ Է ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ. ԼԵԶՈՒՆ՝ ԱՆՈՐ ՄՈՒՏՔԻ ԴՈՒՌԸ

Մօտ 20 տարիներ առաջ, տղուս համար գրածս «Հայրական խօսքեր կամ տասնաբանեայ պատուիրաններ» գրքոյկին մէջ ըսած էի. «Չի բաւեր միայն ըլլալ քրիստոնեայ, այլ պարտիս ըլլալ հայ քրիստոնեայ:

Իսկ եթէ կայ դասաւորում մը այս երկուքին համար միոյն տալով նախապատուութիւն եւ միւսը նկատելով երկրորդական, թող ներեն ինծի մեր եկեղեցական հայրերը, եթէ ըսեմ որ պարտիս ըլլալ առաջ հայ, յետոյ՝ քրիստոնեայ:

Չէ՞ որ մենք հայ էինք արդէն, նախքան մեր քրիստոնեայ դառնալը:

Թէեւ պիտի չուզէի հայութեան վրայ այսքան զօրաւոր շեշտ մը դրած ըլլալ, քանի որ հայութիւն եւ քրիստոնէութիւն, ինչպէս ըսինք, իրարմէ անբաժան միութիւն մը կը կազմեն, այնպէս՝ ինչպէս լոյսն ու ջերմութիւնը: Եւ ինչպէս կարելի չէ բաժնել այդ լոյսն ու ջերմութիւնը իրարմէ, նոյնպէս եւ կարելի չէ բաժնել հայութիւնը եւ քրիստոնէութիւնը իրարմէ. մանաւանդ որ առաջին քրիստոնեայ ազգը ըլլալու նախապատուութիւնը ունինք:

Այս շեշտադրումը կատարեցի այստեղ, պարզապէս անոր համար որ ոմանց մօտ (եկեղեցական թէ աշխարհական) նկատելի է, որ հայութիւնը կ'անտեսուի քրիստոնէութեան տրուած նախապատուութեամբ:

ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆ
որոնք կը յատկանշուին
ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՈՎ ԵՒ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՎ

Այս երկուքը նման են շոգեկառքի զոյգ երկաթ գիծերուն, որոնք իրար հետ կընթանան ներդաշնակ զուգահեռութեամբ՝ ապահով տեղ հասցնելու համար իրենց վրայէն ընթացող ճեպընթացը:

Այդ գիծերը կարելի չէ բաժնել իրարմէ:

Բաժնել՝ կը նշանակէ պատճառ դառնալ, որ ճեպընթացը դուրս ելլէ գիծէն, գլտորուի ու խորտակուի...:

Որով այդ զոյգ գիծերը, այսինքն՝ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ եւ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՅԻՆ, պայման է որ անբաժանելիօրէն միասին ընթանան:

Այդպիսով միայն կարելի կը դառնայ գոյատեւումը հայ ազգին եւ հայ եկեղեցւոյ այս օտար փիերուն վրայ:

Մեր այս գաղափարներուն դէմ, սակայն, անգլերէնի ջատագովները կ'առարկեն, ըսելով թէ անգլերէնը վնաս չի տար հայութեան: Պատարագը եթէ անգլերէնով կատարենք, դադրա՞ծ կ'ըլլանք Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցի ըլլալէ: Միթէ անգլերէն Պատարագով դադրա՞ծ կ'ըլլանք հայ ըլլալէ: Չէ՞ որ նոյն բառերն ու նոյն խօսքերն են որ պիտի երգուին այդ երգերուն մէջ: Ի՞նչ է տարբերութիւնը, եթէ անոնք հայերէն չըլլան եւ ըլլան անգլերէն: Միթէ իմաստը նոյնը չէ՞:

Այս խօսքերը ինքնին արտայայտիչն են ազգային գիտակցութեան եւ ազգային հասկացողութեան բացակայութեան:

ՀԱՅ ՀՈԳԻՆ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՄԷՋՆ Է:

Հայ հոգին կը սնանի միմիայն հայերէն լեզուով, որ կենսանիւթն է հայ հոգիին:

Առանց այդ կենսանիւթին հայ հոգին չի կրնար հայկակաւութեամբ սնանիլ օտար կենսանիւթերով (իմա օտար լեզուներով):

Ինքնարդարացում կամ ինքնախաբէութիւն է լոկ կարծել թէ լեզուն չէ կարելորդ, այլ՝ հոգին, եւ թէ կարելի է հայ մնալ եւ հայութիւնը պահել անգլերէնով:

Այսպէս խորհողներ արդէն իսկ ցոյց կու տան իրենց մտքին աղքատութիւնը եւ իրենց անհասկացողութիւնը եւ իրենք զիրենք խաբելէ ետք, կ'աշխատին խաբել նաեւ իրենց շուրջիները: Եւ եթէ իրենց տեսակէտը փաստելու համար օրինակ պիտի բերեն կարգ մը ականաւոր հայեր, որոնք, անգլերէն խօսելով եւ անգլերէն գրելով մէկտեղ, լաւ հայեր եղած են (կամ են), ինչպէս՝ Ուիլերմ Սարոյեանը,

Փիթըր Պալագեանը եւայլն, դժբախտաբար մեկի դէմ հարիւր հակառակը ցոյց տուող օրինակներ կարելի է տալ...:

Երբ հայ անհատ մը, ի մասնաւորի հայ եկեղեցական մը, պիտի չկարենայ գնահատել իր մայրենի լեզուին արժէքը եւ պիտի կարենայ դուրս վանել զայն իր լեզուամտածողութենէն, իր սրտէն, իր հոգիէն ու իր եկեղեցիէն... այդպիսի անհատը մը կամ եկեղեցականն մը, կարելի չէ ակնկալել ազգային որեւէ հասկացողութիւն:

Ահա թէ ինչ կըսէ մեր Վեհափառ Հայրապետը, Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը.

«ՄԵՐ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ ԲԱՆԱԼԻՆ ՄԵՐ ԼԵԶՈՒՆ Է: ԶԱՅՆ ՓՈԽԵԼ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ ՄԵՐ ԱԶԳԻՆ ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ»:

«ՄԻ ՄՊԱՆՆԵՐ ՍԷՐԸ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻԴ ՔՈՒ ՍՐՏԻԴ ՈՒ ՄՏՔԻԴ ՄԷԶ»:

Մեկնաբանութեան կը կարօտի՞ն արդեօք այս խօսքերը, որ արտասանուած են Ամենայն Հայոց Հայրապետին բերնով:

Սակայն ափսոս որ այս արեւի յոյսին պէս յստակ եւ անուրանալի ճշմարտութեան, այսինքն՝ մեր եկեղեցիներէն ներս հայերէն լեզուի անփոխարինելիութեան չեն գիտակցիր մեր այս եկեղեցականները, որոնցմէ կ'ակնկալուի որ ամենէն առաջ իրենք եղած ըլլան գիտակցողը այդ լեզուին կարեւորութեան եւ ըմբռնեն որ մեր եկեղեցիներէն հայերէն լեզուն վերացնել կը նշանակէ վերջ տալ այս ազգին գոյութեան...:

Հաւանական է որ աշխարհական մարդիկ չգիտնան իրենց մայրենի լեզուն՝ հայերէնը (ինչպէս օրինակ բերինք Թուրքիոյ մէջ ապրող հայերը, որոնք հայերէն չէին գիտեր): Սակայն հայ եկեղեցականներուն համար կարելի՞ է ներելի գտնել այդ մէկը...: (Թուրքիոյ մէջ ապրող այդ եկեղեցականները թրքերէնի կողքին մաքուր հայերէն գիտէին):

Թէեւ իր լեզուն չգիտնալը այնքան վտանգաւոր չէ՝ որքան զայն անտեսելը: Անտեսել կը նշանակէ ուրանալ:

Իսկ ռեւէ գիտակից հայ չի կրնար ուրանալ իր մայրենի լեզուն: Կրնայ ցաւիլ միայն որ պատեհութիւն չէ ունեցած կարենալ սորվելու զայն: Սակայն չուզեր որ ան կորսուի, այլ կը փափաքի որ ամէն գնով եւ ամէն կերպով պահպանուի ան:

Ահաւասիկ այս կրնայ ըլլալ միայն հայերէն չգիտցող, բայց գիտակից հայու մը սրտին ցաւը, զգացումը, եւ ոչ թէ՛ քանի որ ինք չի գիտեր, ուրեմն աւելորդ եւ անկարելոր սեպէլ զայն եւ «սպաննէ անոր սէրը իր սրտին ու մտքին մէջ»:

Մէկ խօսքով, ուրանայ իր մայրենի լեզուն...:

Այո, հայ լեզուին կարելորութիւնը գիտնալ կը նշանակէ տէր կանգնիլ անոր եւ պահել ու պահպանել զայն:

Եւ քանի որ մեր առօրեայ բոլոր գործերը գրեթէ ամբողջութեամբ եւ ստիպողաբար անգլերէնով կը կատարուին եւ պատեհութիւն չենք ունենար ամէն տեղ գործածելու մեր մայրենի լեզուն, ուրեմն միակ յենարանը մեզի համար կը մնայ միայն մեր եկեղեցին:

Ուրեմն, պարտինք պահել մեր մայր եկեղեցին եւ մեր սրբազան Պատարագը մաքուր եւ անաղարտ հայերէնով:

Ահա այդպիսով է որ կրնանք պահպանել մեր լեզուն, ինչ որ կը թելադրեն մեզի մեր հայու արիւնը եւ հայու հոգին:

Հայ եկեղեցին ՄԻՋՆԱԲԵՐԴՆ Է հայութեան, որ դարեր շարունակ կրցած է պաշտպանել մեզ ու մեր հոգեւոր ու մարմնաւոր գոյութիւնը անհաշուելի փորձանքներու եւ վտանգներու դիմաց:

Իսկ հայ լեզուն ՄԻԱԿ ՍՈՒՏՔԻ ԴՈՒՌՆ Է այդ բերդին:

Երկրորդ դուռ մը չունի ան:

Որով պարտինք դռնէն մտնել այդ բերդէն ներս... ոչ թէ պատուհանէն...:

Գիտենք թէ Աւետարանը ինչ կ'ըսէ դռնէն չմտնողներուն:

ԵԿԵՂԵՅԻ եւ ԼԵԶՈՒ: Ահա՛ զադտնիքը մեր ազգին գոյատեւման: Առանց այս երկութիւն՝ շատոնց անցած պիտի ըլլայինք կորսուած ազգերու շարքին:

Մեր այս մտահոգութիւնները նամակով մը յայտնեցինք առաջնորդ Գերշ. Խաժակ Արք. Պարսամեանին, խնդրելով որ առաջքը առնէ այս գայթակղութեան կամ նուազագոյն սահման մը դնէ, թէ ինչ բաներ միայն կարող են անգլերէնով կատարել եկեղեցիէն ներս, կարենալ կասեցնելու անկաշկանդ խոյանքը այն եկեղեցականներուն, որոնք չեն գիտակցիր թէ ինչ աւեր կը գործեն...:

Սրբազան Հօրմէն ստացանք հետեւեալ պատասխան նամակը:

Թիւ 4185

Յուլիս 20, 2001

Բարեշնորհ

Յակոբ Սրկ. Տէրեան

Կլենմոնթ

Սիրելի Յակոբ Մարկաւազ,

Ստացած ենք ձեր նամակը եւ օրինակը «Նոր Օր»ի մէջ երեւցած «Երկու Քահանայ Երկու Չափանիշ» ձեր յօդուածին:

Ձեր արտայայտած մտահոգութիւնները նոր չեն, երկար ատենէ ի վեր գոյութիւն ունին մեր Թեմին մէջ, ինչպէս նաեւ Ատեւմտեան Թեմին մէջ:

Գնահատելով ձեր ցուցաբերած հետաքրքրութիւնն ու նախանձախնդրութիւնը՝ կը փափաքինք տեղեկացնել, թէ ձեր յարուցած հարցը նիւթ եղած է շրջանային ժողովներու եւ հոգեւորականաց համագումարներու ընթացքին՝ տրուած ըլլալով որ այս կապակցութեամբ ստացած ենք տարբեր տեսակետներ ու կարծիքներ:

Ս. Պատարագի լեզուի հարցը այժմէական հարցմըն է, որ պիտի շարունակէ քննութեան առարկայ դառնալ մեր ժողովներու ընթացքին:

Լաւագոյն մաղթանքներով եւ սիրոյ ողջունիլ՝

Խաժակ Արք. Պարսամեան

Առաջնորդ

Ինչպէս կը տեսնուի, սոյն նամակը կը կրէ 20 Յուլիս 2001 քուականը:

Որով երեք տարի առաջ էր որ Սրբազան Հօր այս պատասխան նամակէն իմացանք որ «մեր յարուցած հարցը նիւթ եղած է շրջանային ժողովներու եւ հոգեւորականաց համագումարներու ընթացքին՝ տրուած ըլլալով որ այս կապակցութեամբ ստացած ենք (նաեւ) տարբեր տեսակետներ ու կարծիքներ»:

Յստակ է որ անգլերէնի ջատագովներն ալ իրենց տեսակետները

յայտնած եւ խնդրանք ներկայացուցած են Սրբազան Հօր:

Եւ ահա «մեր յարուցած հարցը» եւ «տարբեր տեսակետները նիւթ եղած են շրջանային ժողովներու եւ համագումարներու ընթացքին» եւ «կը շարունակեն քննութեան առարկայ դառնալ» յաջորդ ժողովներուն եւս:

Անցնող երեք տարիներուն տեղի ունեցան երեք հոգեւորականաց համագումարներ: Տեղի ունեցան նաեւ շրջանային ժողովներ:

Այդ համագումարներէն առաջին երկուքին որոշումներուն տեղեակ չեղանք դժբախտաբար:

Սակայն ինչ որ կ'իմանանք ըստ 2004 Մայիս 1-ին տեղի ունեցած վերջին համագումարին մէջ եղած կարգադրութեան, «այս հարցը երբեք օրակարգի նիւթ պէտք չ'է ըլլայ» Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ Տ.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին փափաքով:

Վեհափառը թելադրած է բոլորին պահել մեր սրբազան Պատարագը անխառն հայերէն լեզուով եւ յոյս յայտնած է որ յառաջիկային առիթ կը ստեղծէ խորհրդակցելու թեմակալ առաջնորդին հետ:

Հաւանաբար պայքարելու համար տարուած աշխատանքներուն եւ պատրաստութիւններուն այսպէս յանկարծակի լրութեան մատուցուիլը դժգոհութիւն յառաջացուց իրենց մօտ:

Կարելի է կռահել թէ ինչ տրամադրութեամբ բաժնուեցան այդ ժողովէն, սակայն կարելի չ'է ըսել թէ ինչպիսի տրամադրութիւններ ունին տակաւին յառաջիկայի համար:

Այդ բոլորը մութ են մեզի համար եւ անտեսանելի:

Տեսանելին այն է միայն, որ անգլերէնի մուտքը մեր եկեղեցիէն ներս կարենալ յաջողցնելու համար մինչեւ կրօնաւորներու վերջին համագումարը ամէն միջոցի դիմեցին: Ահաւասիկ նոր պատարագամատոյցներէն ետք երկլեզու եւ անստորագիր «Խորհրդատետր»ներուն երեւումը այդ ցոյց կու տայ:

Մենք լրջօրէն մտահոգուած ենք ի տես մեր եկեղեցւոյ այս ընթացքին:

Այս ոտնձգութիւնը հիմնական շեղում մը կը նկատենք մեր եկեղեցւոյ 1700 տարուան աւանդութեան դէմ:

Մեր յիշողութեան մէջ է տակաւին Վեհափառ Հայրապետ Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ իր ԱՄՆ տուած

այցելութեան առթիւ Նիւ Եորքի մէջ արտասանած վճռական խօսքը.
«Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Պատարագը կը կատարուի միմիայն գրաքար հայերէնով»:

Ուրեմն ի՞նչ տեղի կ'ունենայ այստեղ:

Միթէ այն աստիճան մոլորա՞ծ են, որ մինչեւ իսկ վերէն եկած հրահանգին հակառակ կը գործեն:

Ո՛չ, բարեկամներ: Մեր սրբազան Պատարագին լեզուն փոխելու իրաւասութիւնը ունի ոչ մէկ բարձրաստիճան կամ պարզ եկեղեցական, ոչ մէկ ծուխ, ոչ մէկ շրջանային ժողով, ոչ մէկ հոգեւորականաց համագումար:

Եթէ երբեք Հայաստանեայց Առաքելական Սայր Եկեղեցիէն ներս 1700 տարուան պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով նման հիմնական փոփոխութիւն մը կատարելու հարկ տեսնուի, որ սփիւռքահայ տարբեր երկիրներու մէջ գործող եկեղեցիները իրենց Պատարագները կատարեն տեղական լեզուներով, նման որոշում մը տալու իրաւասութիւնը կրնայ ունենալ ՄԻՄԻԱՅՆ ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀՈԳԵԻՈՐ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ, ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՔՈՅ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ:

Ատկէ դուրս առնուած որեւէ քայլ պարզապէս հերձուած կ'առաջացնէ եկեղեցիէն ներս եւ անոր պատասխանատուները Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ կը յորջորջուին հերձուածողներ:

* * *

Վերջացնելու համար մեր այս գրութիւնը, կ'ուզեմ մի քանի հարցումներ ուղղել մեր արդի եկեղեցականներուն: Հարցումներ՝ որոնց մասին արդէն խօսած եղանք այս գրութեան մէջ:

ա. Ինչո՞ւ 600 տարուան բռնութեան տակ ապրուած կեանքի ընթացքին իսկ, երբ մեր ժողովուրդին 90 տոկոսը հայերէն չէր գիտեր, այլ՝ թրքախօս էր, մեր եկեղեցականները նոյնիսկ չմտածեցին մեր Սրբազան Պատարագը թրքերէնի վերածելու մասին:

բ. Ի տարբերութիւն այդ եկեղեցականներուն ազգային հասկացողութեան, այսօր ի՞նչ նշանակութիւն ունին ձեզի համար «Ազգա-

յին հասկացողություն» կամ «Ազգային գիտակցություն» ըստածները:

գ. Որքանո՞վ կը հաւատաք Վեհափառ Հայրապետին խօսքին ճշմարտութեան, թէ «Մեր մշակոյթի բանալին մեր լեզուն է: Զայն փոխել կը նշանակէ մեր ազգին անձնասպանութիւնը»:

դ. Ինչպէ՞ս կարելի կ'ըլլայ խուլ ձեւանալ դա՛րձեալ Վեհափառ Հայրապետին այն թելադրութեան, որ կ'ըսէ. «Մի սպաններ սերը մայրենի լեզուիդ քու սրտիդ եւ մտքիդ մէջ»:

ե. Որպէս Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ համեստ սպասաւորներ, ինչպէ՞ս կրնաք չհնազանդիլ վերէն եկած այն հրահանգին, թէ «Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ Պատարագը կը կատարուի միայն գրաբար հայերէնով»:

զ. Ամերիկայի արեւելեան թեմի կանոնադրութեան 42 Ա. յօդուածին համաձայն, «հոգեւորականը պարտաւոր է կատարել եկեղեցական պաշտամունքներն ու խորհուրդները Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ կանոններուն եւ աւանդութիւններուն համաձայն»: Ի՞նչ է ձեր բացատրութիւնը այս օրէնքին նկատմամբ:

է. Արդեօք կը խորհի՞՞ք թէ իրաւասութիւն ունիք Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ կանոնադրութեանց եւ հիմնական սկզբունքներուն մէջ փոփոխութիւններ մտցնելու: Եթէ այո, ուսկի՞ց առած էք այդ իրաւասութիւնը:

ը. Ինչպէ՞ս կրնաք դրժել ձեր այն «ուխտը», որ ըրիք ձեր ձեռնադրութեան պահուն՝ Աստուծոյ եւ Սուրբ խորանին առջեւ, ձեզ ձեռնադրող եպիսկոպոսներուն եւ համայն ժողովուրդին առջեւ, հաւատարիմ մնալու Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն եւ սկզբունքներուն: Ա՞յս է ձեր հասկացողութիւնը «ուխտ»ին նշանակութեան հանդէպ:

թ. Ամէն Կիրակի, երբ հաւատացեալները ծունկի կու գան ձեր առջեւ խոստովանելու իրենց յանցանքները եւ թողութիւն խնդրելու իրենց գործած մեղքերուն համար, ի միջի այլոց կ'ըսեն. «զի ո՛չ յանձնարարուածները կատարեցի եւ ո՛չ ալ արգիլուածներէն հեռու կեցայ»: Ու վայ կը կարդան իրենց անձերուն համար, «զի անթիւ են (իրենց) յանցանքները»: Եւ դուք ի պաշտօնէ թողութիւն կու տաք անոնց:

Սակայն այդ նոյն խօսքերուն մէջ չէ՞ք տեսներ ձեր յանցանքները,

«զի ո՛չ ձեզի յանձնարարուածները կը կատարէք», - այսինքն՝ ինչ որ ձեզի կը յանձնարարուի Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ վերին իշխանաւորէն, որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ ձեր կատարած ուխտին յիշեցումը միայն, հաւատարիմ մնալու մեր եկեղեցւոյ ասանդութեան եւ կանոններուն, - եւ ո՛չ ալ արգիլուածներէն հեռու կը կենաք. այսինքն՝ Ս. Պատարագը անգլերէնով կատարելու ձեր մտադրութենէն չէք հրաժարիր...:

Արդեօք չէ՞ք գիտակցիր ձեր գործած այդ յանցանքին...:

Արդեօք պէտքը չէ՞ք զգար ժողովուրդին ձայնակցելու եւ ըսելու. «Վա յ ինձ, վա յ ինձ, վա յ ինձ»:

Ինչպէ՞ս կրնաք թողութիւն տալ ուրիշներուն՝ առանց գիտակցելու ձեր գործած յանցանքներուն:

Պիտի փափաքէիք լսել ձեր պատասխանները այս հարցումներէն իւրաքանչիւրին՝ առանձնապէս, որպէսզի կարելի ըլլայ հասկնալ ձեր տեսակէտներուն բացատրութիւնները:

* * *

Այս առթիւ թող ներուի մեզի, եթէ երբեք համեստօրէն առաջարկ մը ներկայացուցած ըլլանք մեր հոգեւոր վերին իշխանութիւններուն, խնդրելով որ նկատի առնեն զայն եւ ուսումնասիրեն, յուսալով որ իսկապէս կրնայ օգտակար ըլլալ:

Մեր առաջարկը այն է, որ գիտակցութեան կարիքը ունեցող այդ եկեղեցականները մաս առ մաս, նուազագոյն երկու տարիով ուղարկուին Ս. Էջմիածին, որպէսզի՝

ա. Կատարելագործեն իրենց մայրենի լեզուն, ինչ որ պայման պէտք է նկատուի իւրաքանչիւր հայ եկեղեցականի համար, գէթ ամէն ամիս մէկ էջ հայերէնով «պատգամ» մը կարենալ գրելու չափ եկեղեցւոյ պաշտօնաթերթին մէջ:

բ. Աւելցնեն իրենց եկեղեցական գիտելիքները, սորվելով շարականներն ու ժամերգութիւնները:

գ. Ամենակարելորդ, դաստիարակուին Ազգային գիտակցութեամբ ու հայկական ըմբռնումներով, որոնց կարիքը ունին ամէն բանէ աւելի:

Այն ատեն թերեւս անդրադառնան եւ գիտակցին իրենց այսօրուան գործած ազգաքանդ սխալին...:

2004

Կլենմոնդ, Նիւ Եորք

ԵՐԿՈՒ ՔԱՀԱՆԱՅ, ԵՐԿՈՒ ՉԱՓԱՆԻՇ

Հալէպի հայկական արուարձանը նկատուող Տավուտիէի (Էշրէֆիէ) Վարդանէան վարժարանին մէջ, աշակերտութեանս շրջանին, ունէի պատուական ուսուցիչ մը յանձին Պրն. Անդրանիկ Հալլաճեանի, որ մօտ 48 տարիներ առաջ Ամերիկա գալով քահանայ ձեռնադրուեցաւ, վերանուանուելով Տէր Գառնիկ Քհնյ. Հալլաճեան:

Իր ազգային շունչը եւ հայ լեզուի հանդէպ ունեցած բժախնդրութիւնը որոշ ազդեցութիւն թողած են վրաս:

Թուականէս 20 տարիներ առաջ, Ամերիկա գալէս քանի մը տարի ետք, երբ օր մը Նիւ Ճըրզի կը գտնուէի, բարեկամէս խնդրեցի, որ զիս տանի Տէր Հօր մօտ, որ այդ շրջանին Ճըրզի Սիդիի Ս. Խաչ Եկեղեցոյ հոգեւոր հովիւն էր:

Գացինք միասին:

Երբ ներս մտանք, Տէր Հայրը մեզ տեսնելով դադրեցուց աշխատանքը եւ, ոտքի ելլելով, ձեռնուեցաւ մեր հետ: Երբ կը փորձէի աջահամբոյր մը տալ, ձեռքը ետ քաշելով ու պահ մը դիտելէ ետք զիս, ըսաւ.

- Դուն Յակոբ Տէյիրմէնճեանը չե՞ս (Ամերիկեան քաղաքացիութիւն ստացած օրս մականունս փոխեցի Տէրեանի):

- Ձեր նշանառութիւնը անվրէպ է, Տէր Հայր,- ըսի, գնահատելով իր յիշողութիւնը:

35 տարիներ կը բաժնէին մեզ իրարմէ: Ես պատանեկութենէ հասած էի չափահասութեան, զգալի փոփոխութիւններ արձանագրելով, սակայն իր սրատես աչքը կրցած էր ճանչնալ իր երբեմնի աշակերտը:

Այնուհետեւ, ծայր տուաւ հաճելի խօսակցութիւն մը, որ մեզ տաւ 35 տարիներ ետ, արթնցնելով մեր մէջ անցեալի քաղցր յուշեր:

Տէր Հայրը՝ հետաքրքիր, կ'ուզէր տեղեկութիւններ առնել Տավուտիէի ներկայ կացութեան, Վարդանեան վարժարանի ընթացքին, Ս. Վարդան մատրան վիճակին, Տավուտիէի իրեն ծանօթ դմքերուն եւ այլ բաներու մասին: Ու այսպէս, թաղուած անցեալի երազային յուշերուն մէջ, բոլորովին մոռցած էինք ժամանակին անցնիլը:

Յանկարծ կ'անդրադառնայի որ այդ քաղցր խօսակցութիւնները մեզմէ իսկած էին 30 վայրկեաններ: Իր աշխատանքներուն արգելք հանդիսացող յանցաւորի զգացումով, ոտքի ելանք մեկնելու: Տէր Հայրը հանդարտեցուց մեզ եւ սուրճով պատուեց:

Մինչ սուրճը կը խմէինք, ուշադրութիւնս գրաւեց սեղանին վրայի եկեղեցւոյ կիրակնօրեայ տեղեկատու թերթիկը (bulletin): Առնելով գայն, սկսայ քննել:

Լման թերթ մը երկուքի ծալուած էր, կազմելով չորս էջեր: Կողքին վրայ կային եկեղեցւոյ նկարը, եկեղեցւոյ անունն ու հասցեն: Ներսի ձախ էջը կը բովանդակէր Կիրակի օրուան յատուկ տեղեկութիւններ՝ հայերէնով, իսկ աջ էջը՝ ճիշդ նոյնին անգլերէնը: Ետեւի էջին վրայ կային Ս. Գրային հատուածներ:

Տէր Հայր,- ըսի,- կ'երեւի ձեր եկեղեցւոյ մէջ հայախօսներ շատ կան որ այս տեղեկատու թերթիկին 40 տոկոսը հայերէնով էր պատրաստած:

Յակոբ,- ըսաւ շատ լուրջ կերպով,- եթէ երբեք այս եկեղեցիէն ներս մէկ հատ իսկ հայերէն հասկցող չգտնուի՝ նայիր, կը շեշտեմ՝ եթէ ոչ իսկ մէկ հատ հայերէն հասկցող գտնուի, ես այս հայերէնը կը տպեմ: Պէտք է գիտնանք, որ այս եկեղեցին հայ եկեղեցի է եւ ո՛չ օտար եկեղեցի...:

Հիացմունքէս պահ մը ապշած մնացի: Այո, նոյն անձն էր ան տակաւին, ինչ որ եղած էր 35 տարիներ առաջ: 35 տարիներու ամերիկեան կեանքը ոչ միայն ոչինչ կրցած էր փոխել իր անդրդուելի հայկականութենէն, այլ աւելին՝ այս ամենակով ափերուն վրայ տեսնելով մեր լեզուին սպառնացող ահաւոր վտանգը, աւելի կարծրացուցած էր կարծէք զինք իր լեզուապահութեան մէջ:

Նման ուսուցիչի մը աշակերտած ըլլալու արդար հպարտանքը զգացի սրտիս մէջ:

Այսօր, շատ մը եկեղեցիներու տեղեկատու թերթիկներուն մէջ

հայերեն գրութեան չենք հանդիպիր: Պատճառը եթէ հարցնենք, պատասխանը պատրաստ է. «Հայերեն կարդացող չկայ», հակառակ անոր որ հայերեն կարդացողներ կան տակաւին:

Արդեօք կանդրադառնա՞նք թէ որքա՛ն կը մեղանչենք մեր եկեղեցւոյ եւ մեր լեզուին հանդէպ, այդպէս ընելով: Արդեօք ինչո՞ւ Տէր Գառնիկի նման քահանաներ այդ հայերէնը կը տպեն՝ «Եթէ երբեք մէկ հատ իսկ հայերէն կարդացող չգտնուի...»:

Ուրիշ քահանայ մը, Թարգմանչաց տօնի մը առիթով, խօսած էր ամերիկածին եւ անգլիախօս հայ տիկիններու, բացատրելով անոնց թէ ինչպէս Մեսրոպ Մաշտոց տարիներ շարունակ տքնած էր, մինչեւ որ գտեր էր մեր հայերէն գիրերը, թէ ինչպէս իր աշակերտները գործի լծուած էին ու սկսած՝ թարգմանութիւններ կատարել, եւ առաջին անգամ ըլլալով Ս. Գիրքը թարգմանած էին հայերէնի, թէ ինչպէս հայկական դպրոցներ բացուած էին եւ հայերէնը սկսած էին ուսուցանել հայկական տառերով եւ այլն:

«Այո, - աւելցուցած էր ան, - Մեսրոպ Մաշտոց հայերէն գիրերը գտաւ, որպէսզի մենք մեր եկեղեցիներէն ներս Ս. Գիրքը կարդանք հայերէնով»:

«Սակայն, - հարց տուած էր ան, - ի՛նչ կը փոխուի Ս. Գրքին իմաստէն, եթէ կարդանք զայն որեւէ լեզուով որ կը հասկնանք»:

Ահաւասիկ երկիմաստ եւ ոչ անուշաբոյր հարցում մը, որ իր խորքին մէջ այդքան ալ անմեղ չի թուիր ըլլալ:

Ճիշդ է որ ոչինչ կը փոխուի Ս. Գրքին իմաստէն, երբ կը կարդանք զայն մեր հասկցած լեզուով, իմա՝ անգլերէնով: Սակայն ի՛նչ պիտի փոխուի իմաստէն նաեւ այն աղօթքներուն, եթէ երբեք զանոնք եւս կարդանք անգլերէնով, եթէ արարողութենէն մասեր կատարենք անգլերէնով, ի վերջոյ՝ եթէ Պատարագը ամբողջութեամբ կատարենք անգլերէնով, եթէ եկեղեցւոյ շաբաթական տեղեկատուութիւնները եւ ամսաթերթերը ամբողջութեամբ տպենք անգլերէնով:

Եւ սակայն այս բոլորը որ կը փորձենք ընել գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ, եւ կամ կամաւոր կոյր ձեւանալով, արդեօք մեր հոգիները պահիկ մը պիտի խռովի՞ն ի տես մեր մայրենի լեզուին կոպիտ ոտնահարման, որուն հեղինակները մենք պիտի ըլլանք դժբախտաբար:

Ո՛վ Սուրբ Մեսրոպ, մեղա՛յ քեզ, եթե երբեք կը մեղանչեմ քեզի դէմ, իմ այս խօսքերով:

Ի՞նչ պէտք ունէիր գլուխդ այդքան ցաւի տակ դնելու, տարիներ շարունակ տքնելու եւ ճգնելու հայերէն Ա. ու Բ.-ը գտնելու համար: Կարժէ՞ր միթէ Ս. Գիրքը հայերէնով կարդալու սիրոյն այդքան չարչարանք յանձն առնել եւ ազգիդ գաւակներուն հայերէն Ս. Գիրք պատրաստել, որպէսզի հայերէնով կարդան գայն, անոր իմաստը հասկնալու համար: Զէ՞ որ, նախքան այդ Ա.Բ.Գ.-ը, մենք Ս. Գիրքը կը կարդայինք արդէն ասորերէն եւ յունարէն լեզուներով եւ անոր իմաստը կը հասկնայինք:

Զէ՞ որ, տակաւին այսօր իսկ, հայ քահանան այդ Ս. Գիրքը կը կարդայ իր հասկցած լեզուով ու տարբերութիւն մը չի տեսներ անոր իմաստին մէջ: Ի՛նչ պէտք ունէինք այդ հայերէն Ս. Գիրքին, ով սուրբդ սրբոց Մեսրոպ Մաշտոց, մեղա՛յ քեզ, հազա՛ր մեղալ...:

Շատ հաւանաբար պիտի գտնուին մարդիկ, որոնք այս խօսքերը պիտի նկատեն որպէս թունդ ազգայնական հոգիի զգացումներու արտայայտութիւն, ուր երբեք նկատի չեն առնուած միջավայրին պահանջները:

Որպէսզի ընթերցողը կարենայ լաւ ըմբռնել միտքերս, հոս տեղին կը նկատեմ բացատրել, որ ամենեւին չեմ փորձուիր, միջավայրին պահանջները անտեսելով, դուրս շարտած ըլլալ անգլերէնը, որուն կարեւորութիւնը ամենեւին խնդրոյ առարկայ չի կրնար ըլլալ այս երկրին մէջ:

Սակայն կը հաւատամ որ մեր արարողութիւնները անգլերէնի վերածելով, մեր անգլիախօս ազգակիցներուն աւելի բան մը հասկցուցած չենք ըլլար, քանի որ ընդհանրապէս անգլիախօս թէ հայախօս, բոլորն ալ այդ արարողութիւններուն եւ երգեցողութիւններուն կը հետեւին մոմռալով, առանց սակայն հասկնալու անոնց իմաստը: Փոխարէնը, ժողովուրդը այդ բառերուն հայերէն հնչումները իր շուրթերուն վրայ պահելով, գէթ պահած ու պահպանած կ'ըլլայ մեր եկեղեցւոյ խորհուրդը, անոր Հայ Եկեղեցի եղած ըլլալուն ապացոյցը:

Մեր եկեղեցւոյ կիրականօրեայ արարողութիւնները եւ Պատարագը այնքան նոյնանման են, որ հաւատացեալը դժուար թէ կարենայ

տեսնել տարբերությունը երկուքին միջև: Միակ նորությունը, որ կը տրուի հաւատացեալներուն, մեր կիրակնօրեայ արարողութեանց ընթացքին, քարոզն է: Հաւատացեալին ակնկալութիւնը այն է, որ օրուան քարոզէն բան մը առած տուն դառնայ: Իսկ եթէ այդ մէկէն ալ յուսախաբ պիտի ըլլայ, այն ատեն պիտի վերադառնայ այնպէս... ինչպէս եկած էր:

Ահա՛ քահանայի մը առաքելութեան բուն նպատակը, որ բացատրել, հասկցնել եւ սորվեցնել է քարոզախօսութեամբ:

Եւ ահա՛ այդ քարոզախօսութիւնն է, որ պէտք է կատարուի անգլերէնով, կարենալ ուսուցանելու հարկ եղածը եւ ոչ թէ՝ անգլերէնի վերածել ամէն բան, հասկցունելու պատրուակով:

Մեր քահանաները առանձնաշնորհեալ մարդիկ են ազգին մէջ այն իմաստով, որ տարւոյն 52 կիրակիները (չհաշուած տօնական օրերը) տրամադրուած են իրենց, որ կարենան խօսիլ ժողովուրդին: Մինչ անդին մտաւորական մը հազիւ թէ բախտը ունենայ տարին մէկ կամ երկու դասախօսութիւն կարենալ տալու:

Քահանան ոսկի պատեհութիւնը ունի կարենալ ուսուցանելու եւ դաստիարակելու ժողովուրդը, հոգեւոր եւ մտաւոր անհատնում գիտելիքներով, միշտ կրօնականն ու ազգայինը իրար հետ միաձուլած, առանց անջատելու մէկը միւսէն:

Հոս, տեղին կը նկատեմ մէջբերել «Հայրական խօսքեր կամ տասնաբանեայ պատուիրաններ» գրքոյկիս Ը. պատուէրէն հատուած մը, գոր գրած եմ 1986-ին:

- Չի բաւեր միայն ըլլալ քրիստոնեայ: Այլ պարտիս ըլլալ հայ քրիստոնեայ:

Իսկ եթէ կայ դասաւորում մը այս երկուքին համար, միոյն տալով նախապատուութիւն եւ միւսը նկատելով երկրորդական, թող ներեն ինծի մեր եկեղեցական հայրերը, եթէ ըսեմ որ պարտիս ըլլալ առաջ հայ, յետոյ՝ քրիստոնեայ:

Թէեւ պիտի չուզէի երբեք հայութեան վրայ այսքան զօրաւոր շեշտ մը դրած ըլլալ, քանի որ հայութիւն եւ քրիստոնէութիւն իրարմէ անբաժան միութիւն մը կը կազմեն: Սակայն ուզեցի մատնանշած ըլլալ միայն, պարզապէս անոր համար որ ոմանց մօտ նկատելի է թէ ազգութիւնը կ'անտեսուի քրիստոնէութեան բաւականացումովը:

Այո, դժբախտաբար այս է տեսանելի չոր իրականությունը ոմանց մօտ.- Բաւարարուիլ քրիստոնէութեամբ եւ շատ չմտածել ազգայինի մասին:

Իսկ եթէ քննենք թէ ինչպէս անհատ մը կ'այլասերի, կը հեռանայ իր ազգային մտածողութենէն ու կ'անտեսէ իր ազգը, պիտի գտնենք որ պատճառներուն գլխաւորագոյնը հայ լեզուին բացակայութիւնն է:

Հայ լեզուն, հայ գիրն ու գրականութիւնն են որ հայկական կենսանիւթ (vitamin) կու տան մտքին ու սրտին: Եւ մենք յարատեւ այդ կենսանիւթով սնուելով է որ միայն կրնանք մտածել եւ զգալ հայօրէն:

Իսկ երբ անհատի մը սրտին մէջ դադրի այդ հայկական կենսանիւթին հոսքը եւ ենթական դադրի այդ կենսանիւթով սնանելէ, անպայման որ պարապութիւն մը պիտի գոյանայ իր մէջ, եւ ահա այդ պարապութիւնը պիտի սկսի լեցուիլ ուրիշ օտար կենսանիւթով մը, զոր ենթական պիտի սնուցանէ օտար ըմբոնումներով եւ օտար մտածողութեամբ: Ահա՛ այդ օտար մտածողութիւնը, ժամանակի ընթացքին, որքա՛ն զարգանայ անհատին մէջ, նոյնքան ենթական կը հեռանայ ազգային հասկացողութենէն եւ, յամբօրէն ու անզգաւաբար, կ'օտարանայ իր ազգէն:

Իւրաքանչիւր լեզու իր մէջ կը խտացնէ իր ազգին ոգին եւ մտածողութեան եղանակը, ահա՛ թէ ինչու հայ լեզուն, հայ գիրն ու գրականութիւնը եւ հայերէն Պատարագը ամենաեական եւ ամենակարեւոր երաշխիքներն են հայ ազգին գոյատեւման:

Մեր եկեղեցականները եթէ երբեք պիտի չգիտակցին այս էական հարցին, այլապէս ո՞վ պիտի առաջնորդէ այս հօտը, որ ինքնին չունի զօրաւոր յենարան իր գոյութիւնը կարենալ պահելու: Խորապէս երախտապարտ ենք բոլոր այն եկեղեցականներուն հանդէպ, որոնք ըլլալով հաւատարիմ իրենց կոչումին եւ գիտակից՝ ազգային արժէքներուն, ամենեւին ջանք չեն խնայեր իրենց կարողութիւնները ի սպաս դնելու եւ արժեւորելու իրենց առաքելութիւնը:

Այն քահանաները, որոնք առանց անդրադառնալու տակաւին թոյլ կը վերաբերին այս յոյժ կարեւոր խնդրին նկատմամբ, պէտք է գիտակցին հարցին լրջութեան, ըլլան աւելի նախանձախնդիր մեր

ազգային սրբություններուն հանդէպ, տէր կանգնին մեր արժէքներուն, պահպանեն եկեղեցւոյ ազգային դիմագիծը, որպէսզի հետզհետէ իր հունէն դուրս չելլէ Հայ Առաքելական Սայր Եկեղեցին:

Օգոստոս 2000

Թորոյ, Նիւ Եորք

ՍԱՏԱՆԱՅԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆՈՒՆԸ - «ՎՆԱՍ ԶՈՒՆԻ»

Մեր անգուգական ուսուցիչը՝ Հայց. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցներու ընդհանուր վարիչ քարտուղար, հանգուցեալ Պրն. Գեորգ Ներսոյեան, եղբայրը լուսահոգի Գերշ. Տէր Տիրան Արք. Ներսոյեանի, մեզի կըսէր.- Սատանան երկու անուն ունի. առաջինը՝ սատանայ է, ինչ որ գիտենք, ու կը խորշինք այդ անունէն: Կը խորշինք անոր համար որ սատանայէն ամենեւին բարիք չենք ակնկալեր, այլ՝ միայն չարիք կը ստանանք:

Իսկ երկրորդ անունը այնքան մեղմ կը հնչէ մեր ականջներուն, այնքան անմեղ կը թուի ըլլալ, որ ամենեւին վտանգ մը չենք տեսներ անոր մէջ: Այդ երկրորդ անունն է՝ «Վնաս Զունի»:

Եւ օրինակներ կը բերեր թէ ինչ-ինչ յանցանքներ ու սխալներ կը տեսնենք երբեմն մեր ընտանիքներէն ներս, մեր հարազատներուն ու բարեկամներուն մօտ. սակայն շատ անգամ չենք ուզեր տեսած ըլլալ զանոնք եւ կը փորձենք «Վնաս Զունի»ով մը աչք գոցել ու անցնիլ:

Օրինակ՝ ոմանք կը տեսնեն իրենց զաւակներուն սխալ՝ ընթացքը, բայց կըսեն. *«Վնաս Զունի, ճահիլ են, երբ որ մեծնան ու խելահաս դառնան, ա՛յլ չեն ընեն»*: Բայց չեն խորհիր որ ծառին ցօղունը պզտիկ ու մատղաշ եղած ատեն կը շտկեն եւ ոչ թէ անոր իրանին պնդանալէն ետք:

Ու այսպէս՝ առաջին սխալները *«Վնաս Զունի»*ով երբ կը ծածկուին, դուռ կը բանան աւելի մեծ սխալներու: Եւ այնքան ատեն որ այդ «Վնաս Զունի»ները շարունակուին, այդ սխալները, չարագրուելէ բացի, աւելի կը պնդանան ու կը դառնան անուղղելի:

Մօտ 60 տարի առաջ, պատանի տարիքիս իմ լսած այս խօսքերը կը յիշեմ այսօր, երբ կը դիտեմ շուրջս ու կը տեսնեմ որ «Վնաս

Չունի» սատանան ինչպես մուտք գործած է մեր անհատական եւ ընտանեկան կեանքէն ներս, ինչպէս սողոսկած է մեր հաստատութիւններէն եւ կազմակերպութիւններէն ներս, մեր ազգային ու պետական գործիչներու սրտերէն ներս: Իսկ ամենացաւալին՝ մեր եկեղեցիներէն ներս: Թէեւ աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել՝ մեր կարգ մը եկեղեցականներու սրտերէն ներս, քանի որ եկեղեցին եկեղեցականով կը յատկանշուի:

Ինչպիսի անօրէնութիւններ չենք տեսներ մեր կազմակերպութիւններէն ներս: Ինչպիսի սխալներ չենք տեսներ գործուող մեր հաստատութիւններէն ներս: Եւ սակայն ի՞նչ կ'ընենք այդ բոլոր անօրինութիւնները տեսնելով, եթէ ոչ... լուռ կը մնանք:

Թէեւ միշտ ալ եղած են եւ կան ճշմարտութիւնը խօսելու քաջութիւն ունեցող, առողջ նկարագրի տէր մարդիկ, որոնք չեն վարանիր կեղծիքներ բացայայտելու եւ սխալներ մատնանշելու, սակայն պէտք է խոստովանիլ որ լուռ մնացողներուն թիւը անհամեմատ մեծ է:

Իսկ ինչո՞ւ լուռ կը մնանք ու չենք խօսիր:

Երբ այս հարցումը կ'ուղղենք՝ անոր պատասխանին որոնման մէջ կը գտնենք հետեւեալ երեք պատճառները:

Առաջին, Կրաւորական անտարբերութիւն. այսինքն՝ չխառնուիլ ու չմտնել ոչ աջին եւ ոչ ձախին, ոչ ազգային եւ ոչ ալ եկեղեցական որեւէ գործի մէջ, ըսելով. *«Ինչուս պէտք, ինչ կ'ուզեն թող ընեն»*: Այսինքն՝ մնալ չէզոք, որ կը թարգմանի *«չէ-ոք»*... [անգոյ]:

Երկրորդ պատճառը «Գէշ չըլլալ»ու համար է: Գիտենք թէ ինչպէս ժողովրդական առածը կ'ըսէ. *«Շիտակ խօսողին գլուխը ծակ կ'ըլլայ»*:

Սխալներ բացայայտող անձը հակառակորդ կը նկատուի, թէ՛ անօրէնութիւն գործող անձին եւ թէ՛ կազմակերպութիւններու աչքին: Ճշմարտախօսը թէ՛ *«ծուռ»* նայուածքներու կ'արժանանայ եւ թէ՛ շինծու ամբաստանութիւններ կը տեղան իր գլխուն: Ծայրագոյն պարագային ալ՝ կը վտանգուի:

Իսկ երրորդը՝ վատագոյնն է վատութիւններուն, երբ կ'ըսեն. *«Վնաս չունի»*, քանի որ *«Մերն է»*. *«Պէտք չէ շատ աղմկել»*, *«Պէտք է լուռ մնալ եւ առիթ չտալ ուրիշներուն որ մեղադրեն մեզ»*:

Այսինքն՝ զիտակցաբար մեղանչել:

Եւ դեռ կայ աւելի՛ն:

Այդ անօրէն եւ անպարկեշտ անձերը եթէ երբեք իրենց կուսակցութեան համար լաւ գործակալներ կը նկատուին, որոնց ներկայութեան ու ընթացքին մէջ տուեալ կուսակցութիւնը իր շահը կը տեսնէ կամ կը փնտռէ, այդպիսիներուն մեղաւորութիւնը ծածկելու համար, հրապարակային ելոյթներու ընթացքին, դիտումնաւոր կերպով գովասանքներ կ'ուղղեն անոնց հասցէին, վեր առնելով այդպիսիներուն [չ]ունեցած *«Պարկեշտութիւնն ու [ան]բասիր Ծառայութիւնները»*, անոնց չունեցած *«նուիրումը ազգին»* (իմա կուսակցութեան), եւայլն: Եւ կը ջանան որ մարդիկ փոխեն իրենց կարծիքը այդ այպանելի վարքով վիրաւոր անձերուն մասին եւ ընդունին, որ իրենք սխալած են այդ *«Պարկեշտ»* անձերը զո՛ւր տեղ նսեմացնելով...:

Եւ այս բոլորը՝ անոր համար որ *«Մերն է»...*:

Անօրինութիւններու ուղղուած մեր այս դիտողութիւնները եւ մարդոց մեղանշական լռութիւնը տեսանելի են ամէնուրեք: Եւ այդ է պատճառը որ օրինազանցութիւններն ու սխալները չեն սրբագրուիր: Ընդհակառակն՝ կը քամահրուին բացառաբար ճշմարտութիւնը բացայայտող ու խոստովանող անձերուն խօսքերն ու գրութիւնները: Իսկ, միւս կողմէ, մեղսակիցները անարգել կը շարունակեն իրենց անպարկեշտ գործը ի վնաս ազգին եւ ի շահ լոկ իրենց գրպաններուն եւ իրենց խմբակցութիւններուն:

Սակայն ես նպատակ չունիմ այստեղ աշխարհական կազմակերպութիւններու մասին խօսելու: Այդ կազմակերպութիւններուն պատկանողները թող իրենք քննադատեն իրենց թերութիւնները, եթէ երբեք տակաւին պարկեշտութիւնն ու քաջութիւնը հրաժեշտ չեն տուած իրենց նկարագրին:

Խօսքս կը մասնաւորեմ հոգեւորականներու որոշ դասի մը:

Ես հետաքրքրուած եմ ընդհանրապէս եկեղեցիով եւ կարգ մը եկեղեցականներու դատապարտելի արարքներով, որոնք պատճառ կը դառնան գայթակղութեանց:

Եկեղեցին իր եկեղեցական դասով միւս բոլոր աշխարհական կազմակերպութիւններէն տարբեր հաստատութիւն մը ըլլալուն՝ կոչուած է ճիշդ գործելու: Եկեղեցականներ, իրենց իսկ կեանքի

օրինակով, պարտին շիտակը ցոյց տալ եւ ուղիղ ճամբէն առաջնորդել իրենց հօտը:

Եկեղեցականը ինքն է որ բարձր պիտի պահէ եկեղեցւոյ վարկն ու անոր սպասարկուին հեղինակութիւնը իր առաքինի վարքով եւ անարատ կենցաղով: Քանի որ, հակառակ պարագային, ինք պիտի ըլլայ վարկաբեկողը Հայ եկեղեցին, իր անվայել եւ անօրէն արարքներով:

Ես նպատակ չունիմ նաեւ այստեղ քննարկելու օտար եկեղեցին եւ խօսելու հոն գործուող սխալներուն եւ գայթակղութիւն յառաջացնող երեւոյթներուն վրայ: Թող որ իւրաքանչիւր եկեղեցի ինք մաքրէ իր տունը իր ձեռքով:

Սակայն, եթէ երբեք փորձենք ընդհանուր ակնարկ մը նետել եկեղեցիներու վրայ, անկասկած՝ առաջին գծի վրայ պիտի նկատենք *հաւատքի պակասը ամէնուրե՛ք*:

Մարդիկ չունին այսօր վեց-եօթ սերունդ առաջ ապրածներուն բարեպաշտական զգացումները, եկեղեցւոյ հանդէպ երկիւղած մօտեցումը, եկեղեցականին հանդէպ յարգանքն ու ակնածանքը: Ինչո՞ւ:

Ճիշդ է որ սատանան ունի շատ մեծ միջոցներ եւ անհամար մեղսակից-գործակիցներ: Ան կրնայ անթիւ շարժապատկերներով, պարբերաթերթերով եւ «շօ»երով մարդիկ գայթակղեցնել եւ հեռացնել զանոնք Աստուծմէ եւ Եկեղեցիէն: Սակայն այդ ամէնուն առընթեր՝ կարգ մը եկեղեցականներու կողմէ գործուած մեծ ու փոքր անօրինութիւններն ու սխալները նոյնքան եւ աւելի պատճառ կը դառնան գայթակղութիւններու եւ մարդիկը կը հեռացնեն իրենց ճշմարիտ Հաւատքէն:

Սատանան իր գործը դիւրացնելու համար, միշտ ու յարատեւ նոր հնարքներու կը դիմէ: Այդ հնարքներէն մին ալ այն է, որ փոխանակ հազարաւոր մարդոց վրայ մէկ առ մէկ փորձիչ աշխատանք տանելու, կ'աշխատի սայթաքեցնել եկեղեցական մը, որուն անբարոյ ընթացքով արդէն իսկ գայթակղեցուցած կ'ըլլայ հազարաւորներ:

«Վա՛յ աշխարհին՝ գայթակղութիւններուն պատճառաւ: Գայթակղութիւններ հարկադրաբար պիտի գան, բայց վայ այն մարդուն՝

որուն ձեռքով գայթակղութիւնը կու գայ»: (Մատթ. 18-7)

Եկեղեցականի մը պատճառած գայթակղութիւնը աւելի մեծ է, քան՝ սատանային գործակիցներուն պատճառած գայթակղութիւնը:

Սատանային գործակիցները գիտենք որ հակառակորդներն են Քրիստոսի եւ Եկեղեցւոյ. անոնցմէ կ'ակնկալենք ամէն տեսակ չարիք եւ գայթակղութիւն: Այդ է իրենց գործը:

Մինչ եկեղեցականը Աստուծոյ ծառան է ու կոչուած է Աստուծոյ խօսքը քարոզելու եւ մարդկութիւնը հեռու պահելու սատանային որոգայթներէն եւ արթուն պահելու զիրենք, որ չիյնան անոր կալանքին տակ:

Ահա հո՛ւ է որ կ'ունենանք մեծագոյն վտանգը, երբ եկեղեցականը ինք կը գայթակղի իր կոչումին մէջ: Իր ունեցած մեծ կամ փոքր անվայել արարքները կամ սխալները իր կոչումին չեն համապատասխաներ, իսկ կարգ մը երեւոյթներ ուրիշ բանի չեն ծառայեր, բացի սատանային ջաղացքին ջուր լեցնելէ... որ անոր գործը յաջողի...:

Սակայն, դժբախտաբար, կը հանդիպինք կարգ մը եկեղեցականներու, որոնք կ'անգիտանան իրենց ինքնութիւնը, կը մեղանչեն իրենց կոչումին դէմ եւ իրենք իրենց կը թոյլատրեն գործել սխալներ, որոնք պատճառ կը դառնան գայթակղութիւններու:

Ես պիտի խուսափիմ այստեղ մեծ գայթակղութիւններու մասին խօսելէ, անյարմար նկատելով զանոնք վերյիշելը, նկատելով որ անոնց շուրջ ամբողջ աշխարհ լսած է ու կը լսէ թերթերէն, հեռատեսիլներէն ու ռատիօներէն: Դժբախտաբար այդ մակարդակի, բնոյթի գայթակղութիւններու մէջ ինկող եկեղեցականներ կը տեսնուին շատ եկեղեցիներէ ներս:

Ես պիտի գոհանամ միայն տալով մի քանի համեմատաբար ոչ-ծանրակշիռ օրինակներ կարգ մը եկեղեցականներու կենցաղային արարքներէն: Անոնց ոչ թոյլատրելի վարքէն կը թուեմ պատկերներ ոչ թէ չարամտութեամբ, այլ՝ բարեկամեցողութեամբ, ցաւօք սրտի..., խորհելով որ մի գուցէ նշումներովս կարելի ըլլայ այլ եկեղեցականներ զգաստութեան հրաւիրել:

* * *

Բարձրաստիճան եկեղեցական մը, եկեղեցւոյ մը հիմնարկութեան 25-ամեակի տօնակատարութեան, նստած՝ պատուոյ սեղանին կեդրոնը, աջին ու ձախին ունենալով 20-է աւելի օտար եկեղեցիներէն հրաւիրուած բարձրաստիճան եկեղեցականներ, պետական մարդիկ, ազգայիններ եւ մօտ 200 հոգի սրահէն ներս, ինք՝ որպէս միակը ամբողջ այդ սրահին մէջ, հաստափոր սիկառը բերնին, յարատեւ կը ծխէր յայտագրի գործադրութեան ամբողջ տեւողութեան, զարմանք եւ ցասում պատճառելով բոլոր ներկաներուն:

Հանդիսութեան վերջաւորութեան, խումբ մը բարեկամներով երբ կը խօսակցէինք, հարց տուի իրենց թէ ի՞նչ երեւոյթ էր այդ: Միթէ՞ կը վայելէ բարձրաստիճան եկեղեցականի մը, որ, մանաւանդ որպէս օրուայ նախագահ՝ նստած պատուոյ սեղանին կեդրոնը, կը ծխէր... ծուխի գուլաներ արձակելով օդին մէջ:

«Շիտակը ե՛ս ամչցայ իր տեղը,- ըսաւ խօսակիցներէս մին,- որ այդքան օտար եկեղեցականներու, պետական մարդոց եւ ամբողջ ժողովուրդին ներկայութեան, իր նախագահի հանգամանքովը ծխեց... երբ ամէն մարդ մեծով-պզտիկով լռակեաց՝ յայտագրին կը հետեւէր: Չեմ գիտեր մարդիկ ինչ տպաւորութիւն առին մեր մասին: Հակառակ անոր որ ինք խելացի մարդ է, սակայն իր այս արարքը իր խելացութեան չէր վայլեր շիտակը»:

- Ծխելը, նախ եւ առաջ, եկեղեցականի մը չի վայլեր,- ըսաւ ուրիշ մը:- Սակայն եթէ երբեք պիտի ծխէ, գէթ հանրութեան մէջ՝ ժողովուրդին ներկայութեան պէտք չէ ծխէ. մանաւանդ՝ այսպիսի լուրջ եկեղեցական հանդիսութեան մը ընթացքին: Սա իսկապէս որ տգեղ երեւոյթ էր: Վստահ եմ որ շատեր ուղղակի գայթակղեցան իր այդ արարքէն:

- Է՛հ ճանրմ, այդքան ալ մի ծանրանաք մարդուն վրայ,- մէջ մտաւ ուրիշ մը:- Ճիշդ է որ եթէ չծխէր աւելի լաւ կ'ընէր: Իմ ալ տգեղիս եկաւ իր ըրածը: Սակայն, ինչ ընենք հիմա, ելլենք խայտառակե՞նք զինք: Ի վերջոյ, հայ եկեղեցական մըն է... Մերն է...: Ինչ որ ընենք իրեն՝ մենք մեզի ըրած կ'ըլլանք:- Ու պահ մը կենալէ ետք աւելցուց.- Այս պարագաներուն, պէտք է գիտնանք աչք գոցել, եւ

ամեն բան չտեսնել ... «Վնաս չունի»...:

Ի՛նչ աղուոր դաս մը՝ արդարեւ, բոլոր անոնց, որոնք «Մերոնց» սխալները տեսնելով, լուռ կենալ չեն գիտեր...:

* * *

Քահանայ մը, եկեղեցւոյ հոգաբարձուներուն վստահութիւնը շահելէ ետք, եկեղեցւոյ դրամական բոլոր հաշիւներու պահպանումը առանձինն ինք կը ստանձնէ: Առիթ չի տար ռեւէ մէկուն որ նամակի պահարան իսկ բանայ եւ իմանայ պարունակութիւնը: Մինչեւ իսկ, արձակուրդի գացած օրերուն, նամակատան պաշտօնեաներուն կը պատուիրէ որ եկեղեցւոյ նամակները պահեն իրենց մօտ, մինչեւ իր վերադարձը:

Վարչութեան բոլոր անդամները, վստահելով իր «Պարկեշտութեան», անհոգաբար թոյլ կու տան որ ինք տնօրինէ ամէն ինչ:

Քահանան իր դիմաց բաց դաշտ մը գտնելով, ազատ համարձակ եւ անարգել կը կատարէ իր անպարկեշտ գործերը: Բայց, տարիներ ետք, երբ երեւան կ'ելլէ տխուր իրականութիւնը, մարդիկ կը սթափին ու կը տեսնեն որ խաբուած են, իսկ եկեղեցին՝ կողոպտուած...:

Կանդրադառնան իրենց սխալին եւ շատ կ'ափսոսան իրենց միամտութիւնը: Քանի որ եկեղեցւոյ համար եղած նուիրատուութիւններն ու կտակները ամբողջ մտած էին քահանային անձնական հաշիւին մէջ:

Կընդվզին. դատ կը բանան իր վրայ եւ կ'ուզեն իրենց կորսնցուցած իրաւունքը վերստանալ: Բոլորն ալ զայրացած են եւ կը թուին անգիշող ըլլալ: Սակայն... զգուշութեան հրաւերը չ'ուշանար...: «Պէտք չէ շատ աղմուկ բարձրացնել...: Պէտք է հարցը լուծել ներքնապէս, լռելեայն...: Ի վերջոյ՝ «ՄԵՐՆ Է», վնաս չունի...»:

Այս ու նման գայթակղութիւններու առնթեր, կան նաեւ համեմատաբար աւելի փոքր «Յանցանք»ներ, որոնք վայել չեն եկեղեցականի մը ու գայթակղութիւն ըլլալէ չեն դադրիր:

Եկեղեցական դաշտահանդէսի մը ներկայ էին հարիւրաւոր մարդիկ, որոնք եկած էին զբօսնելու: Կային նաեւ թիւով բաւականաչափ եկեղեցականներ, որոնցմէ ոմանք պարկեշտօրէն, իրենց

եկեղեցականի վայել սեւ տաքատով ու վերարկուով եւ օձիքին ճերմակ քօլանով, վայելչօրէն կը ներկայանային ժողովուրդին: Ոմանք ալ, թէեւ ոչ լման քահանայական՝ բայց պարկեշտ հագուածք ունէին:

Այդ բոլորին մէջ, սակայն, աչքառու կը դառնային երկու քահանաներ, որոնք կարճ տափատով, կարճ թեւ շապիկով, առանց մօրուքի եւ առանց եկեղեցականութիւն յատկանշող որեւէ այլ նշանի, կը գրօնէին սովորական աշխարհական մարդոց նման:

Կողքիս կեցած երկու ծանօթ տիկիններէն մին ըսաւ.- *Իսկապէս կ'ամչնամ մեր այս քահանաներուն այս տեսքէն: Ի՛նչ ամօթ բան է այս: Վայե՞՜լ է քահանայի մը համար մերկ սրունքներով պտտիլ այսքան մարդոց մէջ:*

Իսկ միւս տիկինը հեզնանքով ըսաւ.- *Է՛հ, ինչ վնաս ունի: Օղբ տաք է ըսելով՝ Տէր պապան կարճ տաքատ հագեր է. ինչ կ'ըլլայ: Վնաս չունի. այստեղ Ամերիկա է...:*

* * *

Թաղման արարողութեան մը յաջորդող հոգեճաշին, սեղանակիցներուս մէջ կը գտնուէին քահանայ մը եւ պատուելի մը, որոնք քով քովի նստած կը գրուցէին իրար հետ: Մինչ ես քովս նստած տիկնոջ մը հետ կը խօսէի ննջեցեալին անցեալի կեանքին, հիւանդութեան եւ ապա՝ մահուան վրայով:

Մեր խօսակցութեան ընդհատման մէկ պահուն, ականջալուր եղանք պատուելիին խօսքերուն: Ան քահանային կը պատմէր.

- Անցեալ տարի [սա ինչ անունը տալով] Stock-ին [բաժնետոմս] բաւական մեծ գումար մը կապած էի: Սկիզբները լաւ կ'ընէր կոր: Սակայն վերջը, մէկ անգամէն իջաւ եւ ամբողջ դրամս կորսնցուցի: Մե՛ծ վնաս կրեցի: Այս տարի երկու տարբեր ընկերութիւններու կապուած եմ: «Սօ ֆար» երկուքն ալ լաւ կ'ընեն կոր: Չեմ գիտեր վերջը ինչ կ'ըլլայ:

Քահանան եւս իր կարգին կ'ըսէր.- *Ես մէկ ընկերութեան կապուելով չեմ մնար: Երեք չորս տարբեր ընկերութիւններու հետ կը կապուիմ: Մէկը եթէ վնասէ՝ միւսը կը շահի: Անցեալ տարին գէշ*

չեղաւ ինծի համար: Միայն մէկ հատին կորսնցուցի, այն ալ փոքր գումար մըն էր: Միւս երեքը շահեցան, եւայլն:

Զրուցակիցս դարձաւ ինծի եւ մեղմ ձայնով հարցուց.- Ուրեմն, եկեղեցականներն ալ Stock կը խաղան: Չէ՞ որ Stock-ը ինքնին բաղդախաղի տեսակ մըն է:

«Ի՛նչ գիտնամ,- պատասխանեցի,- Ամերիկայի մէջ ամէն բան կ'ըլլայ եղեր»:

«Որքան գիտեմ,- շարունակեց խօսակիցս,- Stock խաղացողներուն ամբողջ խելքը միտքը Stock-ներուն վրայ կ'ըլլայ: Միշտ կը հետաքրքրուին անոնցմով, գիտնալու՝ որ կը շահի՞ն, թէ՞ կը վնասեն»: Ու պահ մը կենալէ ետք հետեւեցուց. «Ասոնք ինչ կը քարոզեն եւ ինչ կ'ընեն: Երբ եկեղեցականի մը միտքը միայն դրամ շահելու վրայ ըլլայ, այն ալ Stock-ի միջոցաւ, ա՛լ ի՛նչ սպասել...: Պարզապէս, Աստուծոյ ծառայութեան գործին մէջ դրամ կը հետապնդեն...»:

Է՛շ, ԱՅԴ ԱԼ «ՎՆԱՍ ՉՈՒՆԻ»: Չէ՞ ՈՐ ԸՍԻՆՔ ԹԷ ԱՅՍՏԵՂԸ ԱՍԵՆԻԿԱՆ Է,- վրայ բերի ես:

* * *

Ամերիկա հաստատուելէս մի քանի տարի ետք, առաջին անգամ ըլլալով, տիկնոջս հետ միասին գացի Գանատա այցելութեան:

Կիրակի օր մը բարեկամէս խնդրեցի որ մեզ տանի հայկական եկեղեցիները, որոնց բոլորն ալ կարճ այցելութիւններով կը փափաքէի տեսնել այդ օր:

Բարեկամս մեզ տարաւ եկեղեցի մը, որուն կանգառը արդէն իսկ լեցուն էր ինքնաշարժերով:

Հիացալ տեսնելով այդքան ինքնաշարժեր կանգառին մէջ, որոնք ցուցանիշն էին ժողովուրդին այդպէս կանուխէն եկեղեցի եկած ըլլալուն, աղօթելու համար:

Մտանք եկեղեցի եւ տեսանք որ իսկապէս լեցուն էր, սակայն... գարմանալիօրէն միայն կ'իներով...: Մատի վրայ համրուող այր մարդիկ կային եկեղեցւոյ մէջ: Զարմացայ: Ո՞ր էին այս կ'իներուն ամուսինները: Արդեօք կ'իները առանձի՞ն եկած էին: Չէի հասկնար:

Մօտ 10 վայրկեան մնացինք եկեղեցւոյ մէջ: Ապա «Հայր Մեր»ը աղօթելէ ետք, դուրս ելանք:

Բարեկամս որպէսզի մեզի ցոյց տայ եկեղեցւոյ բաժանմունքները, մեզ առաջնորդեց քովի սրահը: Սրահին լայն դռնէն երբ ներս կը մտնէինք, մեզ առաջին դիմաւորողը եղաւ... սիկարեթին ծուխը...: Երբ ներս մտանք, տեսանք որ բոլոր այր մարդիկը հոն են, իւրաքանչիւր սեղանի շուրջ 3-4 հոգիով նստած: Ումանք նարտ կը խաղային, ուրիշներ կը զրուցէին իրարու հետ ծխելով եւ սուրճ խմելով: Արդէն սրճեփը, սուրճի ափսէն ձեռքին, անընդհատ կը վազվտոէր որ ապսպրանքներուն գոհացում տայ:

- Երկու հատ սուրճ՝ առանց շաքարի:
- Երեք հատ սուրճ՝ քիչ շաքարով,- եւայլն:

Միակ պատ մը կը բաժնէր սրահը եկեղեցիէն: Պատին միւս կողմը Պատարագ տեղի կ'ունենար..., իսկ այս կողմը...:

Ապշած՝ կը դիտէի տեսարանը: Երբեք չէի կրնար մտովի պատկերացնել այս աստիճան իրար հակասող երկու երեւոյթներ նոյն վայրին մէջ: Մտքովս չէի կրնար հաշտուիլ տեսածիս հետ: Զարմանքէս ոչինչ կրնայի խօսիլ, այլ՝ ապշած կը դիտէի տեսարանը:

Սակայն կարծեք այդ բոլորը պարզ ու բնական եւ սովորական երեւոյթ մը եղած ըլլային բոլորին համար, ուր զարմանալու բան չկար..., քանի որ ինձմէ զատ ուրիշ զարմացող չկար...:

Քանի մը վայրկեան եւս հոն մնալէ ետք, ելանք դուրս, որ ուրիշ եկեղեցիներ այցելենք:

Երկու օր ետք, շուկայի մը մէջ, պատահմամբ հանդիպեցայ Հալէպէն ծանօթ հին Բարեկամի մը, որուն հետ նստանք գաւաթ մը սուրճ առնելու եւ խօսելու անցեալէն ու ներկայէն:

Խօսակցութենէն ի յայտ եկաւ, որ Բարեկամս վերոյիշեալ եկեղեցւոյ մէջ պատասխանատու պաշտօն ունի եւ մաս կը կազմէ եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան:

Բարեկամս հպարտանքով խօսեցաւ եկեղեցւոյ «Յաջողութիւններուն» մասին եւ գովասանքով արտայայտուեցաւ իրենց քահանային շուրջ:

- Այս քահանան ճիշդ ժամանակին մարդն է: Լաւ գիտէ թէ մարդիկ ինչ բաներէ կ'ախորժին: Գիտէ թէ անոնց հետ ինչպէս պետք

է վարուի եւ կամ ինչպէս պէտք է խօսի, որ թէ՛ սիրուի անոնցմէ եւ թէ՛ կարենայ սիրաշահիլ զիրենք: Գիտէ իւրաքանչիւրին մօրութիւն համար սանը մը գործածել: Իր գալէն ասդին, եկեղեցւոյ եկամուտն ալ աւելցաւ, քանի որ այնպիսի դրութիւններ ստեղծեց, որ ամբողջ ժողովուրդը, ամէն Կիրակի, ընտանեօք եկեղեցի կու գայ:

Քահանային հանդէպ իր ունեցած հիացմունքին արտայայտութիւնը կարելի էր կարդալ աչքերունմէջ:

- Սակայն բարեկամ,- ըսի իրեն:- Կիրակի օր ես եկեղեցի էի: Հոն տեսայ որ եկեղեցին լեցուն էր, բայց միայն կիներով: Մինչ այր մարդիկը ամբողջ սրահին մէջ նստած՝ կը ծխէին, սուրճ կը խմէին, նարտ կը խաղային ու կը խօսակցէին: Ի՞նչ տեսակ ընտանեօք եկեղեցի երթալ է այս: Մարդ ի՞նչ բանի համար կ'երթայ եկեղեցի՝ եթէ աղօթելու համար չէ: Այլապէս՝ Տիրոջ Տունը ի՞նչ բանի համար է ուրեմն: Պարզապէս քովի սրահին մէջ բարեկամներով սիկարեթ ծխելու, սուրճ խմելու եւ զբօսնելու՝ ու համար է միայն: Ի՞նչ իմաստ ունի այս կերպ ընտանեօք եկեղեցի երթալը:

- Քանի որ,- պատասխանեց բարեկամս, զիս համոզել ջանալով,- եթէ երբեք այր մարդիկ եկեղեցի չգան, այդ պարագային կիներն ալ պիտի չգան եւ եկեղեցին պիտի մնայ պարապ: Մինչդէռ, այս ձեւով, եկեղեցին կը լեցուի, հոգ չէ թէ միայն կիներով: Ինչ վնաս ունի, իրենք ալ թող երթան սրահին մէջ ժամանակ անցընեն:

- Բայց չե՞ս անդրադառնար որ այս ձեւով եկեղեցի երթալուն իմաստը հիմնովին կը յեղաշրջուի: Եկեղեցին Աստուծոյ Տունն է եւ աղօթքի վայր: Մինչդէռ հոս մարդիկ իրենց կանանց հետ կ'երթան մինչեւ.... եկեղեցի, իսկ եկեղեցւոյ մուտքին կը բաժնուին իրարմէ, կիները կը մտնեն եկեղեցի աղօթելու, իսկ այրերը կ'ուղղուին քովի սրահը զբօսնելու....: Ա՞յս է եկեղեցի երթալու իմաստը: Այս ձեւով եկեղեցի երթալը ինքնին մեղանշում մը չէ՞ Աստուծոյ եւ Եկեղեցւոյ հանդէպ:

- *Աման ճանքով* դուն ալ: Երբ քահանան մեղք չի տեսներ անոր մէջ, դո՞ւն մեղք կը փնտռես:

Քահանային մեղք մը չտեսնելը ասոր մէջ արդէն ոչ միայն մեծագոյն մեղանշում մըն է Աստուծոյ եւ Եկեղեցիին, այլեւ՝ իր կոչումին հանդէպ:

Ու պահ մը ետք հարց տուի իրեն. «Հիմա դուն, որ այս եկեղեցւոյ խնամակալութեան մաս կը կազմես, սխալ չե՞ս տեսներ այս երեւոյթը»:

- Ես մասնաւոր սխալ մը չեմ տեսներ անոր մէջ,- եղաւ պատասխանը:

Դժբախտաբար, քիչ մը ամէն տեղ, կը հանդիպինք այսպիսի աշխարհական մարդոց, որոնք իրենց աշխարհական-գաղափարական ըմբռնումներու չափանիշով կը չափեն եկեղեցական բոլոր գործերը եւ ըլլալով բացարձակ անգիտակ եկեղեցին սուրբ պահելու կանոններուն եւ սկզբունքին, խնամակալ կը դառնան եւ վարչական գործեր կը կատարեն եկեղեցիէն ներս:

Ամէն Կիրակի եկեղեցի կ'երթան հոգաբարձութեան սենեակին մէջ փակուելու եւ դրամական հաշիւներ քննարկելու համար միայն: Նոյնիսկ չեն մտածեր մի քանի վայրկեան եկեղեցի մտնելու եւ խաչ մը հանելով «Հայր Մեր» մը մըմնջելու մասին:

Եկեղեցին իրենց համար «Պիզնէս» մըն է լոկ. հաւաքատեղի մը, ուր հետապնդուած նպատակը «Դրամ»ն է միայն: Թե՛ ինչպէս կարելի է աւելի մարդ հաւաքել եկեղեցւոյ շուրջ եւ այդ մարդոց սրտին խօսող եւ զիրենք հրապուրող միջոցառումներ ու ձեռնարկներ կատարելով թե՛ զիրենք սիրաշահիլ եւ թե՛ եկեղեցւոյ եկամուտը աւելցնել:

Ահա, ա՛յս է հիմնական նպատակը իրենց աշխատանքին, ուր եկեղեցւոյ բուն սկզբունքը եղող «Հոգեւոր հաղորդը» դուրս կը մնայ ծրագրէն:

Իսկ ամենացաւալին նկատելն է, թէ ինչպէս եկեղեցականի մը մտայնութիւնը, ըմբռնումներու չափանիշները կը հաւասարին աշխարհական մարդոց հասկացութեան չափանիշներուն, ուր եկեղեցական եւ աշխարհական կը նոյնանան իրար հետ: Եւ ահա կը ստացուի այն, որ քահանան փոխանակ մնալու իր հօտին գլխուն՝ որպէս հովիւ եւ առաջնորդ, կը միախառնուի իր հօտին՝ եւ ամէնքով միասին, ձեռք ձեռքի տուած, ուրախ գուարթ կ'ընթանան, դէպի... ուղիղ ճամբուն ճիշդ հակառակ գծով...:

Ցաւալի երեւոյթ: Սակայն ինչպէս բարեկամս կ'ըսէր. «Վնաս չունի», զի կարելորդ «Դրամ»ն է...:

Կարելի է այլ օրինակներ եւս մէջբերել այստեղ: Սակայն կ'ուզեմ բաւարարուիլ եղածով, մեր ընթերցողներուն առաւել ցաւ չպատճառելու սիրոյն:

Իսկ եթէ երբեք իսկապէս, սրտի ցաւօք, այս մէկ քանի օրինակները նշեցի այստեղ, պարզապէս ուզեցի այդ օրինակներով ցոյց տալ եւ ըսել որ կարգ մը եկեղեցականներ չեն ճանչնար իրենք զիրենք, թէ ով են իրենք:

Չեն գիտակցիր, թէ ինչ է իրենց դիրքը, եւ ուր է իրենց տեղը ժողովուրդին մէջ: Չեն գիտեր, թէ ժողովուրդը ինչ աչքով կը դիտէ զիրենք եւ ինչ բաներ կ'ակնկալէ իրենցմէ եւ թէ ինչպիսի յուսախաբութիւններ կ'ունենայ, երբ իր ակնկալութիւններուն հակառակը եղող բաներ կը տեսնէ իրենց վրայ, հոգեւոր «Առաջնորդ»ին վրայ: Անոնք չեն գիտակցիր, որ իրենց իւրաքանչիւր արարքը, իւրաքանչիւր խօսքն ու շարժումները, վայելուչ թէ անվայել, ժողովուրդին նկատողութենէն չի՝ վրիպիր:

Քանի որ՝

Եթէ երբեք եկեղեցական մը հաստ սիկառը բերնին պիտի կարենայ ներկայանալ ժողովուրդին, մինչեւ իսկ պաշտօնական հանդիսութիւններու ընթացքին.

Եթէ երբեք քահանայ մը, ժողովուրդին իր վրայ ունեցած վստահութիւնը չարաչար գործածելով պիտի կարենայ իւրացնել եկեղեցւոյ եկամուտը.

Եթէ երբեք քահանայ մը ինքզինքին պիտի կարենայ արտօնել՝ կարճ տափատով եւ կարճաթեւ շապիկով զբօսնուլ հանրային վայրերու եւ դաշտահանդէսներու մէջ.

Եթէ երբեք եկեղեցական մը իր հոգեւոր գործին զուգահեռ տարբեր ուղիներով դրամ շահելու մասին պիտի մտածէ.

Եւ եթէ երբեք եկեղեցականի մը սկզբունքը պիտի ըլլայ՝ միայն հաճելի թուիլ ժողովուրդին, ամէն մօրուքի յարմար սանր մը գործածելով.

Եթէ երբեք եկեղեցին մարդ հաւաքելու համար ալ պիտի դիմէ հակաեկեղեցական գարտուղի միջոցներու եւ այդ հակաօրինական ճամբաներով պիտի ապահովէ եկեղեցւոյ եկամուտը.

Այդպիսի եկեղեցականներ նախ եւ առաջ՝

Կը մեղանչեն Աստուծոյ հանդէպ.

Կը մեղանչեն եկեղեցւոյ հանդէպ.

Կը մեղանչեն իրենց կոչումին հանդէպ.

Եւ ոչ միայն չեն կրնար ռեւէ հոգեւորականի յատուկ հոգեւոր պաշտօն կատարել, այլ մինչեւ իսկ կը խանգարեն ուրիշներուն կատարած հոգեւոր գործերը, աւելի գայթակղութիւն յառաջացնելով ժողովուրդին մօտ, որովհետեւ իրենց արարքները չեն համապատասխաներ իրենց կոչումին:

Հոս տեղին կը գտնեմ այդպիսի եկեղեցականներուն ընծայել շատ թանկագին նուէր մը:

Թէւեւ այդ նուէրը կարելի է նուիրել ռեւէ անձի՝ ան ըլլայ եկեղեցական թէ աշխարհական, սակայն այս պարագային ան աւելի շատ եւ լաւ կը պատշաճի այն եկեղեցականներուն, որոնք հոգեւոր առաջնորդի հանգամանքով կանգնած ժողովուրդին առջեւ, չեն գիտակցիր իրենց ինքնութեան:

Այդ նուէրը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Յունական փիլիսոփայութեան [Սոկրատին վերագրուող] ադամանդեայ խօսքը՝ ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ:

Այո, եթէ երբեք այդպիսի եկեղեցականներ իսկապէս ծանին իրենք զիրենք, այդ սխալներն ու թերութիւնները պիտի չգործեն երբեք:

ԱՅԼ ԹԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վերել յիշուած թերութիւնները ժողովուրդին կողմէ տեսանելի թերութիւններ ըլլալուն, ժողովուրդը կրնայ տեսնել զանոնք եւ գայթակղիլ: Սակայն կան տակաւին այլ տեսակի ծիսական թերութիւններ, որոնց մասին ժողովուրդը անտեղեակ կը մնայ ընդհանրապէս:

Անոնք հետեւեալներն են.

Ա. Մեր եկեղեցական օրէնքով պատարագիչ եկեղեցականը, Կիրակի օրուայ պատարագէն 24 ժամ առաջ, պարտի ծումապահութեամբ եւ կամ նուագագոյն պահեցողութեամբ եւ աղօթքով պատրաստուիլ, որ կարենայ արժանի դառնալ յաջորդ օրուան Ս. Պատարագի մատուցման:

Քանի՞ եկեղեցականներ կը գործադրեն այս սրբազան օրէնքը, մանաւանդ երբ նկատի առնենք որ, ընդհանրապէս, եկեղեցականները Շաբաթ երեկոներու համար է որ ընթրիքի հրաւեր կը ստանան իրենց ծխականներէն ու բարեկամներէն եւ այդ հրաւերները չեն ուզեր մերժել, պարզապէս... քաղաքավարութեան դէմ գործած չլլալու համար...: Ապա, յաջորդ օրը եկեղեցի կ'երթան պատարագելու...:

Բ. Պատարագիչ եկեղեցականը առաւօտեան ժամերգութեան չսկսած, պարտի կարդալ «Մեղայ»ները ամբողջութեամբ, իր մեղքերը խոստովանելու եւ Աստուծմէ թողութիւն ստանալու համար: Ապա՝ կարդայ նաեւ առաւօտեան «Հաւատամք»ը, որ մեր եկեղեցոյ դաւանանքն է: Ու այսպէս՝ իր մեղքերուն թողութիւն ստանալէ եւ մեր եկեղեցոյ դաւանանքին հանդէպ իր հաւատարմութիւնը վերահաստատելէ ետք միայն սկսի ժամերգութեան:

Բոլոր եկեղեցականները կը գործադրեն՝ այս օրէնքը:

Գ. Մեր եկեղեցին ունի 9 ժամեր, որոնց առաջին երկուքը «Գիշերային»ը եւ «Առաւօտեան»ը կը կատարուին սովորական կիրակիներուն, պատարագէն առաջ: Ասոնց իւրաքանչիւրը ունի մօտ մէկ ժամ տեւողութիւն:

Եկեղեցականներ պարտին կատարել այս ժամերգութիւնները Պատարագէն առաջ: Նուագազոյնը՝ պարտին փոխն ի փոխ կատարել գէթ անոնցմէ մին, այսինքն՝ շաբաթ մը «Գիշերային»ը եւ յաջորդ շաբաթ՝ «Առաւօտեան»ը:

Բոլոր եկեղեցականները կը կատարեն՝ այս ժամերգութիւնները:

Դ. Դարձեալ՝ մեզի ծանօթ են եկեղեցականներ, որոնք արարողութիւն չեն կատարեր այն տօներուն, որոնք կը հանդիպին շաբաթամէջի օրերուն, ինչպիսիք են «Ղեւոնդեանց Քահանայից»ը, «Վարդանանց Զօրավարաց»ը, «Համբարձում»ը, եւայլն: Կառարկեն, ըսելով որ շաբթուան մէջ մարդ չի գար եկեղեցի, որով անիմաստ կը դառնայ արարողութիւն կատարելը:

Կարելի՞ է ըմբռնել եկեղեցականի մը կողմէ այս աստիճան պարտազանցութիւն, գործէ խուսափելու պատրուակ: Ինչպէ՞ս կարելի կ'ըլլայ զանց առնել այդքան մեծ նշանակութիւն ունեցող ազգային կամ եկեղեցական տօներ՝ «Մարդ չի գար»ի առարկու-

թեամբ: Մեր համոզումով, «Մարդ չի գար»ը ճիշդ չէ: Անպայման կը գտնուին եկեղեցի եկող բարեպաշտներ: Եթէ նոյնիսկ ռեւէ մէկը չգայ՝ այդ նշանաւոր տօները մոռացութեա՞ն պէտք է մատնուին եկեղեցականին կողմէ:

Բարեբախտաբար, այդպիսի եկեղեցականներուն թիւը շատ չէ:

Ե. Դարձեալ՝ մեզի ծանօթ են քահանաներ, որոնք առանց սաղաւարտի պատարագ կը մատուցանեն, որ բացարձակ սխալ է եւ անօրինական:

Բարեբախտաբար, այսպիսիներն ալ հագուագիւտ են:

Ի՞նչ ըսել տակաւին այն եկեղեցականներուն, որոնք՝ 5-10 կամ 15 տարի նոյն եկեղեցւոյ մէջ հովուութիւն կատարած շրջանին, ոչ մէկ աշխատանք կը տանին նոր սերունդէն պատրաստելու դպիրներ ու սարկաւազներ, որպէսզի յառաջիկայ տարիներուն եւս եկեղեցին կարենայ գոյատեւել նոր ուժերով... եղած տարեցներով քաշքշուելու տեղ, «Ինձմէ ետք ջրհեղեղ»ի հոգեբանութեամբ, քանի որ որոշ տարիներ ետք, կրնան փոխել իրենց ծուխը ու երթալ ուրիշ ծուխ մը հովուելու:

Այս բոլոր թերութիւններուն առկայութեան մէջ կարելի է նկատել որ որոշ եկեղեցականներ թեթեւակի մօտեցում կը ցուցաբերեն իրենց կոչումին հանդէպ, որ կ'առաջնորդէ զիրենք անպատասխանատուութեան եւ պատճառ կ'ըլլայ որ իրենց պաշտօնը կատարեն կիսատ-պոատ, լրջութեան պակասով:

Պատարագին նախորդող 24 ժամերուն, ծումապահութեամբ եւ աղօթքով պատրաստուի՞լ կը պահանջուի: Պատասխաններ...

- *Է՛հ, շատ ալ կարեւոր չէ: Առանց այդ ծումապահութեան ալ կարելի է պատարագել...: Վնաս չունի...:*

Ժամերգութեան չսկսած՝ «Մեղայ»ները կարդալով խոստովանի՞լ կը պահանջուի.

- *Է՛հ, առանց այդ խոստովանութեան ալ կարելի է ժամերգութիւն սկսիլ...: Վնաս չունի...:*

Նուագագոյն մէկ ժամ տեւողութեամբ «Գիշերային» կամ «Առաւօտեան» ժամերգութիւն ընէ՞լ պէտք է:

- *Է՛հ, 10-15 վայրկեան ժամերգութիւնը բաւական է: Արդէն այդ ժամուն մարդ ալ չըլլար եկեղեցւոյ մէջ: Նոյնիսկ կարելի է առանց*

Ժամերգութեան պատարագել...: Վնաս չունի...:

Եկեղեցւոյ բոլոր տօներուն արարողութիւնները անթերի կատարել կը պահանջուի՝ անոնք հանդիպած ըլլան Կիրակի օրուան թէ շաբաթամեջին.

- Սակայն ո՞վ պիտի գայ շաբթուան մէջ եկեղեցի: Կարծէ՞ մի քանի հոգիներուն համար արարողութիւն կատարել: Այդ տօներուն չկատարուիլը ոչ մէկ վնաս կու տայ եկեղեցւոյ...: Վնաս չունի... առանց անոնց ալ կ'ըլլայ...:

Պատարագին սաղաւարտ դնելը պայմա՞ն է.

- Այդ ալ վնաս չունի...: Առանց սաղաւարտի ալ կարելի է պատարագել...:

Ու այսպէս, երբ այդ «Վնաս չունի»ն ներկայ ըլլայ մեր եկեղեցական բոլոր գործերուն մէջ, ա՛լ մեզի համար վնաս ունեցող բան չի մնար:

Մենք կրնանք մեր պարտաւորութիւններուն մէջ զանցառումներ կատարել անարգել կերպով: Կրնանք սխալներ ու յանցանքներ գործել ազատօրէն, քանի որ այդ զանցառումներն ու յանցանքները ծածկող «Վնաս չունի»ն մեր ապաւենն է...:

Այլ խօսքով՝ մենք այդ «Վնաս չունի» սատանայէն ոչ միայն չենք խորշիւր, այլեւ մասամբ կը հաւնինք զինք..., քանի որ ան կարողարացնէ մեզ մեր բոլոր թերութիւններուն մէջ ու մեր սխալներն ու յանցանքները կը սիրէ անտեսել:

Այսօր կարգ մը եկեղեցականներ, այդ «Վնաս չունի»ով առաջնորդուած, կը խորհին որ այս բոլոր սրբազան օրէնքներն ու կանոնները (որոնք օրէնքէ մը աւելի, եկեղեցականի մը օրինակելի կեանքին ցուցանիշներն են ուղղակի), անցեալի մէջ կը գործադրուէին..., սակայն այս օրերուն շատ չեն յարգուիր...:

Բարեբախտաբար այս վարկածը ամբողջութեամբ իրականութեան չի համապատասխաներ, քանի որ այսօր եւս տակաւին ունինք եկեղեցականներ, որոնք մաքրակրօն իրենց կեանքով այդ սրբազան օրէնքները կը գործադրեն կէտ առ կէտ, ծոմապահութեամբ, օրինապահութեամբ, աւանդապահութեամբ, աղօթքով ու նուիրումով:

Այդպիսի մաքուր վարքով եկեղեցականներու առկայութիւնն է

այսօր, որ կը մղէ մեզ խօսիլ այդ սրբազան օրէնքներուն վրայով: Այլապէս, բոլոր այս խօսքերը պիտի նկատուէին սոսկ անցեալին պատկանող... հին յուշեր... անպէ՛տ:

ՅԱՐԳԱՆՔ ԵՒ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ՝ ԲՈԼՈՐ ԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԱ-ԿԱՆՆԵՐՈՒՆ, ՈՐՈՆՔ ՈՉ ՄԻԱՅՆ ԽՕՍՔՈՎ, ԱՅԼԵՒ ԻՐԵՆՑ ԽՕՍՔԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ԻՐԵՆՑ ԿԵԱՆՔՈՎ ՏԻՊԱՐ ՕՐԻՆԱԿ ԿԸ ԴԱՌՆԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ:

ՄԱՆԱԻԱՆԴ՝ ՄԵՐ ԱՅՍ ՕՐԵՐՈՒ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԻ ՏՂՈՅ ՈՒ ԱՂԶԻԿՆԵՐՈՒՆ, ՈՐՈՆՔ ԱՅՍ ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ԱՊԱԿԱ-ՆԱԾ ՄԻՋԱՎԱՅՐԵՐՈՒՆ ՄԷՋ ԱՅԴՔԱՆ ՄԵԾ ԿԱՐԻՔԸ ՈՒՆԻՆ ԶԻՐԵՆՔ ՈՒՂԻՂ ՃԱՄԲԷՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂՆԵՐՈՒ:

ՈՒՐԻՇ ՀԱՏԿԱՆՀԱԿԱՆ ԵՐԵՒՈՅԹ ՄԸ

Բոլոր ասպարէզներէն ներս, ազգային թէ եկեղեցական գործիչներու մէջ կան անձեր, որոնք կը սիրեն ու կ'ակնկալեն որ ազգը կամ համայնքը գէթ գիտնայ արժէքը իրենց տարած աշխատանքին ու փոխադարձաբար երախտահատոյց ըլլայ իրենց հանդէպ, շնորհակալական գնահատանք մը ընծայելով՝ որպէսզի իրենք ալ քաջալերուած այդ պատիւէն, տեսնեն թէ ազգը կամ համայնքը աննկատ չի՝ թողոր իրենց կատարած գործերը եւ գիտե՛ գնահատել զիրենք:

Թէեւ մարդկային է ակնկալել նման գնահատանքներ, որուն մէջ սխալ բան չկայ, սակայն անոնց հետ մէկտեղ կան ուրիշ անձեր եւս, որոնք իրենց հոգեկան գոհունակութիւնը կը ստանան միայն տեսնելով իրենց կատարած գործին բարի արդիւնքը: Ասոնք համոզուած են որ իսկապէս ազգին օգտակար գործ մըն է որ կը կատարեն եւ այդ գիտակցութիւնը կը բաւարարէ զիրենք, առանց ակնկալելու որեւէ գնահատանք ու պատիւ: Կարծեք Աւետարանի ճշմարիտ հետեւորդները եղած ըլլան՝ անոնք կը նախընտրեն ու կը սիրեն ստանալ միայն գնահատանքն Աստուծոյ եւ ոչ մարդկանց:

Այսպիսի արժանաւոր մարդիկ ընդհանրապէս կ'ուզեն հեռու մնալ ինքնացուցադրութենէն ու կը սիրեն աշխատիլ լռութեան մէջ:

Սակայն հակառակ իրենց այդ համեստ կեցուածքին, ազգն ալ

աննկատ չի թողուր զիրենք ու գիտե՛լ պատուել՝ արժանավայել կերպով, գնահատել իրենց ազգաշէն ծառայութիւնները:

Դժբախտաբար, սակայն, կը պատահի երբեմն որ իր համեստութեան մէջ ծուարած արժանաւոր մը վրիպի ազգին ուշադրութենէն եւ մոռացութեան մատնուի: Սա անուշադրութեան արդիւնք է եւ կը նկատուի ազգային կազմակերպութիւններուն թերութիւնը:

Որով ազգային ու եկեղեցական կազմակերպութիւններու եւ ի մասնաւորի մշակութային միութիւններու պարտականութիւնն է լրջօրէն ընտրել ու գնահատել ազգին արժանաւոր զաւակները, որպէսզի ակամայ զրկած չըլլան ռեւէ մէկը իրեն արժանի պատիւէն ու յարգանքէն:

Բնական է նաեւ, որ մեծարանքի արժանի անձերուն բոլորն ալ նոյն տարողութեան գործեր չէ որ կը կատարեն ազգին մէջ: Կան ազգին համար մեծ գործեր կատարողներ, կան եւ աւելի համեստ գործեր կատարողներ:

Այս ըսելով՝ չենք ուզեր թերագնահատած ըլլալ ռեւէ մէկուն տարած աշխատանքը: Գիտենք որ իւրաքանչիւր անձ իր կարողութեան համեմատ գործեր կը կատարէ, դառնալով արժանի համապատասխան գնահատանքի: Սակայն պիտի ուզէի նշել միայն, որ երբեմն կը թերանանք կարենալ տեսնելու՝ մեր աչքին առջեւ գտնուող, իսկապէս պատուի արժանի անձ մը, անհոգ եւ անտարբեր գտնուելով իրեն հանդէպ ու փոխարէնը՝ կը մեծարենք ուրիշ անձեր, որոշ նպատակներով եւ կամ մեր նախասիրութեան իբր հետեւանք:

Օրինակ, յաճախ կը հանդիպինք ծանուցումներու, եկեղեցական ամսաթերթերու թէ ազգային թերթերու մէջ, ուր ժողովուրդը կը հրաւիրուի սա ինչ քահանային՝ իր քահանայութեան 10-րդ կամ 20-րդ տարեդարձին առիթով կազմակերպուած մեծարանքի հանդիսութեան՝ ճաշկերոյթով եւ գեղարուեստական յայտագիրով մը ճոխացած: Այնտեղ, ըստ սովորութեան, զովասանական խօսքեր կ'ուղղուին քահանային, իր կատարած ազգային ու եկեղեցական «բեղուն» գործունէութեան համար:

Ճշմարտութիւնը խօսած ըլլալու համար, պէտք է ըսել որ ազգին մէջ ռեւէ մտաւորականէ աւելի քահանաներն են որ կ'արժանանան,

մեկէ աւելի անգամներ, այդ պատուին:

Մինչեւ իսկ կան քահանաներ, որոնց քահանայութեան 50-րդ տարեդարձին առիթով կազմակերպուած մեծարանքի հանդիսութիւնը այդ ձեռնարկներուն 5-րդ կամ 6-րդը եղած կ'ըլլայ:

Մինչ անդին մտաւորական մը, որ բազմապատիկ աւելի ծառայութիւններ մատուցած է ազգին, յաճախ շուքի մէջ կը մնայ ու կ'անտեսուի:

Թէեւ կարելի է շատ օրինակներ ներկայացնել այստեղ մեր այս նշումը հաստատող, սակայն կը խորհինք հետեւեալ պատմութիւնը լաւագոյնը կրնայ ըլլալ մեր ըսել ուզածը հիմնաւորելու:

1962 թ.ին, Ամերիկայէն հիւլէագէտ գիտնականներու խումբ մը Մոսկուա կ'երթայ հանդիպում ունենալու Խորհրդային Միութեան համապատասխան գիտնականներուն հետ:

Օղակայանին մէջ կը դիմաւորուին խորհրդային պաշտօնակիցներու կողմէ, ուր Սովետ գիտնականներու մեծաւորը, սեղմելով ձեռքը ամերիկացի գիտնականներուն մեծաւորին, կը ներկայացնէ ինքզինք ըսելով՝ Տօքթ. Պետրոսեան. իսկ ամերիկեան գիտնականներու մեծաւորը կը պատասխանէ՝ Տօքթ. Բարսեղեան:

Այդ հանդիպման ընթացքին ի յայտ կու գայ, որ աշխարհի երկու մեծ պետութիւններուն հիւլէագէտներու մեծաւորները հայեր էին:

Տօքթ. Վազգէն Բարսեղեան ոչ միայն Ամերիկեան կեանքէն ներս յայտնի անձնաւորութիւն մըն էր որպէս գիտնական, այլ՝ է՛ր նաեւ նշանաւոր հայ մը, իր ազգային բազմաբեղուն գործունէութեամբ:

Միշտ գործակցեցաւ Հայաստանի գիտնականներուն հետ, հայրենիքի վերելքին համար:

Տօքթ. Արմէն Հախնազարեանին հետ 20 տարի շարունակ, յամառ աշխատանքով, կրցաւ հաւաքել բոլոր երկիրներու՝ մինչեւ իսկ Ատրպէյճանի, Ղարաբաղի եւ Նախիջեւանի նման «արգիլուած» շրջաններու մէջ գտնուող հայկական ճարտարապետական յուշարձաններու աւելի քան 42,000 (քառասուն երկու հազար) լուսանկարներ ու անոնց վերաբերեալ վաւերագրութիւններ, որոնք 6 մ.մ.անոց ցլարձակ ֆիլմերով (microfiche) հրատարակուեցան 7 (եօթ) ստուար հատորներու մէջ:

Սոյն հատորները այժմ կը գտնուին Եւրոպայի եւ Ա. Մ. Նա-

հանգներու 80-է աւելի մեծ գրադարաններուն մէջ եւ կը ծառայեն որպէս աղբիւր հետազոտութիւններու եւ գիտաշխատողներու:

Նպատակս այստեղ Տօքթ. Բարսեղեանին կենսագրութիւնը ներկայացնել չէ ընթերցողներուն, այլ՝ իր բազմաբնոյթ ազգային գործունէութենէն միայն փոքրիկ մաս մը յիշելով իր մեծութիւնը ցոյց տալ: Մանաւանդ՝ իր վսեմութեան գլխաւոր յատկանիշը եղող համեստութիւնը:

Ան այնքան համեստ էր, որ ամենեւին փառք ու գնահատանք փնտռող մը չեղաւ կեանքին մէջ. այլ՝ եղաւ լուռ աշխատող մը միայն:

Իմ անձնական վկայութեամբ կրնամ ըսել թէ ամէն անգամ որ այցելութիւն տուած եմ Տօքթ. Բարսեղեանին, զինք գտած եմ իր տան վարի յարկը, որ գրասենեակի, աշխատանոցի եւ լուսանկարչատան մը խառնուրդը կը ներկայացնէր: Ամէն կողմ կը տեսնէի գիրքեր, նկարներ, ֆիլմեր, նամակներ, իսկ ինք, այդ բոլորին մէջ, միշտ գործի վրայ:

Իր կեանքին նշանաբանը եղած էր՝ լո՛կ «Գործ եւ ոչ խօսք»:

Մի գուցէ այդ էր պատճառը, որ մարդոց ուշադրութենէն վրիպած էր ու մոռացութեան մատնուած:

1990 թ.ին էր որ տողերս գրողը գաղափարը ունեցաւ մեծարանքի հանդիսութեամբ մը պատուելու Տօքթ. Բարսեղեանը իր 80-ամեակին եւ 7 հատորներու հրատարակութեան գոյգ առիթներով:

Եւ որպէսզի համազգային բնոյթ տուած ըլլայինք հանդիսութեան, երկուական ներկայացուցիչ հրաւիրեցինք Կիլիկեան թեմէն, Հայ Աւետարանական եկեղեցիէն եւ Վարդանանց ասպետներէն, որոնք գործակցեցան մեզի հետ, որ համազգային շուքով եւ պատշաճ կերպով պատիւ տրուի գիտնականին, փառաշուք հանդիսութեամբ:

Նիւթէն բոլորովին դուրս նկատուող այս պատմութեան մէջ, մեր ըսել ուզածը եւ ցոյց տալիք կէտը հետեւեալն է:

Ժողովի ընթացքին երբ կ'առաջարկէինք որ տոմսերուն գինը ըլլար անձ գլուխ 50 տոլար, ժողովականներէն ոմանք, շատ տեսնելով այդ գումարը, առարկեցին, ըսելով որ ժողովուրդը պիտի դժուարանայ այդ գումարը վճարելու: Որով որոշուեցաւ 35 տոլար միայն, որուն պատճառաւ ճաշը պիտի ըլլար «Պաֆէ սղայլ», երկար

սեղաններու վրայ շարուած ճաշերով, ուր ամէն մարդ իր ձեռքով պիտի առնէր իր ճաշը եւ երթար իր սեղանը: Այս մէկը այդպիսի որակաւոր մեծարման ձեռնարկի մը չպատշաճելով հանդերձ, մեծ շուք մը չձգեց հանդիսութեան շքեղութեան վրայ:

Մօտ տարի մը ետք, նոյն քաղաքին մէջ կազմակերպեցին գաղութս տարի մը առաջ եկած հոգեւորականի մը քահանայական ծառայութեան առաջին տարեդարձին առիթով հաւաքոյթ, որ գնահատուի անոր մէկ տարուայ աշխատանքը...:

Կը պատկերացնէ՞ք: Մէկ տարի քահանայութիւն... եւ ահա առաջին տարուան տարեդարձի հաւաքոյթ... շքեղ ճաշարանի մը մէջ, ուր ներկաները նստած իրենց սեղաններուն՝ սպասեակներն են որ կը մատուցեն ճաշը ժողովուրդին...:

Եւ այդ տարեդարձի հանդիսութեան տոմսին գինն էր անձ գլուխ 50 տոլար... եւ այդ մեծարանքէն 6 ամիս ետք, նոյն այդ քահանան կը հեռացուէր (ամենագարմանալին) եկեղեցիէն... զինք անարժան նկատելով...:

Սա մեր հասկացողութեան չափանիշն է միթէ...:

Նկատելի է նաեւ որ ռեւէ մէկու համար կազմակերպուած մեծարանքի հանդիսութեան ընթացքին, շատ բնական կերպով, ենթակային ունեցած թերութիւններուն ու սխալներուն մասին որ-եւէ ակնարկութիւն չի կատարուիր, այլ միայն՝ գովասանք ու գնահատանք: Այս մէկը կարծես ընդունուած իրականութիւն եղած ըլլայ:

Թէեւ գիտենք որ մանկավարժութիւնը որքան մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէ գնահատանքին:

Գնահատելով մէկու մը տարած աշխատանքը, նախ եւ առաջ մեր երախտագիտութիւնը յայտնած կ'ըլլանք այդ անձին, ազգին բերած իր ծառայութեան համար: Երկրորդ՝ ներբողած կ'ըլլանք զինք իր կատարած գործին մէջ, որպէսզի ինք եւս, քաջալերուած այդ պատիւէն, աւելի եռանդով շարունակէ իր նուիրական գործը:

Ահա, ա՛յս է բուն նպատակը մեծարանքի հանդիսութիւններուն:

Սակայն մեզի կը թուի որ կարգ մը մեծարեալներու պարագային միայն գնահատանքը, առանց որեւէ ուղղիչ եւ շինիչ թելադրանքի, անբաւարար է եւ թերի:

Դպրոցական աշակերտն անգամ երբ թուրթին վրայ քիչ մը

ծուռիկ գիծերով նկար մը գծե, ուսուցչուհին չուշանար գնահատելու զինք ու կ'ըսէ. «Օ՛, այս ինչ աղուոր նկար է: Ասիկա դո՞ւն գծեցիր: Ապրիս: Շատ աղուոր գծեր ես», եւայլն: Սակայն չի մոռնար այդ գնահատանքին հետ մէկտեղ թելադրութիւններ ալ ընելու եւ ցուցմունքներ տալու, ըսելով. «Բայց գիտե՞ս, Լեւոնիկ, եթէ ասոր այստեղը սապէս ընես եւ սատեղն ալ քիչ մը այսպէս երկարես, աւելի լաւ կ'ըլլայ: Ապրիս: Գալ անգամ աւելի լաւը կը գծես», եւայլն:

Այո, որպէսզի մեծարանքի հանդիսութենէ մը ակնկալուած արդիւնքն ալ ըլլայ ամբողջական ու դրական, գնահատանք եւ թելադրութիւն (անշուշտ՝ պատշաճօրէն) պէտք է միասին ընթանան:

Ի պահանջել հարկին պէտք չէ մոռցուի նաեւ ուրիշ յարմար ժամանակներուն եւս կատարել դիտողութիւն ու քննադատութիւն, տեսանելի բոլոր սխալներուն ու յանցանքներուն համար, քանի որ ատանց այդ երկուքին (դիտողութեան եւ քննադատութեան), որեւէ սխալ կամ յանցանք չկարենալ սրբագրելէ բացի, միայն գնահատանքներով ու գովասանքներով կրնանք մինչեւ իսկ սպասուած արդիւնքին ժխտականը ստանալ:

Օրինակ, միայն գովելով ու գնահատելով ռեւէ ազգային գործիչ կամ եկեղեցական, որ իր կատարած գործին մէջ զգալիօրէն տեսանելի սխալներ ու յանցանքներ կը դրսեւորէ, իր մէջ արթնցուցած չե՞նք ըլլար այն գաղափարը, թէ ինք անթերի, անսխալական եւ կատարեալ անձ մըն է, քանի որ ո՛չ իր յանցանքներուն վրայով խօսող կայ եւ ո՛չ ալ իր սխալները քննադատող: Այո, այդպիսով զինք աւելի ներշնչած չե՞նք ըլլար իր «Անթերի»ութեան համոզումին մէջ, թողլով որ շարունակէ իր գործը, իր բոլոր սխալներով ու յանցանքներով:

Ահա այդպէս է որ ստացած կ'ըլլանք մեծարանքի հանդիսութեան մը ժխտական արդիւնքը:

Տակաւին, եթէ երբեք քիչ մը եւս խորանանք այս մեծարանքներու ու գովասանքներու հարցին մէջ, պէտքը կը զգանք ըսելու թէ փափաքելի է որ այդ մեծարանքի հանդիսութիւններու ընթացքին մեծարեալին ուղղուած գովասանքի ու գնահատանքի խօսքերը ըսուին չափաւորութեան սահմանին մէջ: Քանի որ երբեմն այդ գովասանքները այնքան կը չափազանցուին, որ զարմանք կը

պատճառեն լսողին ու մտածել կու տան թէ արդեօք իրա՞նք են այդ ըստածները բոլոր, թէ ոչ անոնք խոշորացոյցով դիտուած են:

Նման երեւոյթներու հանդիպած եմ կարգ մը քահանաներու եւ աշխարհականներու տրուած մեծարանքի հանդիսութիւններու ընթացքին: Այնտեղ ելոյթ ունեցող աշխարհականներ ու եկեղեցականներ երբեմն այնքան կ'ուռեցնեն ու կը չափազանցեն իրենց գովասանքները, որ մինչեւ իսկ ենթակային... զարմանք կը պատճառեն, թէ արդեօ՞ք իր կատարած գործերը այդքան մեծ են...:

Այսպիսի «փարթամացած» գովասանքներ ինծի կը յիշեցնեն լուսահոգի հօրս մէկ պատումը, որ լաւագոյն կերպով կը պատկերացնէ եղելութիւնը:

Երկու հոգիներ իրար հետ կը վիճաբանին: Վիճաբանութեան տաք մէկ շրջանին, մէկը միւսին ապտակ մը կը զարնէ: Ապտակ ուտողը կերթայ փաստաբանին մօտ ու դատ կը բանայ իրեն զարնողին վրայ: Փաստաբանը իր ամբաստանագիրը պատրաստած կը ներկայանայ դատարան ու դատաւորին հարցումին պատասխանելով կը ներկայացնէ զայն այսպէս.

- Այս երկու մարդիկը կը վիճաբանէին իրար հետ: Յանկարծ ամբաստանեալը ապտակ մը կը զարնէ պաշտպանեալիս: Պաշտպանեալս անակնկալ այդ ապտակին ազդեցութեան տակ շուարած ու զարմացած երբ կը նայէր՝ պօքս մըն ալ կը ստանայ քթին վրայ, որ կը սկսի արիւնիլ. հարուած մըն ալ կը հասնի փորին ու պաշտպանեալս գետին կ'իյնայ: Ապա նախայարձակը կը սկսի ոտքով հարուածել, հարուածել ու հարուածել, եւ խեղճ վիրաւորը այդ վիճակին մէջ թողած, կը ձգէ ու կը հեռանայ:

Պաշտպանեալը որ քովը կեցած կը լսէ այս բոլորը, ինքն իրեն կ'ըսէ. «Հէյ վա՛յ, ինչէ՛ր եկեր են գլխուս, մինչ ես լուր չունիմ...»:

Այո, ապտակը իրականութիւնն է, որ կարելի չէ ժխտել: Իսկ մնացեալը...:

Միալ չհասկցուիմ: Աշխարհականներու կողքին՝ անուղղակիօրէն քահանաներուն ալ ուղղուած այս խօսքերէն հետեւցնելով, ռեւէ մէկը չխորհի թէ ես քահանաներուն հանդէպ... անփափկանկատ եմ: Ընդհակառակը: Մանկութենէս ի վեր նա՛խ դպիր, ապա՝ սարկաւագ մինչեւ այսօր, կեանքս ամբողջ եղած է եկեղեցական ծառայութեանց

մեջ: Միշտ գործակցած եմ եկեղեցականներու հետ: Մի գուցէ այդ ըլլայ պատճառը զիրենք մօտէն ճանչցած ըլլալուս:

Միեւնոյն ատեն, եկեղեցւոյ հանդէպ ունեցած սէրս, նախնձախնդրութիւնս եւ նկարագիրս ինձ չեն թոյլատրած որ եկեղեցին արժեզրկող, այլափոխող եւ կամ կամայական թերացումներով ու զանցառումներով անոր սրբութեան ու նուիրականութեան հակասող երեւոյթներուն ի տես անտարբերութիւն ցոյց տուող ըլլամ:

Եկեղեցին Սուրբ Է: Ան եղած է մեզի համար, դարեր շարունակ, հոգեւոր սնունդի մատակարարման աղբիւր եւ ազգապահպանման գլխաւոր ազդակ, հայ դպրոցին հետ մէկտեղ:

Որով դատապարտելի է այդ սրբութեան հանդէպ ցուցաբերուած որեւէ հարեւանցի մօտեցում, թեթեւաբարոյ անլրջութիւն, եկեղեցւոյ կարգ ու կանոնը, աւանդութիւնները եւ ազգային դիմագիծը այլափոխելու որեւէ ձգտում, եւ եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը շահագործելով, զայն քաղաքական ու զաղափարական նպատակներու ծառայեցնելու որեւէ անպարկեշտ արարք:

Պէտք է խոնարհիլ եկեղեցւոյ սրբութեան առջեւ եւ անլրջութեամբ ու այլ նպատակներու հետապնդումով չաղարտել անոր նուիրապետութիւնը: Ահա ա՛յս է մեր խնդրանքը մեր բոլոր մեծ ու փոքր եկեղեցականներէն:

Այլապէս, երբեք հակառակողը չեմ ուէւ անձի համար (եկեղեցական թէ աշխարհական) կազմակերպուած մեծարանքի հանդիսութիւններուն, մանաւանդ երբ ենթակաները իսկապէս արժանի են այդ մեծարանքին: «Մշակը արժանի է իր վարձքին»: Որով ուէւ անհատ, որ կը ծառայէ ազգին ու եկեղեցւոյ, իր ծառայութեան համապատասխան չափով արժանի է գնահատանքի:

Վերջացնելու համար մեր այս գրութիւնը, կու գանք ուղղել վերջին հարցումը.

Ի վերջոյ, ի՞նչ է ժողովուրդին ակնկալութիւնը եկեղեցականներէն:

Դժբախտաբար ժողովուրդին մէկ մասը ո՛չ եկեղեցւոյ սրբութեան տեղեակ է եւ ո՛չ անոր նուիրապետութեան: Անոնք ընդհանրապէս հետաքրքրութիւն ալ չունին եկեղեցւոյ ընթացքին հանդէպ, որպէսզի գիտնան թէ ինչ պէտք է ակնկալեն եկեղեցականներէն:

Իրենց բոլոր ըմբռնումներն ու դատումները աշխարհային են, եւ ո՛չ միայն անգիտակ են եկեղեցւոյ սրբութեան, այլեւ՝ երբեմն կը քննադատեն այդ սրբութիւնը, երբ ան արգելք կ'ըլլայ իրենց որոշ ցանկութիւններուն:

Օրինակ, երբ եկեղեցւոյ սրահը կը վարձեն հաւաքոյթի մը համար, կը բարկանան ու կը նեղուին՝ երբ արգելք դրուի իրենց վրայ օղի խմելու եւ կամ պարուհի մը բերելու:

Կը զարմանան թէ ինչու պէտք չէ կարենան օղի խմել այնտեղ: Չէ՞ որ իրենք սրահը վարձած են: Դրամ կը վճարեն անոր համար: Այդպիսով նոյնիսկ եկեղեցիին կ'օգնեն... նիւթականով: Որով իրենք ազատ պէտք է ըլլան իրենց ուզածը ընելու այնտեղ, եւայլն: Այսպէս մտածողներ, ինչպէս ըսինք, ո՛չ միայն գաղափար չունեցողներ կ'ըլլան սրբութեան մասին, աւելին՝ յաւակնողներ եկեղեցիին օգնած ըլլալու... դրամով: Եւ քանի դրամ կը վճարեն՝ եկեղեցին պարտի խոնարհիլ այդ դրամին առջեւ եւ, հրաժարելով իր նուիրականութենէն՝ արտօնէ իրենց օղի խմելու եւ կամ իրենց ուզածը ընելու եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

Դժբախտաբար կան քահանաներ, որոնք իրենց թոյլ կեցուածքով աչք կը գոցեն նման պարագաներուն, նախ՝ «շխրտչեցնելու» իրենց ծուխին անդամները եւ երկրորդ՝ որպէսզի չենթարկուին անոնց հակակրանքին:

Մինչդեռ իրենց պաշտօնն ու պարտականութիւնն է բացատրել, սորվեցնել ու համոզել այդպիսիները, որ եկեղեցին ճաշարանի սրահ չէ: Եկեղեցւոյ սրահը եկեղեցւոյ մէկ բաժանմունքը կը նկատուի, ուր տեղի ունեցող հաւաքոյթները որոշ սահմանէն անդին չեն կրնար անցնիլ:

Այդպիսի թոյլ նկարագրով եկեղեցականներուն հանդուրժող կեցուածքները նախ եւ առաջ արատ կը բերեն Հայ եկեղեցւոյ վարկին եւ երկրորդ՝ դժուարութիւններ կը յարուցանեն ուրիշ քահանաներու, որոնք որպէս եկեղեցւոյ սրբութեան նախանձախնդիր եկեղեցականներ կ'արգիլեն խմիչքի գործածութիւնը իրենց եկեղեցւոյ սրահէն ներս: Եւ ահա հո՛ն է որ ծայր կու տայ ընդվզում մը այդ քահանաներուն հանդէպ, թէ ինչո՞ւ սա ինչ քահանան կ'արտօնէ իրենց օղի խմել եկեղեցւոյ սրահին մէջ, իսկ դուք կ'արգիլէք զայն:

Տակաւին, կը դժուարանամ խօսիլ մի քանի այլ քահանաներու վրայով, որոնք ոչ միայն արգելք չեն դնել եկեղեցւոյ սրահին մէջ խմիչքի գործածութեան, այլեւ... կը բերեն իրենց մասնակցութիւնը...:

Այս վերջինները իրենց անպարկեշտ ընթացքով այնքան կը նսեմանան, որ իրենք զիրենք կը հաւասարեցնեն աշխարհային մարդոց մակարդակին:

Արդեօք անոնք կը գիտակցի՞ն թէ ինչ աւեր կը գործեն իրենց այդ անվայել ընթացքով մարդոց հոգիներէն ներս...:

Արդեօք կը մտածե՞ն թէ ինչպէս կանգ պիտի առնեն Աստուծոյ դատաստանին առջեւ...:

Մենք պիտի փափաքէինք որ այդ քահանաները այս հարցումները ուղղեն իրենք իրենց եւ իրենք պատասխանեն անոնց:

Բարեբախտաբար, նման քահանաներ շատ քիչ թիւ կը կազմեն:

Այլապէս ճշմարիտ ու մաքրակենցաղ եկեղեցականի մը հետ աշխարհականներ ո՛չ միայն ոգելից ըմպելի խմելու-չխմելու սակարկութիւններ պիտի չհամարձակին ընել, այլեւ՝ զինեմով անձն անգամ պահ մը պիտի վարանէր ու դադրեցներ իր խմելը բարձրաստիճան հոգեւորականի մը կամ քահանայի մը դիմաց, ամօթ եւ անպատշաճ նկատելով զայն: Իր անգիտակիցէն եկող ձայն մը իրեն պիտի յուշէր ակնածանք ունենալ եւ յարգանք ցուցաբերել հոգեւոր կոչումի նուիրեալ եկեղեցականին հանդէպ:

Այո, ժողովուրդը ակնկալութիւններ ունի իր եկեղեցականներէն:

Այդ ակնկալութիւնները անոնք են, որ կ'ուզեն տեսնել իրենց եկեղեցականները դաստիարակի դերին մէջ ո՛չ միայն եկեղեցւոյ խորանէն տրուած իրենց քարոզներով, որոնք տեղ չեն բռնել ու կը դառնան «Ձայն բարբառոյ յանապատի», երբ չեն համապատասխաներ իրենց գործին ու կեանքին, այլեւ գործնական գետնի վրայ, պարկեշտ, լրջամիտ, վայելուչ կերպարանքով, ազնիւ խօսակցութեամբ ու մաքուր նկարագրով: Ամփոփելով այս բոլորը մէկ բառի մէջ, պիտի ըսենք՝ իրենց կոչումին գիտակից վիճակով:

Այդպիսով միայն հոգեւորականները պիտի կարենան ծառայել Աստուծոյ, Անոր կամքին համաձայն, եւ պիտի կարենան կատարել Ազգէն ներս այն առաքելութիւնը, որուն համար կոչուած են:

Որպէս վերջաբան կ'ուզեմ ներկայացնել այստեղ Պետրոս Առաք-

Եալի ընդհանրական Ա. նամակին 5-րդ գլխուն 1-4 համարները, որոնք ուղղուած են եկեղեցւոյ երէցներուն. այսինքն՝ եկեղեցականներուն, որպէս յանձնարարութիւն:

«Երէցներ, որպէս երիցակից մը՝ որ ձեզի պէս վկայ եմ Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ ձեզի հետ ալ մասնակից պիտի ըլլամ գալիք փառքին որ պիտի յայտնուի, կ'աղաչեմ, ձեզի վստահուած Աստուծոյ հօտը արածեցէք ոչ թէ իբր պարտադրանք կատարելով վերակացութեան ձեր պաշտօնը, այլ՝ կամաւորաբար, ինչպէս Աստուած կ'ուզէ: Ո՛չ թէ դրամի սիրոյն, այլ՝ յօժարութեամբ: Ո՛չ թէ ձեզի վստահուած մարդոց պարտադրելով ձեր անձերը, այլ՝ օրինակ ըլլալով ձեր հօտին, որպէսզի երբ Հովուապետը յայտնուի՝ անթառամ փառքի պսակը ընդունիք»:

2008

Կլէնմոնդ, Նիւ Եորք

Hagop Derian

Where Is the Armenian Apostolic Church Heading?

2011

Preface

From my childhood on, I have always served the Church first as acolyte, then as deacon. I owe this to the education I received from my pious parents.

Having determined to become a clergyman, I went to study at the seminary in Antelias, Lebanon, in 1949, but three months later, with broken heart, I returned home . . . , preferring to continue my voluntary—though humble—service to the Church, which is more pleasing to my soul.

During my life, wherever I went, I looked for the local church on Sundays to either join the incantations or follow the rituals.

Meetings with the local spiritual shepherd or people in charge have been a favorite tradition of mine, to partially acquaint myself with the state of the Church and its course.

In every church I have seen different sets of traditions, perceptions, and modalities of performance—observance of law and orderliness in some, dissensions and disagreements in others, and enforcement of will and opposition in yet others.

I have particularly observed in certain churches some mistakes, unruliness, and even diversions from principles, which are factors affecting the tradition, prestige, and sanctity of our Church.

Although similar shortcomings and mistakes can be seen in non-Armenian churches (and perhaps much more), I resisted the temptation of discussing these affairs, to let every church cleanse itself on its own.

This book, then, was prompted by the lifelong experience I have gained in the Church, combined with my knowledge of church affairs to some extent, my zeal toward the orderliness and sanctity of the Church, and the exclusion from my character and nature of the mentality of “I do not care; let them do whatever they want.”

With these articles that complete each other and were published in the *Nor Or*, *Masis*, and *Nayiri* weeklies in 2000, 2004, and 2008, I tried to show those shortcomings and mistakes in the Church that need correction in order to safeguard the traditions and holiness of our Church.

In the article titled “Where Is the Armenian Apostolic Church Heading?” I pointed out these shortcomings and mistakes, showing how our Church was losing much too much from its richness for the sake of cutting things short, how alien attitudes and traditions were making their way to our Church, and how certain clergymen were observed committing unseemly acts, causing stumbling blocks.

In the article titled “Unprecedented Scandal: The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church in English?” we see how certain clergymen, united with identical views, were engaged in a wide effort to put the change of the language of our liturgy on the agenda of the clerical convention—an effort that was prevented by the warning encyclical of the Catholicos.

Influenced by these undue efforts that gained momentum some eight years ago, I unwillingly addressed them with harsh words.

Today, however, when all passions seem to have calmed and everything seems to have found a smooth course, I come to ask the forgiveness of all those whom I might have caused grief with my harsh articles.

Although I had asked nine questions at the end of this article to the clergymen who advocated changing the language of our liturgy and had asked them to kindly respond to each question individually, so that one could understand the basis of their opinions, none of them, unfortunately, replied to the inquiries.

It can be assumed that the articles, published in Armenian, were not read by the clergymen who were not proficient in the Armenian language, because they could not fully understand the articles. Consequently, verbal citations led to misunderstanding and rumors.

Therefore, I wanted to have these articles translated into English so that readers could comprehend the mistakes, shortcomings, diversions, inappropriate phenomena, and so on, which are reckoned to be unruly and contradict the real mission and principles of the Church.

I have to admit, though, that it was not easy for me to write all of these that are contained in this book, because, as the immortal Hagop Baronian would

PREFACE

have said:

To speak the truth is difficult,
To hear the truth is more difficult,
To accept the truth is most difficult.

I was, therefore, cognizant of how difficult it would be for people to hear about these truths. Perhaps they would not have been ready yet to absorb the truth considered most difficult in their heart and mind.

Nevertheless, the necessity of revealing the truth obliged me to bring to the light the mistakes and shortcomings that require correction.

Mistakes and shortcomings occur always and everywhere. We may fail to recognize them during our daily life. But in this case, after acknowledging and recognizing their existence in our lives, if we try to fix and correct them, we would demonstrate a true and virtuous character. Otherwise, if despite recognizing all of these, we continue in our mistakes and shortcomings, we commit a double sin against the principles, traditions, and holiness of our Church.

God willing, this book may serve as a reminder within our Church for all those who participate in these mistakes and shortcomings.

I have to mention that the phenomena criticized in this book are equally observed in churches belonging to both the diocese and the prelacy.

My apologies to the law-abiding clergymen who are cognizant of the holiness of their vocation and exempt from the shortcomings mentioned in this book.

Hagop Derian

Where Is the Armenian Apostolic Church Heading?

Introduction

Indifference, no doubt, is the greatest of all threats undermining the existence of our nation: indifference toward national and church events and various occurrences; indifference toward our values and treasures, which have been lost or vanished because of our negligence.

Unfortunately, this indifference has made its way like a disease into every layer of our community and is slowly and internally impoverishing our organs and weakening and sickening us, to bring us to a hopeless end.

And as with a diseased person who soon finds himself or herself in an incurable situation without due attention to illness and nutrition, indifference toward our ecclesiastic and national principles, sanctities, and values threatens to lead us to a similar state.

Here, I would like to limit my thoughts to the Armenian Church and its course, and pose the question, “Where is the Armenian Apostolic Mother Church heading?”

Our Divine Services

In order to explain our thoughts best, I feel as though I need to briefly present the order of Divine Services in our Church and the rites associated with them.

Our Church has nine hours:

1. Matins
2. Vespers
3. Dawn
- 4-5-6. Dinner
7. Eve

8. Peace

9. Rest

These services are conducted during special hours in accordance with the breviary.

On regular Sundays, the first two are performed before the Divine Liturgy.

Vespers contains the hymns ranging from “*Hishestsuk*” (“Remember”) to “Alleluia,” including the “*Avak Orhnutyun*” (“Great Blessing”). These are composed based on eight tunes and change every Sunday.

Matins contains the hymns ranging from “*Ltsak Aravodu*” (“We Were Filled in the Morning”) to “*Norasdeghdzyal*” (“Newly Created”), including those ascribed to the “Fathers.”

These are followed by the Hymn of Censing and the Divine Liturgy.

Without detailing any further, I will omit the other hours and the feasts—which have hymns pertinent to them—and examine only the performances occurring during regular Sundays.

The Disease of Cutting Short

A new disease has contaminated our parishes and clergy.

It is called the disease of curtailment.

Yes, indeed, the rites should not be prolonged.

We know that there are two scenarios for curtailment: either curtail and leave out the “unnecessary” elements of the sacred prayers and the Divine Liturgy, or speed up the incantation.

If we inquire about the reason behind the desire to curtail, people reply, “The congregation wants it this way; people get bored when the service lasts long.”

It is on this basis that the so-called unnecessary parts of the prayers and Divine Liturgy are left out one after another and irreversibly.

Who draws the limits of curtailment? Is it a mandate from above, or does it depend on the discretion of each clergyman?

Nowadays, in many churches, the rites of Vespers and Matins are abridged by 80 percent, if not more. The hymns “Great Blessing” and “Fathers” are barely performed.

I regret to mention that many priests do not even know these breathtaking hymns that are the main and most profound wealth of our Church. Even non-

Armenian theologians have testified, “If it ever happened someday that the Holy Bible disappeared on Earth, the Armenian hymns would render the preparation of a new Holy Bible possible.”

Behold the testimony of non-Armenians about our unmatched hymns, which we ignore!

There are still the “*Khorhurt Khorin*” (“Profound Mystery”) and associated prayers and the captivating melodies of the Hymn of Censing, which are no longer performed in many churches.

One of the most artistic and captivating parts of the Divine Liturgy, “Amen, and with your spirit,” which the deacon and the choirmaster take turns singing, has been discontinued in many churches.

One cannot list all. There are churches that perform certain things that are not performed in other churches. Each church has its own ways of abridgment.

I can unmistakably state that during the past forty years, more parts were left out from our prayers and the Divine Liturgy than were excluded during the preceding two hundred years.

On top of these, we have clergymen who think about additional abridgments . . .

Imagine what happens when we finish the two-hour rite of “Opening of the Gates” within ten minutes. Is it ourselves or God that we deceive with the pretense of having done something?

Unfortunately, this disease of curtailment is becoming more and more profound in our churches. Here is the case of the confession—the series “I sinned”—which precedes communion and comprises nine verses. These nine verses contain all kinds of sins, and each confessor confesses his or her sins as they are read. Thus, the subject becomes eligible for communion after he or she has confessed all of the sins and received absolution.

Today, for the sake of abridgment, six verses are excluded from the nine. As if we, who live the present, are more innocent than our predecessors who confessed “I sinned” in full. Today, we consider that three verses are enough.

We have to keep it short.

Now, the question is: Will these three verses be read in Armenian or English, because there are Armenian speakers who do not understand English, and English speakers who do not know Armenian? In many churches, it is deemed appropriate to read the verses in both Armenian and English to allow each

speaker of a given language to confess at least the sins mentioned in these three verses.

As you see, the attempt to keep it short fails here, because we end up with six verses by reading them in two languages. Moreover, we end up having eight verses when we add to them “Holy Father, we have you as intercessor for reconciliation” in particular, thus coming close to the nine verses of “I sinned” in full.

Certain priests have seemingly found a way to cut this short, too, by reading the first verse in Armenian, the second in English, and the third again in Armenian, or vice versa. Consequently, the second verse becomes the only one for a monolingual confessor to confess and thus receive Holy Communion.

This is truly a frivolous approach by the clergyman toward the mystery of Holy Communion.

With this pace, it is easy to predict that people will put an end to the confession in the near future and receive communion without confessing their sins, by simply saying, “I have sinned against God”; that is, if any confessors are left by then. . . .

These scenarios may seem improbable today, but they could become a reality in the future, because that seems to be the direction we are going.

Unfortunately, phenomena such as these negatively affect the spirit of the congregation and make them perceive our mysteries as mysteryless, rigid rites only. As a result, many people approach the mysteries without understanding their meaning.

For example, many think that receiving communion is merely a pious act. Although their conviction satisfies them to a certain extent, they do not feel in their soul the energy of the mystery, because they do not receive communion conscientiously.

No wonder some women approach Holy Communion without any head covering. Some do so even dressed improperly because of their ignorance.

For women, covering the head is dictated by the New Testament.

The Apostle Paul says, “But any woman who prays or prophesies with her head unveiled disgraces her head—it is one and the same thing as having her head shaved. For if a woman will not veil herself, then she should cut off her hair; but if it is disgraceful for a woman to have her hair cut off or to be shaved, she should wear a veil.” (1 Cor. 11:5–6)

He adds, “Judge for yourselves: is it proper for a woman to pray to God with her head unveiled?” (1 Cor. 11:13)

Clergymen ought to discuss this testament in their sermons and explain in full why women have to cover their head inside the church and, particularly, during communion.

Many women refuse to accept this testament and argue, “Are we moving forward or backward? It was during Christ’s time that women covered their head, when humankind was underdeveloped. Today, in this enlightened century, is it possible to cover the head, particularly over trimmed hair? No, this is incoherent with the conditions of modern developed life.”

Our counterargument would be Christ’s word: “Heaven and earth shall pass away, but my words shall not pass away.” (Mark 13:31)

Christ’s words, then, are effective and lasting not only for the underdeveloped periods of humankind, but also for this enlightened century and for all times, until “heaven and earth shall pass away.”

Therefore, thinking that in this enlightened century Christ’s words are outdated and ineffective for us means that this enlightened century has already darkened our spirits with its brilliant lights.

* * *

The desire to cut it short is also seen among the people and the members of active bodies within the churches, who grow displeased and complain when the service lasts long or is delayed. They know that the service begins at 10:00—when they are not present—and ends at 12:00. To them, the beginning of the service is not as important as the end, which should occur at 12:00 sharp even on feast days, when the service usually lasts a little longer because of special supplements.

It was the Sunday of the Exaltation of the Holy Cross. The service was prolonged because of the mysterious rite and the Blessing of the Four Corners. The Women’s Guild had prepared a luncheon to take place after the service. Members of the guild were busy preparing the lunch in the hall, and therefore they did not have contact with the rite inside the church. However, the delay had provoked their dissatisfaction. As I was explaining that this was an important feast, a woman interrupted me, saying, “I don’t care whether it is a

major feast or not. I know that church should end at twelve o'clock."

This statement made me wonder: Have we made a contract with God, saying, "O Lord, we can worship you only two hours, from ten o'clock to twelve o'clock, and no more, because we have our own errands to attend to. Therefore, we cannot dedicate more time to you . . . ?"

If there is a contract of this nature between us and God and I am unaware of it, we have to respect it. Otherwise, what can happen if the service is prolonged by ten or fifteen minutes, or by thirty minutes on the days of major feasts?

I was truly surprised by the comment. These people, who attended church every Sunday, had received nothing from the services despite attending them for years, nor were they trying to learn something. They were reminiscent of employees who always keep an eye on their watch awaiting the hour of dismissal, because they are preoccupied with the end of the time, not with their work.

What is the reason for such unawareness?

It is true that people have a great share in this unawareness, because time and circumstances have placed their stamp on them, weakening them in their faith.

But, along with it, when they see the superficiality of a clergyman with regard to mysteries and sanctities, their separation from their religious beliefs and faith grows, and their religious views turn into formalities.

And these happen for the sake of cutting things short. . . .

We can also specifically mention that certain significant holidays, such as the feasts of St. Ghevont and Fellow Priests, St. Vartanantz, and Ascension Day, are no longer observed in some churches, because they do not occur on Sunday.

Even the Armenian Christmas is overlooked in certain places on January 6 when it coincides with a weekday. Instead, it is celebrated the Sunday before or after, for the sake of saving time and energy. . . .

Today, how many people belonging to the adult or senior generation realize that on average 80 percent of our prayers are curtailed and performed no longer?

Why?

It is noteworthy that a number of official church publications and Sunday flyers announce that the Divine Liturgy starts at 10:00.

We ask: Does our service start with the Divine Liturgy? Don't we have

prayers before the Divine Liturgy? Why don't we say, for example, that the prayers start at 9:00, while the Divine Liturgy starts at 10:00?

The response: If for any reason the prayers are delayed—when, for example, certain people or deacons are late (as if the prayers and hymns were the duty of certain people and deacons only, but not the priest)—the Divine Liturgy should still start at the time set and end at the exact time so that people are not bored. . . .

We ask: But why should we not mention the starting hour of the prayers, and mention only when the Divine Liturgy begins? Don't people need to attend the prayers?

The response: Other churches act similarly.

These explanations lead to thinking that our modern clergy are not inclined to perform prayers and sing hymns; rather, they are satisfied with the Divine Liturgy alone.

Yes, indeed, and unfortunately these occur slowly and gradually.

It is known that when changes happen throughout years and as generations change, people unconsciously lose old practices and good traditions, along with their beliefs and ways of comprehension. In other words, their character can change unconsciously, because they establish familiarity over the course of time with what they see.

The old generation forgets the piety of the olden days and religious knowledge, as they forget the songs, hymns, psalms, prayers, the Blessing of the Four Corners, the Hymn of Censing, and so on.

The new generation, absolutely unaware of all of these, thinks that the Sunday service is composed of the Divine Liturgy only.

Fifty years later, the Armenian historiographer will write, "In olden days, prayers were performed, hymns were chanted, and censing took place inside the church before the Divine Liturgy, and only then the Divine Liturgy began."

This is a variation of a requiem performed on the deceased.

Where do we want to be with this course?

* * *

The second reason for cutting things short is speeding things up; that is, not extending the melodies, even when the music is captivating and thorough

incantation is required. Even during feast days, some overlook the heavy melodies that signify the solemnity of the day or the songs of the Divine Liturgy that require heavy melodies, for the sake of cutting things short so that people are not bored. . . .

If we examine the essence of these abridgments and this rush, we will find, no doubt, a tendency to finish the service as soon as possible and be liberated from the duty of the day.

And when the entire church service is conceived as a ceremony of completing a “duty” for the sake of cutting things short, people’s attendance naturally turns into a simple habit, whereby they frequent the church every Sunday to simply accomplish their Christian duty.

Add to this, eventually, the pleasant moment of having a cup of coffee, meeting with friends, and chatting with them at the end of the service.

Behold! This is why people want it the way it is.

If we ask the clergy whether they are willing to perform the prayers and the Divine Liturgy in full, disregarding the will of the people, will we receive any answer? What we receive is perhaps self-justification of whom they have to perform these for, when nobody is in the church—as if the prayers and the Divine Liturgy are presentations that become meaningless by the absence of the audience.

We know that people, in general, come late to church. We tried to explain the reasons earlier. But if the parts of the prayers and the Divine Liturgy that are left out are indeed part of our rites, why would they be omitted and thrown in the abyss of forgetfulness on the premises that “there is nobody”?

Is this the method by which we maintain our wealth?

Is this how we nurture our values?

Is this how we sustain our sanctities?

Once upon a time, the bells of the thousand and one churches of luxurious and vivacious Ani dinged every Sunday. But Ani was destroyed later and its marvelous churches were demolished. The entire city was turned into rubble, and owls hooted in the desolate ruins.

Despite these conditions, the blessed Khrimian Hayrig sent a priest there every Sunday to perform prayers and offer the Eucharist in the ruins, so that the prayers and incense might continue to rise to God from this olden center of light and faith.

For whom was the priest supposed to pray and offer the Eucharist in these uninhabited ruins? For the hooting owls?

One can understand from these arguments of “There is nobody” that the clergymen themselves are bored with the duration of prayers to begin with.

Two summers ago, while I was vacationing with my wife in Florida, we went on a Sunday to St. David Church and took part in the incantation.

The priest of the church was Rev. Fr. Zaven Arzumanyan. Fr. Zaven performed, with a few minor abridgments, the prayers of Vespers and Matins in their entirety, although there were only two people in the church: my wife and the woman who led us to the church. The priest did not say at all, “There is no one; for whom shall I do all of these”?

I should proudly say that Fr. Zaven is only one of the many law-abiding and conscientious priests who possess the zeal toward our sanctities and know that these parts of our prayers cannot be left out under any excuse. *They have to be performed every Sunday, be there somebody or not.*

The clergyman himself should lead the congregation by keeping the laws, rites and rituals, prayers, hymns, sanctities, treasures, and order, because the clergyman is called upon to take ownership of our treasures and *is committed to implementing and performing them*. When he does so, people learn and become accustomed to all of these by seeing and hearing.

Yes, fortunately we still have conservative clergymen who are faithful and zealous with regard to the principles of our Church and who know how to keep and protect these hymns and prayers, which we consider sanctities and which have provided spiritual nourishment to our people for centuries.

Our nation can only be grateful to such conscientious clergymen who, whether old or young, are the watchful safekeepers of our treasures.

It is painful, however, to see that the number of clergymen of this caliber is dwindling by way of their retirement or death.

Few are the new clergymen to demonstrate the same level of zeal and consciousness as they come to replace the old guard.

The general trend shows that new clergymen come to fill their shoes with modern mentality and concepts, to modernize our Church by banishing our centuries-old treasures and introducing alien conducts and habits that are at odds with the seriousness and principles of our Church.

One of the most striking characteristics of a clergyman is, no doubt, his

courage to speak in full about the truth contained in the New Testament.

The New Testament in itself is a granary of truth, but certain clergymen sometimes overlook some of these truths because of delicate calculations, considering that there are those in the congregation who do not find the discussion of these truths pleasant and agreeable.

For example, as I mentioned earlier, any allusion to the necessity for women to cover their head and dress properly can upset certain individuals, because many women oppose the divine commandment, arguing that such traditions belong to the past.

Or take the priest's question during matrimony to the bride about whether she promises submission to her husband until the end of her life.

There are women who do not like the word *submission*, as if the status of an obedient person humiliates them. They refuse to accept that the question about obedience is derived from the New Testament and is simply asked through the priest's lips.

The reluctance of these women has its roots in their rebellious inclination to refuse and to not submit to divine truths.

Taking into account people's negative approach toward divine messages and truths, certain clergymen prefer to avoid discussing such topics, to keep people pleased and not to subject themselves to their repulsion.

To date, I have met only two celibate priests, one in Armenia and the other in America (I am certain there are others as well), who have had the courage to discuss the aforementioned divine messages in their sermons, reading from the New Testament the verses related to the commandments in question, and interpreting their meaning and the importance of their observance. They specifically emphasized that these commandments were rather for all times and not only for people who lived in ancient ages.

A priest is obliged to explain and teach the meaning and importance of divine commandments in his exhortations and sermons, so that people may recognize their mistakes and try to correct them. And if they persist in their erroneous conduct after they have heard and learned the truth, the burden of guilt will fall upon them and the priest will not be held liable in his vocation.

Otherwise, if the priest fails to speak about the truths and commandments of the New Testament and make them public knowledge, he will be guilty of silence.

Christ never considered whether his criticism would make adversaries of the Pharisees and lead them to crucify him. What mattered was that everybody, old and young, men and women, archpriests and Pharisees, had to hear all the words he would speak about the truths. Thereafter, it was up to them to believe, accept, or refuse. Those who believed and accepted found grace before God, whereas those who did not want to believe and accept, although they had heard and seen, and those who refuse to believe and accept to date (a reference to the Jews and Pharisees), continue to remain in the sin of disbelief.

These words, of course, do not relate to only the contemporaries of Christ; they are in effect today, too, for us, for today's people and today's Pharisees, who abuse Christ's name without following his words and executing his will.

Although I diverted from our topic a little and touched upon shortcomings other than the disease of cutting things short, I believe all of these are links in the same chain, because cutting things short means to curtail and to deduct or leave out certain performable portions of the Church order, which is the same as to stay silent about certain topics and leave them out from the general instructional plan.

As we see, the root of the matter rests on the tendency to avoid, exclude, and cut things short. And this tendency is visible, unfortunately, within many churches, each in different ways.

Alien Behaviors

We all know that clapping and dancing during rites have become a habit in certain non-Armenian churches. The wedding band also is present there with jazz music.

One may think, how is it possible to concentrate the heart and mind and pray in so much noise? But let others perform their rituals the way they perceive. We are confident that none of them equals our Church from the perspective of seriousness.

Fortunately, we have not yet begun to dance during the Divine Liturgy. We don't even sing the prayer of "Our Father" . . . dancingly, which we witnessed in a non-Armenian church. Nevertheless, we managed to import the clapping.

For example, a visitor from a different state attends the rite on Sunday, and he is friends with a prominent member of the church. Clapping follows the priest's welcoming remarks, making the prominent person feel proud, because

people were clapping for his friend thanks to his prominence.

Somebody comes back to church recovered after a long absence due to hospitalization. There is clapping for him.

A teenager is lifting the censer for the first time that Sunday. There is clapping for him.

A girl has completed the first year of her college studies with honors. There is clapping for her, too.

A couple is blessed with a boy. There is clapping for them, too.

We are not done yet.

A Christmas presentation by the students of the Sunday school generates a lot of laughter and noise because of the children's movements. We conclude it with clapping.

Or take the graduation ceremony. Every time the name of a student is announced, people clap vigorously and express excitement.

All of these take place inside the church when the hall next door is empty. The reason? So that people may attend the ceremony before they are dismissed.

Witnessing all of these and finding that ceremonies, clapping, exclamations, and laughter follow the Divine Liturgy bewilder us and we think, "Where are we? Are we in a church, or in a celebration hall?"

When we approach a holy place such as the church with imprudence and frivolity, what happens to the venerability and sublimity of the church?

If we fail to differentiate between seriousness and lack of seriousness and take everything superficially, where do we leave the modalities?

In an article titled "Have Fun," a priest says, "We have bishops and spiritual pastors who prohibit clapping, laughing, and other joyous expressions in the church."

The priest finds this restriction to be wrong and adds, "To express joy and cheerfulness in the church is not a sin, nor is it against God's ordinances."

He refers to the Catholic Church, saying, "Fervent clapping has become a custom in Catholic churches" and "dancing, playing music, and clapping are part of the worship and an expression of faith in charismatic churches." He then adds, "Those who think that clapping and laughing are inappropriate in the church have to attend the black churches where loud, hopping, and spirited worships take place."

By bringing these examples, the priest wants to justify the clapping, dancing,

and laughing inside the church, because when black people worship God “loud and hopping” and do not see anything wrong in it, why would we find it wrong?

He thus wants to teach a lesson to the first Christian nation of the world to make them learn from the black people of America, who became Christian only 150 years ago, how to worship God. . . .

These issues perhaps rose in the priest’s mind when one day, a non-Armenian visitor told him, “You Armenians look very unhappy in the church. Why?” The man attended our Divine Liturgy and “did not see any smiles on the faces of the faithful. Many had sad, uncheerful, and gloomy faces. Nobody was laughing. Everybody was *serious and self-contained*” (italics added).

Surely the priest was moved by the remarks of the visitor and consequently wrote his article.

The priest, however, interpreted seriousness as sadness and gloominess.

In my opinion, seriousness is not synonymous to having “sad, uncheerful, and gloomy faces.” And the description does not seem to be logical. After all, why would people sit in the church with sad and uncheerful faces? Was it a funeral rite?

I have served our church humbly since childhood, and I can say that I have never met a man with a gloomy face in the church. I have seen, however, only serious faces, as they should be.

But when we hear from the mouth of the non-Armenian visitor that “everybody was serious and self-contained,” we tend to think that seriousness in the church is condemnable, because to be serious means to be self-contained. . . . Are we required to do the opposite in order to communicate?

By begging the forgiveness of the honorable priest, I would like to remind him to make a comparison by placing the dance and clapping of the Catholic and charismatic churches and the “loud and hopping worship inspired by the Holy Spirit” of the black churches on one side of the balance and the following prayers of the Armenian Church, which are incanted every Sunday morning, on the other: “Let us stand before him and pray in awe and absolution,” which is mentioned in the sermon known as “The Awakened”; “Let us stand in awe, let us stand in fear of the Lord, let us stand straight, let us attend with good heed,” “Again in faith and purity let us stand with awe and pray before the holy altar of God,” and “The doors, the doors! With all wisdom and good heed lift up your minds in the fear of God,” all of which are incanted during the Divine

Liturgy; “Listen in fear,” which is incanted before reading the New Testament; and many others. These alert the congregation, time and again, during the Divine Liturgy, to the necessity of standing and praying in the church with awe, fear, and heed.

The church is a place for spiritual joy, and spiritual joy is not related at all to the joy of clapping, hopping, and laughing in the church.

In the same article, the reverend priest refutes himself by saying, “Jesus did not laugh much and Christianity is not based on laughter and empty jokes.”

Here is the truth that refutes everything mentioned earlier.

Then he adds, “During the Divine Liturgy, the priest prays to God and designates the Eucharist offered there as ‘spiritual dance.’”

How can a person decline to accept that, indeed, our Divine Liturgy is rather a “spiritual dance” than corporeal?

If we were to link the words *joy* and *rejoicing* of the Holy Bible to the joy of laughing, clapping, hopping, and dancing in the church, we would be diverted from our principles.

In the same article, along with other examples recited from the New Testament, the priest recalls Christ’s words, saying, “When Jesus took leave from his disciples during the Last Supper, he said, ‘I leave my joy to you as inheritance.’”

I would have loved to know the kind of joy referenced there.

Visualize Christ’s feelings at that moment. He just had said, a little while ago, during the Last Supper, “One of you will betray me.”

Christ was fully aware of the temptations of the days to come: he would be betrayed, tortured, and crucified.

He would give his last breath on the cross.

The cup was bitter. He did not say in vain, “Father, pass this cup from me.”

What kind of joy could have Christ had amid these emotions, to leave it as inheritance to his disciples?

Christ’s joy could only have been the fact that, although he was about to drink the bitter cup, he was going to pave the road with his death and blood before the salvation of humankind, which was the main objective of his mission.

It was with this understanding that he said to his disciples, “Go therefore and make disciples of all heathens.”

But know that:

“If they persecuted me, they will persecute you.” (John 15:20)

“An hour is coming when those who kill you will think that by doing so they are offering worship to God.” (John 16:2)

“Very truly, I tell you, you will weep and mourn, but the world will rejoice; you will have pain, but your pain will turn into joy.” (John 16:20)

Christ clearly indicated through these words the thorny road of the cross, the temptations of that road, the persecutions, the tortures, and the bitter death awaiting them.

Then he encouraged them, saying:

“In the world you will have hardship, but take courage; I have conquered the world” (John 16:33). That is, don’t despair and lose hope; rather, *REJOICE when you accomplish your mission with your death for the sake of humankind’s salvation.*

This was Christ’s joy, which he left as inheritance to his disciples and to every clergyman, big or small, who is called upon to continue the work of the disciples, in order to choose *Christ’s joy*, not the joy of clapping, laughing, dancing, and hopping.

Joking and Modernism

Joking is another alien phenomenon in our Church.

Nowadays, I do not know why joking during the sermons has become a fashion for our clergymen—to add spice to their sermon, or to change the mood, so that people will not get bored?

A sermon is as impressive as its seriousness. The congregation is usually impressed by the funny sections of a funny sermon (and perhaps likes them), but cannot receive the spiritual nourishment needed.

A priest who had spiced his sermon with jokes from A to Z managed to keep the audience cheerful for about fifteen minutes, with their loud laughter sometimes filling the entire church.

When the service ended, I found a moment to tell the priest, “Father, throughout the duration of your sermon I felt as though I were before the late-night TV shows and the jokesters who try to make their audience laugh as much as they can.”

The priest’s mood changed. He was certainly not expecting an evaluation like this. Most likely, in the past, he had tried and found that many people liked

similar sermons and praised him. Indeed, that same day, some had preceded me, saying, “Father, you delivered a very nice sermon today; I liked your sermon very much. Thank you.”

A retired priest was performing a wedding.

Before the ceremony, as the bride and groom stood before the choir, the priest asked loudly, “Where is the photographer? Come here, take the pictures from here for better results.” As if the wedding were taking place for photographic purposes only.

Then he turned to the godfather and said, “Godfather, hit their heads with this cross if they distance their heads from each other.”

This brought loud laughter from the congregation.

When he asked the groom if he would protect and defend the bride whose hand was in his hand until death parted them, the groom seriously responded, “Yes.”

The priest turned to the congregation: “Did you hear anything?”

Someone said, “No, we did not.”

“They heard nothing. Say it loud for them to hear.”

The groom shouted his “Yes” this time around.

The congregation’s laughter filled the church.

Then the priest asked the bride if she would protect and defend the groom until death parted them.

This is a topic of a different discussion. I do not know which ritual asks the bride about protecting and defending, instead of submission.

The ceremony continued like this.

When the priest blessed the glass of wine and offered it to the groom, bride, godfather, and godmother successively, and it was returned to him half full, he reoffered the glass to the groom, saying, “Here, drink a little more; today is your day.” The loud laughter of the congregation filled the church.

Encouraged by the priest’s funniness, the groom turned to the congregation with the glass of wine in his hand and offered a toast to the audience.

I was perturbed with the lack of seriousness. It was hard to understand what was taking place: a ceremony of holy matrimony, or a comedy?

What was the aim of these unnecessary and silly jokes in the church during holy matrimony?

Why would we treat our sanctities with such unseriousness?

Holy matrimony is one of the seven mysteries of the Church.

Mystery signifies something invisible. In this case, it is the spiritual unity of a man and a woman; they are no longer two thereafter; rather, one body with united spirit.

This is what needs to be instilled in the hearts and minds of the marrying couple, so that they understand the meaning of holy matrimony well and realize that they are undertaking a serious responsibility for the rest of their lives.

Otherwise, if we perform the readings and prayers of the ceremony stripped of their spiritual meaning, like a casual reading and with lack of seriousness, there will be no room for the mystery, the meaning of the mystery, and the understanding of that meaning.

The priest had noticed my perturbation.

After the ceremony, he approached me in the hall and said, "I spice these ceremonies a little bit with jokes, and the people like them."

Alas!

What can we expect of the people when a priest lacks the consciousness of his vocation and mixes even the most serious moments with jokes, sparing nothing, not even the sanctity of the church?

But the people like these jokes.

Isn't this the reason why serious and dedicated priests often find no place in certain churches?

The reason? Because the parish council or parishioners decide and elect their priests according to their preferences.

The Apostle Paul says, "For the time is coming when people will not put up with sound doctrine, but having itching ears, they will accumulate for themselves teachers to suit their own desires" (2 Tim. 4:3).

The apostle's words are to the point for churches where joking priests have a public that loves these jokes.

What about the priest? He, in his turn, loves those who love the jokes.

A disturbing reality.

There are many similar examples, but I do not want to congest this article with them.

The Apostle Paul also says, "Am I now seeking human approval, or God's approval? Or am I trying to please people? If I were still pleasing people, I would not be a servant of Christ" (Gal. 1:10).

These words do not require interpretation.

When a priest thinks of what pleases the congregation or contemplates delivering the sermons and treating them in ways that would render him more likable, alas!

The priest is the shepherd of his flock, his parish. And the duty of the priest is to lead his flock and not be led by them. That's how the Church and the clergyman will equally gain prestige.

If I am wrong in my opinion, what would constitute the dignity and sublimity of the Church, the pious approach of the people toward the Church, and the authority of the clergyman?

I remember well. We had learned during our childhood and teenage years to not pass indifferently by the walls of a church. We would face the wall, cross ourselves, and only then continue our trip.

Likewise, when we spotted a priest from a distance of two hundred meters while playing in the street, we would abandon our game and run to kiss his hand and receive the blessing.

Where is this sense of respect today? Where is the feeling of awe in the Church?

To be fair, we have to say that the world has changed. Gone are the happy days when people respected the Church and the clergy, when people respected one another, and, in particular, respected their elders.

This respect is almost removed from people's understanding today.

Today, any discussion about moral issues sounds funny to many.

Shame is no longer shame and has obtained a new name as "reduced guilt"—a natural phenomenon of life. . . .

Yes, unnatural phenomena and actions are reckoned to be natural nowadays, because the natural person has become unnatural. . . .

The educators of immorality constantly work to push humankind deeper in the mud with their films, magazines, and shows.

Satan has chosen the Church as the target of his attacks and is trying by all means to discredit it, so that people no longer believe in the Church, the clergy, and their rites and rituals.

Today, people consider marriage unnecessary and secondary. Those who marry as a formality, without understanding the meaning of marriage and without recognizing its holiness, no longer view marriage in a church as a

requirement. They marry in the mountains, at the Grand Canyon, in the streets of Las Vegas, in an airplane in the air, in a submarine at the bottom of the sea, or on the sands of the seashore, where we face the infamous and impudent phenomena of naked or seminaked brides and grooms, of audiences like them, and of male and female priests coming from nowhere and officiating their marriage.

I do not want to further discuss the homosexuals who are married officially by these same infamous and immoral clergymen, based on a divine commandment unheard of.

Yes, all of these unnatural phenomena become rules, unfortunately, to distance humankind from the unnatural to the degree of irrationality.

All of these discredit the Church, tarnish it, and eliminate the irreplaceable role and importance it presents for humankind.

What is, however, the position of the Church vis-à-vis all of these?

Is the Church justifying its existence today?

Is it performing its duty, dignifying itself in its role?

Is it keeping its loftiness, sublimity, and holiness?

These could be hard-to-answer questions, but in my humble opinion, the answer is *yes*.

The Church has kept and tries to always preserve its prestige in the public eye. It has always worked to caution humankind away from Satan's traps and lead them toward the truth . . . toward the eternal.

But when we talk about the Church, our thoughts go automatically to the clergymen, because the Church is characterized by the clergy. The clergyman himself is the one who maintains the church's prestige, or discredits it with his words, deeds, and manners.

Unfortunately, some clergymen stumble and cause thousands of faithful to err in their faith.

Such clergymen blemish the name of the Church and discredit it.

We also find clergymen who lack the vocation and have adopted the ecclesiastical field just to earn income. Their lifestyle and words are incoherent.

I do not want to discuss the shortcomings of the Church in depth; however, I have to say that any minor or major diversion from a principle and any error or misunderstanding of the vocation contribute to nothing but discrediting the Church.

* * *

Now, after this overview of humankind's current situation and certain phenomena noticed in churches in general, I come back to our Church, where curtailments and alien manners and customs indicate that even the faithful who attend church often lose their respect toward the Church and their fear of God.

Yes, when the priest himself claps in the church before the congregation, turning the church into an auditorium, and when he resorts to joking during the sermon, ignoring the seriousness of the church, one can no longer expect the fear of God from the congregation.

So long as Christ is our only leader, we ought to follow the paradigms of His life. Have you ever seen anywhere in the New Testament Christ using a joke in his sermon or using humor to make the people laugh?

Have you ever seen him anywhere closing his eyes before mistakes, ignoring people's transgressions, and adopting only the method of having people like him?

Not at all. On the contrary, Christ had the courage to criticize even the Pharisees, who were not ordinary people but the rulers of the Jewish nation.

He dared to cast out with the whip those who had turned God's temple into a trading place.

He remained always among the people and with the people, preaching and teaching them the truth.

He did not turn a blind eye toward any mistake or shortcoming, saying, "What do I care? Let them do whatever they want. Why should I speak and be a bad man?"

Surely, had he done that, he would have lived a comfortable and happy life, would not have been crucified, but also would not have been able to accomplish the goal of his mission on Earth.

Christ, then, preached with courage and seriousness. And we know that humankind was able to find the correct path thanks to these courageous and serious sermons and the paradigm of his own life.

The apostles also preached throughout the world with similar seriousness, and Christianity, the truest of all religions, was thus established on Earth.

The church requires seriousness.

Today, not only do people not bow before the outer wall of a church, but

they also talk with each other, laugh, and make jokes in the church, demonstrating their ignorance toward the holy place where they are.

Children and teenagers pass by the clergy with complete indifference.

One can only feel sorry for all of these that stem from one thing: *modernity*.

In a closed circle and during a discussion about the shortcomings and alien phenomena of the Church, a priest said with the pretension of someone who had found self-justification, “A lot of things happen in other churches. If we compare ours with their churches, we find ours still much better and we do not attempt to voice dissatisfaction.”

How justifiable is this explanation?

Although I would have wanted to agree with the priest for a moment, that our church truly is still better compared with other churches, let us visualize a diabetic whose blood sugar is at 300. Could this person be pleased with his 300 and not worry, simply because the blood sugar of others is above 400?

Conclusion:

- a. Our Church is losing its centuries-old riches because modern clergymen lack understanding and zeal.
- b. Our Church is departing from its principles and seriousness by importing alien manners and customs.
- c. More important, our Church is going astray because of the deficiency, if not the absence, of national consciousness of dissenting clergymen who strive to perform the Divine Liturgy in English.

We shall discuss this topic next.

2004

Glenmont, New York

Unprecedented Scandal: The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church in English?

In my previous article, I tried to demonstrate how the centuries-old treasures of our Church are lost because of the mania of “cutting things short,” and how alien behaviors and traditions are introduced to our Church.

With this article, I would like to discuss an unprecedented scandal in the history of our Church, which started about twenty-five years ago and gained a new impetus during recent years.

It is the effort of a group of dissenting clergymen to perform the Divine Liturgy in English.

During these past years, one Sunday at a time, certain parts of the Divine Liturgy were performed in English by priests. These small English portions gradually grew and tend to grow further.

Today, we see happy celibate and married priests who have translated the words of the entire Divine Liturgy into English in order to sing the entire Divine Liturgy in English.

Is it imaginable? Armenian Divine Liturgy in English. . . .

Most astonishing in all of these is the fact that these happy people have received permission . . . to try it.

Perhaps the fable of the camel owner is known to many. At night, a camel came and inserted its head in its owner’s tent, saying it was cold outside.

After receiving permission to do so, the camel inserted its front feet, again with granted permission. Next, it inserted the hump and, finally, the back feet, thus placing its entire large body inside the tent. Thereafter, the camel kicked the owner out of the tent, arguing that it was too small to accommodate two creatures.

This is an illustration of our Church from the day that small portions of

the Divine Liturgy began to be performed in English in our Church.

Unlike the camel that entered the tent phase by phase and at night, after obtaining permission for each phase, the English language enters our Church by daylight and the consequences need no explanation. . . .

In the past, while discussing similar topics, I have stated that I do not attempt to ignore the local language and am a believer in the importance of English.

I have also written that only a small portion of the sermon can be conducted in Armenian to reach those who do not understand English and to emphasize the Armenian character of the Church. The rest can be delivered in English, because the sermon is not part of the missal. It is a message by the priest to the faithful, and therefore it is meaningless to speak to the congregation in a language they do not understand.

Whereas the Divine Liturgy is repeated every Sunday and has in the missal renditions in modern Armenian and English to be understood by the congregation.

However, as we see, English sermons were followed by readings from the New Testament, then prayers, psalms, entreaties, and parts of the Divine Liturgy, advancing a step at a time and presenting the prospect of an entirely English Divine Liturgy to our eyes.

There are already instances of performing certain rites, such as the blessing of water, the blessing of grapes, the blessing of the sacrifice, the blessing of four corners, the opening of the gate, and others in English, whether in half or in full.

We have no knowledge of these rites being ever conducted in a foreign language throughout our church history.

* * *

In 1999, St. Vartan Press of New York published new missals for use in the churches. Unlike former publications, these have two parts.

The first part contains the Divine Liturgy in Classical Armenian along with notes on even pages, while the odd pages render the modern Armenian versions of the texts and chants, along with explanations on the acts of the Divine Liturgy.

The second part likewise contains the entire Divine Liturgy, with the notes, in Latin transliteration, while the odd pages present the English translation.

An introductory note states that Armenian speakers can use the first part, while those who do not speak Armenian can follow the Divine Liturgy by using the English translation placed in the second part.

It clearly states, “Those who do not know Armenian can follow both the chants of the Divine Liturgy and the prayers read by the priest through the Latin transliteration, and can understand the meaning through the English translation provided on the pages across.”

There is no mention whatsoever about performing the portions of the English translation pertinent to the priest in English within the Church. They target the faithful specifically to help them read and understand the meaning. This was emphasized by Rev. Fr. Daniel Findikyan, Dean of St. Nersess Seminary and head of the editorial board, when he came to our church to present the book to parishioners and explain how to use it.

Noteworthy is the following paragraph of the introduction:

“Worship in the Armenian Church is liturgical; it involves *effort and energy* by the faithful.”

In his foreword, Archbishop Khajag Barsamian states, “It is not enough to attend the ceremony of the Divine Liturgy as simple audience. Our people ought to systematically develop within themselves the ability to profoundly appreciate and understand the full richness of the Divine Liturgy. By doing so, we become closer to God.”

Again, in the introduction we read, “Though the pews, curtains, and elevated altar might make the Divine Liturgy appear as a performance for an audience to sit and watch, it is not at all show.”

We gather from all of these that the new missal is an improvement, because it can enhance the communication of the faithful with the meaning of the Divine Liturgy.

At the time, we praised the new missal, which aimed at rendering the Divine Liturgy more comprehensible to both Armenian speakers and non-Armenian speakers. Later, when we saw certain clergymen using the English section of the missal and performing certain parts of the Divine Liturgy in English, we began to wonder, involuntarily, whether the main goal of the book was to prepare to convert our Divine Liturgy into English. . . .

Our doubt was partially lifted by seeing the names of the members of the editorial board, most of whom we knew in person. One could not have expected from such conscientious clergymen and laymen who are faithful and zealous toward the principles of the Armenian Church any hidden plan; nevertheless, one cannot exclude the possibility that some may have seen in the preparation of this book the fulfillment of their future dream. . . .

After a while, our doubts became reality, when we suddenly saw a newly prepared book, “Missal of Divine Liturgy,” which is limited to the clergy’s consumption only.

This book is placed on the right-hand side of the altar for the priest to perform the Divine Liturgy accordingly and read the silent prayers designated for him.

This missal is prepared in two languages—again, an unprecedented novelty in the history of the Armenian Church.

Because the left columns are in Armenian and the right columns are in English, the book helps the priest perform the parts of his choice from the Divine Liturgy with his preferred language.

The most incomprehensible aspect of the preparation of this missal is that it contains no explanation, neither at the beginning nor at the end, as to why the book was prepared, who ordered its publication, who prepared it, and when and where it was published. Not a single word.

Therefore, the publication of this mysterious missal came to confirm our doubts and make us think that there might be covert agreements.

In any case, whether covert or transparent, certain dissenting clergymen are working hard to perform our Divine Liturgy in English.

But why do they want to perform the Divine Liturgy in English? What is the reason?

As usual, the answer is, “People want it this way to understand it better.”

We think that this argument contradicts the reality and the main reason is something else, which we will discuss here.

However, before this discussion, I would like to present a few points.

First, performing the Divine Liturgy in English is in itself a sin against our church tradition.

Over the 1,700-year history of our Church, nobody had considered a change of this nature; why?

Because such a thought might rise in the mind of an individual from a deficiency of national consciousness, not to say a complete lack of it . . .

Second, we are convinced that a change of this nature will not contribute at all “to the better understanding of the people,” as long as they come to church to sit on the seats like an “audience” or as “regular observers.”

Yes, individuals, whether Armenian or English speakers, ought to recognize that they should not be “regular observers” in the Church; rather, they ought to make the effort to understand the holy mystery of the Divine Liturgy and communicate with it, by following the missal. They ought to read their modern Armenian sections or the English translations, to be able to comprehend their meaning and communicate with their essence. Otherwise, they will not be able to understand at all the meaning of the Divine Liturgy, nor will they be able to enjoy its full richness, be it performed in Armenian or in English.

And it is here that a priest’s duty is underlined: *teaching the congregation the methods and ways of following the Divine Liturgy*, so that they recognize that the only thing required of them with regard to understanding the Divine Liturgy through the inspiration of its mystery and communication with it is their share of work and the *effort they have to expend, not its conversion into English and its delivery to the congregation like a chewed bite*. . . .

We maintained our existence for 1,700 years with Armenian prayers and the Armenian Divine Liturgy. The last 600 years of this period we spent under the Ottoman yoke, subject to all kinds of exploitations, oppression, and injustice.

Ninety percent of our people spoke in Turkish and could not understand Armenian. Only 10 percent understood Armenian, *including the priests* who were also fluent in Turkish.

They were almost deprived of freely speaking in Armenian.

There were even times when the tongues of Armenian speakers were cut.

They also lacked books similar to our modern-day missals, in which they might find translations of the chants and prayers of the Divine Liturgy in order to understand their meaning.

Nevertheless, they maintained their faith and identity intact and by learning everything by heart, though without understanding. They did not understand the meanings of the words and sentences, but they had a full grasp of the spirit of the Divine Liturgy. That is what matters in order to live the Divine Liturgy.

Thanks to the deep national consciousness of our honorable clergymen and their intellectual ability to face and surmount all kinds of difficulties and obstacles for the sake of safeguarding the Armenian Church during the six hundred tyrannical years, they never thought of conducting the Divine Liturgy in Turkish.

A thousand respects to their praiseworthy memory.

True, the sermon was delivered in Turkish and the New Testament was sometimes read in Turkish; but that is all.

The Armenian community in America began its formation after the deportation. Before then, we did not have a large Armenian community in America; only a small number of Armenians lived here, scattered throughout this huge country.

We have barely completed a century as a community in America, and behold, we are thinking about conducting the Divine Liturgy in English.

Did we degenerate so fast?

Did the Armenian cells dry so fast in our blood?

Will we see realized in this free life within less than a century what failed to happen in six hundred tyrannical years?

O, the degree of comprehension . . .

O, the decline of consciousness . . .

No, it is not the people who want it this way; it is a group of dissenting clergymen who are working to introduce this change to our Church, going against its centuries-long tradition.

It is they who instigate the people, who otherwise would have never thought of it.

It is they who want to realize their desire, always promoting the argument that the people want so.

Here is the most striking example of their work, which I witnessed during the weeks preceding the convention, when they placed calls to households, one after another, and gathered votes of consent from certain members of the church in favor of conducting the Divine Liturgy in English.

I asked a few of these people who had agreed whether they agree that the Divine Liturgy should be performed in English.

They answered "No" emphatically.

"How come, then, your name was in the paper, listed with those who have given their consent?"

Astonished and surprised, they said they were not aware of it.

“How did they obtain your consent, then, if your answer was no?”

“They asked us whether we want to see certain things in the Divine Liturgy performed in English. We said, ‘OK.’ That’s all.”

Behold the dirty dealing.

I posed the same question to an American woman married to an Armenian man and acting as a trustee. The woman related that she had cautioned them, saying:

“First and foremost, I do not think that changes can be introduced to the fundamental principles of the Church with our wish and votes. I believe you and we do not have the right to do so.

“This church has maintained itself for 1,700 years with the Armenian language and the Armenian Divine Liturgy. I think it is wrong to change its language.

“The translations of the chants and prayers are already there; we can understand by reading them; but if you want to unconditionally change the language . . . I think you put an end to the existence of this Church. . . .”

Don’t you admire the prudent logic of this non-Armenian woman? A logic that, unfortunately, our priests lack.

Instead of revisiting their destructive activities and giving heed to the suggestions of even non-Armenian individuals, these clergymen—reminiscent of the priests of the idols of Baal who stood before Isaiah—encourage each other, instigate each other, entice each other, and want to make noise to make themselves heard.

And with the pretext of “performing only certain things in English,” each priest collects names of parishioners and creates a long list of names, united, getting ready to fight . . . against the Armenian language during the religious convention.

Can you imagine an Armenian clergyman fighting . . . against the Armenian language?

Can you visualize the degree of the national consciousness of an Armenian clergyman as being so low?

The word *painful* sounds very soft here.

I will not be wrong by designating this as tragic. . . .

A clergyman is required to be zealous toward our national and ecclesiastical traditions and principles. He has to have a greater degree of understanding and

national consciousness (as our clergymen who lived in Turkey possessed), in order to highly appreciate the value and significance of his mother tongue.

Even if some individuals do not have the required consciousness toward their national treasures and are unable to appreciate the value of their mother tongue, the clergyman ought to teach them how necessary the language is and how important its maintenance is, instead of turning into a leader who distances them from their mother tongue. . . .

* * *

Let us see now why they really want to convert the Divine Liturgy into English.

That the people want so is simply an excuse that does not correspond with reality.

Here is the real reason.

During the past twenty-five years, we have had married and unmarried clergymen who, unfortunately, were not fluent in the Armenian language.

They became proficient in English from childhood. They attended schools and received their education in English before they entered the seminary to become clergymen.

During the years of their study, along with lessons delivered in English, they were taught the Armenian language, which they were reluctant to learn. They did not consider the Armenian language to be a necessity, because they were fluent in English.

Willingly or not, they tried to learn Armenian, but they could not perfect it and did not master the Armenian language. And they were ordained as married or celibate priests just like that.

The question, then, is: How is it possible to ordain a person as a clergyman of the Armenian Church without his knowing Armenian?

These individuals did not feel the need for the Armenian language during their tenure as clergymen either, because they conduct all of their daily business in English. The meetings and administrative affairs, all of them, are already in English, and these affairs that are conducted in English hinder their eagerness to improve their knowledge of the Armenian language. Hence, their weakness in Armenian.

This weakness challenges them during the performance of the rites, which are all in Armenian.

Therefore, they find themselves face to face with the complexity of reading, understanding, and learning these Armenian rites, and they try to find an exit from this situation.

This is why the hymns of “Great Blessing” and “Fathers” are not performed in many churches.

This is why 80 percent of our prayers are no longer performed, and the other 20 percent are considered unnecessary. . . .

If it only were possible to get rid of this 20 percent, then the problem would be resolved almost entirely. . . .

There will remain only the Divine Liturgy, which begins with “Lord, bless!”

Like the prayers, here, too, many churches have already left out the “Profound Mystery,” the wonderful melodies, the Hymn of Censing, the prayer of “Amen and with your spirit,” and so on, or these have become exceptional supplements for feast days.

If it were possible to convert this lonely and somewhat stripped Divine Liturgy into English, then all hurdles would be surmounted and they would be relieved from the duress or, rather, calamity of learning Armenian. . . .

Now, let us find who wants to cut our prayers short so that people do not get bored. Who needs to understand better the meaning of our chants, hymns, and prayers and the Divine Liturgy? The congregation, or . . . ?

* * *

Our Church is known as the Armenian Apostolic Mother Church.

The word *Armenian* condenses within itself all of these concepts: *Armenia*, *fatherland*, *Armenian nation*, and *nation*.

In other words, it means *national*; that is, not only do we have an Armenian church, but also an Armenian national church—nation and church intertwined.

In a national church such as this, a rite can be performed only in the national language, because any rite characteristic to the nation cannot be performed in a foreign language, but rather in the national language only.

Can the American national anthem be performed in Spanish, or the German in French?

Of course not, because these are national anthems.

Many songs can be translated and performed in other languages, but not the national songs.

The same applies to the rites and the Divine Liturgy of the Armenian Church. These are rites and a Divine Liturgy pertinent to our national church.

To point at the Catholic Church as a model will be pointless.

The Catholic Church is international. It is not national as the Armenian Church is. Therefore, the rites are performed in Italian in Italy, in French in France, in English in America, in Spanish in Spain, and so on.

If we perform our rites in the local languages of the countries where we live, we will no longer be the Armenian Apostolic Mother Church; rather, we will be referred to as the Armenian Apostolic Church, like the Armenian Catholic Church or the Armenian Protestant Church, which are denominations.

Without minimizing the aforementioned denominations, I would like to emphasize that the Armenian Apostolic Mother Church is not a denomination. It is the Mother Church of Armenians with its *Armenian*—that is, *national*—characteristic, *national* language, and the virtue of *motherhood*.

The Church Is the Citadel of Armenianness; the Language Is Its Entry Gate

Some twenty years ago, in the preface of my booklet *Paternal Words or Ten Commandments*, which I wrote for my son, I had said:

It is not enough to be Christian; you have to be Armenian Christian.

And if there is a categorization for these two to consider one superior to the other, I beg the forgiveness of our clergy to declare that one needs to be Armenian first, and then Christian.

After all, we were Armenian before we converted to Christianity.

I would not have wanted to place so much emphasis on Armenianness, because, as I said earlier, Armenianness and Christianity form an inseparable unity, like light and heat. And as light and heat are inseparable, so are Armenianness and Christianity, particularly because we have the privilege of being the first Christian nation.

Nevertheless, I wanted to put this emphasis in place simply because certain clergy and laymen overlook the Armenianness, giving preference to Christianity.

ARMENIANNES and CHRISTIANITY
which are characterized by
THE ARMENIAN LANGUAGE and THE ARMENIAN CHURCH

These two resemble railroad tracks, which form a harmonious parallel in their course to facilitate the safe trip of the train. The lines cannot be separated.

To separate them means to derail the train and make it roll over and crash.

Therefore, these two lines—THE ARMENIAN LANGUAGE and THE ARMENIAN CHURCH—have to proceed with each other inseparably.

In this way only Armenians and the Armenian Church can survive on these foreign shores.

The proponents of the English language, however, speak against these ideas and say that English brings no harm to Armenianness. Who says we will cease to be the Armenian Apostolic Mother Church by conducting the Divine Liturgy in English? Who says with an English Divine Liturgy we will cease to be Armenian? After all, the same words will be chanted in the songs. What is the difference if they are chanted in English, not in Armenian? The meaning remains the same.

These expressions are already an indicator of the lack of national consciousness and national understanding.

THE ARMENIAN SPIRIT IS IN THE ARMENIAN LANGUAGE.

The Armenian spirit is nourished only with the Armenian language, which is the vitamin of the Armenian spirit.

Without this vitamin, the Armenian spirit cannot receive Armenian nourishment with the consumption of alien vitamins—foreign languages.

It is self-justification or self-deceit to think that the spirit is what matters, not the language, and that one can remain Armenian and preserve Armenianness with English.

Those who think this way show the poverty of their mind and their lack of understanding, and they try to deceive those around them, after deceiving themselves. And if they point at certain prominent Armenians to prove their point, claiming that despite speaking and writing in English, they were or are good Armenians—such as William Saroyan, Peter Balakian, and others—they will encounter a hundred times as many models proving the contrary, unfortunately.

When an Armenian individual and, particularly, an Armenian clergyman does not appreciate the value of his mother tongue and banishes it from his mind, heart, spirit, and Church, one cannot expect any national understanding from such individual or clergyman.

Here is what His Eminence Karekin II, Catholicos of All Armenians, says:

“THE KEY TO OUR CULTURE IS OUR LANGUAGE. CHANGING IS SUICIDE FOR OUR NATION.

“DO NOT KILL YOUR MOTHER TONGUE IN YOUR HEART AND MIND.”

These words of the Catholicos of All Armenians do not require any interpretation.

Nevertheless, unfortunately, these clergymen—who are expected to be the first to recognize the importance of the Armenian language and to understand that removing the Armenian language from our churches means putting an end to the existence of this nation—do not understand the irreplaceability of the Armenian language, this undeniable truth that is as clear as day.

Laypeople may not know their mother tongue—we already mentioned the Armenians living in Turkey who do not know Armenian—but can Armenian clergymen be forgiven for not knowing it? The clergymen living in Turkey were fluent in Armenian next to Turkish.

Unfamiliarity with the language is not as dangerous as its negligence.

To neglect means to disown.

A conscientious Armenian cannot disown his mother tongue. He can feel sorry that he had not had the opportunity to learn it, but he does not want its disappearance; rather, he wants to preserve it by all means.

This, and this alone, is the pain in the heart and the feeling of any conscientious Armenian who does not know Armenian, contrary to an Armenian who considers it useless and insignificant because he does not know it, and “kills the love of the Armenian language in his heart and mind”—in other words, denying his mother tongue.

Yes, to know the importance of the Armenian language means to protect it and to keep and maintain it.

And because our daily transactions are conducted in English almost entirely and mandatorily, and we do not find an opportunity to use our mother tongue, our only support, then, remains the Church.

Therefore, we ought to preserve our mother Church and our sacred liturgy with clear and pure Armenian.

This is the only way to preserve our language by the dictates of our Armenian blood and Armenian spirit.

The Armenian Church is the CITADEL of Armenianness and has been able to protect us and our spiritual and physical existence against countless catastrophes and dangers for centuries.

The Armenian language is the ONE AND ONLY ENTRY GATE to the citadel. It has no other entrance.

Therefore, we ought to enter the citadel from its gate, not the window. . . .

We know what the New Testament says about those who do not enter through the gate.

CHURCH and LANGUAGE. Here is the secret of the perpetuity of our nation. Without these two, we would have been one of the LOST NATIONS long ago.

In a letter addressed to Archbishop Khajag Barsamian, Primate, I voiced my concerns and asked him to prevent this scandal or establish limits as to what can be maximally performed in English, in order to stop the march of the clergymen who do not comprehend the extent of the damage they cause.

I received the following response from His Eminence:

No. 4185

July 20, 2001

Graceful

Deacon Hagop Derian

Glenmont

Dear Deacon Hagop,

We have received your letter and the copy of your article, "Two Priests, Two Standards," published in Nor Or.

The concerns you have expressed are not new; they have been around in our diocese and the Western Diocese as well for a long time.

In appreciation of your interest and zeal, we would like to inform you that the issue you have raised has been discussed during regional meetings and clerical conventions, because we have received different opinions and views in this regard.

The issue of the language of the Divine Liturgy is pressing and will continue to be discussed during our meetings.

With best wishes and greetings,

Archbp. Khajag Barsamian

Primate

Thus, we learned three years ago from His Eminence's letter that "the issue [we] have raised has been discussed during regional meetings and clerical conventions, because [they] have received different opinions and views in this regard."

Clearly, the supporters of the English language also have expressed their views and presented their request to His Eminence.

And here "the issue [we] have raised" and these other opinions have "been discussed during regional meetings and clerical conventions" and "will continue to be discussed" during subsequent meetings.

Three clerical conventions took place during the past three years. There were also regional meetings.

Unfortunately, we did not become aware of the decisions of the first two conventions.

However, what we learned from the arrangements made during the last convention, which took place on May 1, 2003, was that "this issue should never be on the agenda" by the wish of H.H. Karekin II, Catholicos of All Armenians.

The Catholicos has advised everybody to keep the sacred liturgy in pure Armenian language and expressed hope that he will have a chance in the future to discuss it with the Primate.

It appears that the sudden silence imposed upon the preparations and the efforts they had exerted to fight in favor of a conversion has upset them.

One can assume they departed from the meeting with crushed morale, but cannot say what their future intentions are.

These are unknown to us and invisible.

The only visible thing is that, in order to succeed in bringing the English language into our Church, they resorted to all kinds of means until the last clerical convention. The appearance of the bilingual and unsigned missals is a clear indication of this fact.

I am deeply concerned about the course of our Church.

This violation is a profound diversion from our 1,700-year-old tradition.

We still recall the decisive announcement of H.H. Karekin II, Catholicos of All Armenians, during his visit to New York: “The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church has to be performed in classical Armenian only.”

What, then, is happening here?

Have they strayed to the extent that they act against the higher command?

No, my friends. Nobody has the right to change the language of our sacred liturgy, be it a high-ranking or simple clergyman, a parish, a regional meeting, or a clerical convention.

If there is a need for such a profound change for the first time in the 1,700-year-old Armenian Apostolic Mother Church to facilitate the performance of the Divine Liturgy in churches operating across the diaspora, only THE SUPREME SPIRITUAL COUNCIL OF THE ARMENIAN APOSTOLIC MOTHER CHURCH, PRESIDED OVER BY THE CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS, has the right to do so.

Any other step will simply create a schism within the Church and the authors will be designated as schismatic in the history of the Armenian Church.

* * *

To conclude my article, I would like to ask a few questions of our modern clergymen—questions that have been discussed in this writing.

a. Why did our clergy not think about converting our Divine Liturgy into Turkish during the six hundred tyrannical years, when 90 percent of our people did not know Armenian and were Turkish speakers?

b. In contrast to the national consciousness of these clergymen, what do the concepts of “national understanding” and “national consciousness” mean to you today?

c. To what degree do you believe the words of the Catholicos are true: “The key to our culture is our language. Changing is suicide for our nation”?

d. How can one pretend to be deaf toward the instruction of the Catholicos: “Do not kill your mother tongue in your heart and mind”?

e. As humble servants of the Armenian Apostolic Church, how can you disobey the order: “The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church has

to be conducted in classical Armenian only”?

f. According to article 42(a) of the bylaws of the Eastern Diocese of America, “A clergyman has to perform the church service and the mysteries in accordance with the canons and traditions of the Armenian Apostolic Church.” What is your take on this article?

g. Do you think you have the right to introduce changes in the bylaws and fundamental principles of the Armenian Apostolic Church? If so, where did you get the authority?

h. How can you break the pledge you made during your ordination before God, the Holy Altar, the ordaining bishop, and the congregation, to stay faithful to the traditions and principles of the Armenian Apostolic Church? Is this how you understand the meaning of the pledge?

i. Every Sunday, as the faithful kneel before you to confess their sins and ask forgiveness for the sins they have committed, they say by the way, “Because I did not do what was recommended, nor did I stay away from what was prohibited.” And they blame themselves “for their transgressions are countless.”

You grant them absolution by virtue of your position.

But don’t you see through the same words your own guilt, “because [you] did not do what was recommended”—that is, whatever you were charged with by the sublime ruler of the Armenian Apostolic Church, which is nothing else but a reminder for your pledge to remain faithful to the traditions and canons of the Church—“nor did you stay away from what was prohibited”—that is, you do not withdraw from your intention to perform the Divine Liturgy in English?

Don’t you recognize your transgression?

Don’t you feel the need to join the congregation and say, “Woe to me, woe to me, woe to me . . .”?

How can you grant absolution to others without recognizing your own transgressions?

I would have liked to hear your answers to each of these questions separately, to be able to understand your opinions.

* * *

On this occasion, allow me to present a suggestion to the supreme spiritual leadership, requesting their consideration and discussion, with the hope that it may be useful.

Send the clergymen needing consciousness to Holy Etchmiadzin, one group at a time, for at least two years, to:

- a. Perfect their mother tongue, which should be a prerequisite for any Armenian clergyman, to be able to write at least one “message” per month in Armenian in the official publication of the church;
- b. Increase their religious knowledge by learning the hymns and prayers; and
- c. More importantly, be filled with national consciousness and Armenian perceptions, which they need above anything else.

Perhaps then they will recognize the harmful mistake they commit today with regard to their nation.

2004

Glenmont, New York

Two Priests, Two Standards

While I was a student at the Vartanian School of Davudieh (Eshrefieh currently) in what was considered to be the Armenian suburb of Aleppo, I had a venerable teacher, Mr. Antranig Hallajian, who some forty-eight years ago moved to the United States and was ordained priest as Father Karnig Hallajian.

His national spirit and meticulousness toward the Armenian language have had a certain impression on me.

About twenty years ago, a few years after I settled in the United States, while visiting New Jersey, I asked my friend to take me to the priest. At the time he was the pastor of Holy Cross Church of Jersey City.

We went together.

As we went in, the priest saw us, dropped his work, stood up, and shook hands with us. I tried to kiss his right hand, but he pulled his hand back, looked at me for a while, and said:

“Aren’t you Hagop Deyirmenjian”? (I changed my family name to Derian the day I was granted citizenship.)

“You hit the bull’s eye, Father,” I said, appreciating his memory.

Thirty-five years had passed. I was no longer a teenager and had undergone changes as an adult; nevertheless, his sharp eye was able to recognize his past student.

A pleasant conversation thereafter took us back thirty-five years, awakening in us the sweet memories of past days.

Der Hayr was curious to know about the current state of Davudieh, the course of Vartanian School, the condition of St. Vartan’s chapel, the people he knew back then, and other matters. Buried in the memories of days gone, we had completely forgotten about time.

Suddenly, I realized that the sweet conversations had taken thirty minutes

of our time. With a feeling of guilt for having interrupted his work, we stood up to leave. Der Hayr calmed us down and offered coffee to us.

While we were drinking the coffee, the Sunday bulletin of the church on the table caught my attention. I picked it up and began to examine it.

A whole sheet was folded in half to form four pages. The cover showed a picture of the church, along with its name and address. Inside, the left-hand page contained information pertinent to Sunday in Armenian, while the right-hand page was an exact duplicate of it in English. The back page presented excerpts from the Holy Bible.

“Der Hayr,” I said, “it appears that your church has a lot of Armenian speakers; you have prepared forty percent of this bulletin in Armenian.”

“Hagop,” he said very seriously, “even if there is not a single Armenian speaker in this church—look, I emphasize—even if there is not a single Armenian speaker, I will print this in Armenian. We have to know that this is an Armenian church, not a non-Armenian church.”

I was stunned in admiration. Yes, he was still the same person he was thirty-five years ago. The thirty-five years of American life had failed to change anything in his uncompromising Armenianness. Moreover, the dreadful danger threatening our language on these all-absorbing shores had seemingly hardened him more in his effort to maintain the language.

I felt in my heart the fair pride of having apprenticed to such a teacher.

Today, many church bulletins lack Armenian writing. If we inquire about the reason, the answer is ready: “Nobody reads Armenian,” although there are Armenian readers.

Are we aware at all how heavily we sin against our Church and our language by doing so? Why, then, do priests like Father Karnig print the Armenian text “even if there is not a single Armenian speaker”?

A priest, on the occasion of the Translators’ Feast, while addressing English-speaking and American-born Armenian women, explained how Mesrob Mashdots toiled for years until he found the Armenian letters, and how his pupil engaged, first, in translating the Holy Bible into Armenian, and how they opened Armenian schools and began to teach the Armenian language with the Armenian alphabet.

“Yes,” he added, “Mesrob Mashdots found the Armenian alphabet so that we can read the Holy Bible in our churches in Armenian.

“But,” he asked, “what would change in the meaning of the Holy Bible if we read and understand it in any other language”?

Behold! An ambiguous and tasteless question, which does not seem to be innocent in its core.

True! Nothing changes in the meaning of the Holy Bible when we read it in a language we understand; that is, in English. And what would change in the meaning of the prayers, if we read them in English, and if we performed parts of a sacrament in English, or officiated the entire Badarak in English, or printed the weekly newsletters or the monthly magazines of the Church in English alone?

But when we try to do these, knowingly or not, or by pretending to be blind, do we feel for a moment disturbed in our spirits for the gross violation against our mother tongue, us being the initiators of the violation?

O, St. Mesrob, forgive me if I sin against you with these words.

Why did you undertake the headache and toil for years to find the Armenian alphabet? Was it a worthwhile undertaking to suffer and prepare the Holy Bible in Armenian for the children of your nation, so that they can read it in their mother tongue and understand its meaning? Didn't we already read the Holy Bible in Syriac and Greek, before the Armenian alphabet, and understand its meaning? Even today the Armenian priest reads it in the language he understands without seeing any difference in its meaning. Why would we need an Armenian Holy Bible? O Mesrob Mashdots, the holy of holies, forgive me, forgive me. . . .

Most likely, there are people willing to consider these words an expression of extreme nationalistic feelings, without any consideration given to the requirements of the environment.

To help the reader understand me better, I have to explain that I do not attempt to cast out the English—whose importance in this country is beyond any question—by neglecting the demands of the environment.

However, I believe that by transforming our rites into English, we do not necessarily make our English-speaking fellow Armenians understand them better, because, generally speaking, whether English speaker or Armenian speaker, everybody follows the rites and the incantations with humming, without necessarily understanding their meaning. Instead, when people keep the Armenian phonemes on their lips, at least they preserve the mystery of our

Church, the evidence of its Armenianness.

The Sunday rites and Divine Liturgy of our Church bear great resemblance to one another, to the point that the faithful cannot distinguish the differences. The only novelty brought to the faithful during our Sunday rites is the sermon. The faithful expect to take home something from the sermon, and if that, too, will disappoint them, they will return home empty-handed.

Behold! The main mission of a priest is to explain and teach through the sermons, and these sermons should be delivered in English in order to teach what is necessary, but we should not convert everything into English under the pretext of comprehensibility.

Our priests are privileged people among our communities in the sense that the fifty-two Sundays of the year, notwithstanding the days of feasts, are placed at their disposal to address the people—whereas an intellectual can barely enjoy the opportunity to deliver a lecture or two during a given year.

The priest has the golden opportunity to teach and educate the people with inconsumable spiritual and mental knowledge, amalgamating the religious and national aspects.

Back in 1986, I wrote the following in the eighth commandment I penned in my book, *Paternal Words or Ten Commandments*:

“It is not enough to be Christian; you have to be Armenian Christian.”

And if there is a distinction between these two, that one might be considered superior to the other, I beg the forgiveness of our clergy to declare that one needs to be Armenian first, and then Christian.

I wouldn't have wanted to put so much emphasis on Armenianness, because Armenianness and Christianity present an inseparable unity, but I simply wanted to mention it, because some ignore the nationality and are content with Christianity alone.

Yes, unfortunately, this is the dry reality: some are content with Christianity and do not think much about the national aspect.

If we examine the process of degeneration in individuals and how they depart their national consciousness and ignore their nation, we find the main reason to be the absence of the Armenian language.

The Armenian language, alphabet, and literature provide the heart and mind with an Armenian vitamin. We can perpetually think and feel Armenian only by nourishing with that vitamin.

If the flow of this Armenian vitamin ceases in the heart of an individual and he is no longer nourished with the vitamin, a void will appear within him and that void will be filled with an alien vitamin, which will nourish the subject with alien concepts and thoughts. The more an alien thought develops in the individual during the course of time, the greater the separation of the individual will be from national understanding, and he will slowly and unnoticeably become estranged from his nation.

Each language condenses within itself the pattern of its national spirit and thought; for this very reason, the Armenian language, alphabet, literature, and Divine Liturgy are most essential and the most important guarantees for the preservation of the Armenian nation.

If our clergymen will not realize the essence of this matter, who, then, will lead the flock, which, as is, lacks the solid support needed for its existence? We are profoundly grateful to the clergymen who have been loyal to their vocation and cognizant of national values, thus exerting every effort to fulfill their mission.

As for those clergymen who, inadvertently, are feeble with regard to this extremely important issue, they have to realize the seriousness of the matter, be more zealous toward our national sanctities, protect our values, and maintain the national identity of the Church, in order to keep the Armenian Apostolic Mother Church in its course.

Troy, New York
2000

The Second Name of Satan: No Harm Done

Our unmatched teacher, the executive secretary general of the Sunday schools of the Armenian Church, the late Mr. Kevork Nersoyan, the brother of the blessed memory Archbishop Diran Nersoyan, used to tell us, “Satan has two names: the first is Satan, which we know and detest. We detest that name, because we do not expect any goodness from Satan; rather, we receive evil only.

“The second name is so soft to our ears and seems to be so innocent, that we do not see any danger in it. This second name is ‘It’s OK.’”

And he would bring examples, saying we see many offenses and mistakes in our families, relatives, and friends, but often refuse to acknowledge them and neglect them by saying “It’s OK.”

For example, some see their children on the wrong path, but they say, “It’s OK. They are young; when they grow in body and mind, they will no longer do so.” But they do not realize that the stem of a tree needs to be straightened while fresh and not after the trunk is hardened.

When the first mistakes are covered with an “It’s OK,” they lead to greater mistakes. And so long as this “It’s OK” attitude continues, the mistakes will not only remain uncorrected, but also harden and become incorrigible.

I recall today these words that I heard about sixty years ago, as a teenager, when I look around and see how the “It’s OK” Satan has penetrated our individual and family life, has crawled into our establishments and organizations and into the hearts of our national statesmen. The more tragic is its penetration in our churches. It would have been more accurate to say “its penetration in the hearts of some of our clergy,” because a church is identified by its clergy.

Oh, the extent of law-breaking we see within our organizations. Oh, the mistakes we see within our establishments. Yet what do we do in view of these unlawful actions? We stay silent.

Although there have always been people possessing healthy character and the courage to speak the truth, to expose fallacies and pinpoint mistakes without hesitation, one has to admit that those who stay silent outnumber them by far.

But why do we remain silent and mute?

When we pose this question, we find three reasons as we try to look for an answer.

First, passive indifference; that is, not getting involved in any affair, whether left or right, national or ecclesiastical, saying, “I don’t care; let them do whatever they want.” In other words, staying neutral, which means nonexistence.

Second, to avoid being “bad.” The folk proverb is well known: “The straight-talker’s head is hollow.”

An exposé of mistakes is considered an adversary by both the person committing the lawless acts and the organization. The truthful person is looked upon with disapproval and is bombarded with groundless accusations. In an extreme case, he faces danger.

Third, it is the worst lowliness when people say, “It’s ours”; “No need for a fuss about it”; “We should remain silent and not provide others with the chance to blame us.”

That is, to sin knowingly.

Moreover, if these unruly and dishonest people are considered good agents for their political parties and these parties find or seek their own benefit in them, they intentionally praise these individuals’ nonexistent “honesty and unimpeachable services,” or “their dedication to the nation [i.e., the party]” during public speeches, to cover their guilt. And these parties attempt to change people’s opinion toward these people of blemished conduct and make the public accept that they were wrong to humiliate these “honest” people in vain. . . .

And we do this simply because the person “is ours.”

These observations with regard to unruliness and people’s sinful silence are evident everywhere. For this reason, offenses and mistakes are left uncorrected. Moreover, the words and writings of those who expose and admit the truth are disregarded. On the other hand, the accomplices continue their dishonest work without any restriction, to the benefit of their pockets and parties and to the detriment of the nation.

But I do not intend to speak about lay organizations. Let those who belong to these organizations criticize their faults, if there is any honesty and courage

left in their character.

I will limit my words to a certain class of clergy.

I am interested, in general, in the Church and the condemnable actions of some clergymen, which turn into ground for scandals.

The Church as an establishment, with its clergy, is different from all lay organizations, and therefore has to be direct in its actions. Clergymen should show the straight path and lead their flock through it with their own example.

The clergyman himself should keep the reputation of the Church and the dignity of its servant lofty by his virtuous conduct and unblemished lifestyle. Otherwise, he will discredit the Armenian Church with his unbecoming and unruly actions.

Also, I do not intend to discuss here the non-Armenian churches and the mistakes committed there or the phenomena that lead to scandals. Let each church clean its own house by its own hands.

However, if we try to take a general peek at the churches, we will undoubtedly observe a *deficiency of faith* everywhere on the front line.

Nowadays, people do not have the piety, the respectful approach toward the Church, and the reverence toward clergymen that people had six or seven generations ago. Why?

It is true that Satan has great means and countless accomplices. He can distance people from God and the Church by making them stumble through countless movies, magazines, and shows. But among these, certain major or minor unruly deeds and mistakes committed by the clergy make people stumble as much, if not more, and depart their true faith.

To ease his work, Satan resorts to new machinations continuously. One of these machinations is the attempt to make a clergyman stumble, instead of applying his temptation to thousands of people one person at a time, because through the immoral conduct of one clergyman he can make thousands stumble.

“Woe to the world because of stumbling blocks! Occasions for stumbling are bound to come, but woe to the one by whom the stumbling block comes!” (Matthew 18:7)

The scandal caused by a clergyman is greater than the scandal caused by Satan’s accomplices.

We know that those who collaborate with Satan are enemies of Christ and

the Church. We expect from them all sorts of evil and scandals. That is what they do.

Whereas the clergyman is a servant of God and is called upon to preach God's word and keep humankind away from Satan's traps and alert, so that they do not end up captured.

Here is the greatest danger: when a clergyman stumbles in his vocation. His significant or insignificant unbecoming actions and mistakes do not go along with his vocation, and some phenomena serve only the purpose of adding water to Satan's mill, to help him succeed in his work.

Unfortunately, certain clergymen who do not know their identity well sin against their vocation and allow themselves to make mistakes, which lead to stumbling.

I will avoid mentioning here major scandals, deeming their discussion here improper, because the entire world has heard about them and continues to hear about them through newspapers, television, and radio. Unfortunately, clergymen in many churches fall under that category.

I will limit myself to considerably not so grave samples from the daily actions of certain clergymen. I will list what is unacceptable in their manner not with ill intention, but with goodwill and pain, hoping that my observations might sober them.

* * *

During the celebration of the twenty-fifth anniversary of a church, a high-ranking clergyman—seated in the center of the table of honor, surrounded with more than twenty high-ranking clergymen from non-Armenian churches, government officials, and prominent Armenians, and in front of some two hundred attendees—was the only person in the hall to constantly smoke his thick cigar throughout the program, provoking astonishment and anger among the attendees.

At the end of the celebration, as I was talking to a group of friends, I asked them about the phenomenon. Was it suitable for a high-ranking clergyman, sitting particularly as the day's presiding figure, to smoke and release the smoke in the air in the center of the table?

"Truly, I was embarrassed in his stead," said one of my conversants, "for his

smoking before so many non-Armenian clergymen, government officials, and the entire audience as the presiding figure, while everyone else, old or young, followed the program silently. I do not know what impression the people formed about us. Although he is a smart person, his action was unbecoming to his smartness.”

“Smoking, first of all, is inappropriate for a clergyman,” said another person. “But if he wants to smoke, he should not smoke before the people, among a crowd, and particularly during such celebrations. This, indeed, is an ugly phenomenon. I am sure many found it scandalous.”

“Time to move on,” interrupted a third person. “True, it would have been better had he not smoked. I found it ugly, too. But what shall we do now, get up and disgrace him? After all, he is an Armenian clergyman. . . . He is ours. . . . Whatever we do to him, we do to ourselves.” And after a brief pause, he added, “We should know better under such circumstances to ignore and not pay attention to everything. . . . It’s OK.”

What a wonderful lesson for all those who cannot stay silent in view of the mistakes of those who are “ours.”

* * *

After gaining the trust of the trustees, a priest undertook all by himself to keep the financial accounts of a church. He did not even give anyone a chance to open even an envelope and see the content. Moreover, every time he took off for vacation, he advised the mailmen to keep the letters of the church until he returned.

Members of the committee allowed him to manage everything, because they trusted in his honesty.

Finding an open arena before him, the priest conducted his dishonest business freely and without obstruction.

Years later, when the sad reality was revealed, people woke up to find that they had been deceived and the church had been robbed.

They realized their mistake and regretted their naïveté, because all the donations and the wills bequeathed to the church were deposited in the priest’s personal account.

They were infuriated. They initiated a lawsuit and wanted to regain what

was rightfully theirs. Everybody was enraged and seemed to be unwilling to yield. But the invitation to be cautious soon arrived: "We should not make much ado. . . . We should resolve the issue internally, in silence. . . . After all, he is ours, it's OK."

Parallel to these scandals are comparatively smaller transgressions, which are unbecoming for a clergyman and still constitute a scandal.

Hundreds of people were attending a church field trip and enjoying themselves. There were also in attendance many clergymen, some properly wearing black pants and a coat with the white collar; others, though not in their clerical garments, were still dressed modestly.

Two priests, however, spending time like casual laypeople, presented a striking oddity in their short pants and short-sleeve shirts, with shaved beards and without anything that would characterize them as clergymen.

One of my two female acquaintances standing next to me said, "The appearance of these priests truly embarrasses me. What a shame! Is it appropriate for a priest to walk around among so many people with naked legs?"

The other woman replied sarcastically, "That's OK. The priest is wearing short pants because of the hot weather. No harm is done. It's OK. This is America. . . ."

* * *

During the meal served after a funeral, a priest and a Protestant minister sharing a table with me were talking with each other, while I was discussing the legacy, disease, and death of the deceased with a woman sitting next to me.

As we interrupted our conversation, we heard the minister telling the priest, "Last year, I had invested a large amount in a stock. It was doing well at the beginning. Later, however, it plummeted suddenly and I lost my money. It was a big loss. This year, I invested in two different companies. Both are doing well so far. I do not know what will happen later."

The priest said, "I do not invest in one company alone. I invest in three or four different companies. If one loses, the other gains. Last year was not bad to me. I lost in only one of them, and it was a small amount. The other three gained [etc]."

The woman turned to me and asked softly, "I did not know that clergymen

also play the stock market. Isn't the stock market a form of gambling?"

"I don't know," I replied. "Apparently, everything is possible in America."

"As much as I know," my companion continued, "people trading with stocks have their mind always focused on the stocks. They are always interested in them to see whether they are winning or losing." And after a brief pause, she added, "What they preach and what they do are different. When a clergyman's focus is on making money only, particularly through stocks, what can you expect? Simply, they seek money in God's service. . . ."

"Well, that, too, is OK. Didn't we say this is America?" I added.

A few years after settling in the United States, my wife and I visited Canada for the first time.

On a Sunday, I asked my friend to take us to the Armenian churches, which I wanted to see that day through short visits.

My friend took us to a church whose parking lot was already full of cars.

I was amazed to see so many cars in the lot. They were an indication that people had come to church so early to pray.

We went in and found the church truly full, but . . . oddly, with women only. There were only a handful of men. I was surprised. Where were the husbands of these women? Could it be that the women came alone? I could not understand.

We stayed in the church for about ten minutes and left after saying "Our Father."

In order to show us the divisions of the church, my friend led us to the adjacent hall. As we entered through the large door, the cigarette smoke was the first to greet us. . . . Once inside the hall, we found all the men there, sitting at tables in groups of three or four. Some were playing backgammon, others talking to each other while drinking coffee and smoking. The coffee maker was constantly running around with a tray in his hand to fulfill the orders.

"Two coffees without sugar."

"Three coffees with a little sugar." And so on.

The hall was separated from the church by a single wall. The Divine Liturgy was taking place on the other side, while here . . .

I watched the scene with amazement. I would never have imagined that two so contradictory phenomena could occur in the same place. I could not make peace with what I saw. I could not speak from the intensity of my astonishment;

rather, I could only watch the scene with amazement.

It seemed as though this was a simple, natural, and usual phenomenon for everybody, because I was the only person to find it strange. . . .

After spending a few more minutes there, we exited to go to another church.

Two days later, at the market, I met by chance an old acquaintance from Aleppo, and we sat to have a cup of coffee and chat about the past and present.

During the conversation, I found that my friend had a responsible position in that church and was a member of the board of trustees.

My friend proudly spoke about the “successes” of the church and praised the priest.

“This priest is the man of the hour. He knows well what people like. He knows how to treat them and what to say in order for them to like him and for him to attract them. He knows how to please every one of them. From the day he came, the church income increased, because he created conditions for the entire congregation to attend the church as families.”

One could read in his eyes the admiration he harbored for the priest.

“But, my friend,” I told him, “I was at the church on Sunday. I found the church full, but only with women, whereas the men were smoking, drinking coffee, playing backgammon, and chatting in the hall. This is not what I consider going to church as a family. Why would a person go to church if not for praying? Otherwise, what is the Lord’s house for? Is it for simply smoking, drinking coffee, and having good time in the hall next door? What’s the meaning of going to church as a family in this fashion?”

“Because,” my friend explained, trying to convince me, “if men did not come to church, their women also would not come and the church would remain empty. But in this way, the church is filled. What’s the harm? Let them spend their time in the hall.”

“But don’t you realize that the meaning of attending church turns upside down in this way? The church is God’s house and a prayer place; whereas here, men go to church with their women until . . . the church, and at the entrance they separate so that the women enter the church for prayer and the men pass time in the adjacent hall. . . . Is this the meaning of attending church? Isn’t this kind of attendance a transgression against God and the Church?”

“What’s in it to you? If the priest does not see a transgression in it, why do you search for transgression there?”

The very fact that a priest does not see a transgression in this in itself is a transgression against not only God and the Church, but also his vocation.

I asked him after a brief pause, "Now that you are a member of the board of trustees, don't you find this wrong?"

"I don't see anything particularly wrong," was his answer.

Unfortunately, almost everywhere, to some extent, we meet such laymen who measure church affairs according to their lay ideological standards, and despite lacking knowledge of the canons and principles of keeping the church sacred, they become trustees and deal with church administration.

They frequent the church every Sunday to confine themselves to the office of the trustees and discuss financial matters only. They do not even think of entering the church for a few minutes to cross themselves and whisper the "Our Father."

The church is simply a business for them, or a gathering place where money is the only goal. Their concern is how they can gather more people around the church and attract these people with events that would find favor among them and bring income to the church.

This is the main purpose of their work, where the real principle of the church as a place for "spiritual communication" is excluded.

The most painful thing to see occurs when a clergyman's mentality and standards are equal to the standards of laymen, and clergy and laymen are identical. In this case, the priest, instead of staying on top of the flock as shepherd and leader, mixes with the flock, and all of them proceed happily holding hands . . . in a direction opposite to the correct path.

A disheartening phenomenon! But as my friend said, "It's OK," because money is what matters.

I can give other examples also, but enough is said, lest I cause more headache to my readers.

I give these few examples with regret; I simply wanted to show and state that certain clergymen do not know themselves. They do not comprehend their position and place among the people. They do not know how people perceive them, what they expect from them, and how disappointed they become when they find that the attributes of their spiritual leaders are contrary to their expectations. The clergy do not realize that every action they take, every word they say, and every movement they make, be it befitting or not, catches the

attention of the people.

Because:

If a clergyman will stand before the public with a thick cigar in his mouth, even during official ceremonies;

If a priest will abuse the people's trust and misappropriate church income;

If a priest will allow to himself to pass time in public places and during field trips with short pants and short-sleeved shirts;

If a clergyman will think about earning money otherwise and parallel to his spiritual work;

If a clergyman's principles will be based only on pleasing the people by using flattery;

If a clergyman will resort to anticlerical means to gather people and will secure church income in these unorthodox ways;

Clergymen of this caliber will first of all:

Sin against God;

Sin against the Church;

Sin against their vocation;

And not only will they not be able to perform the duty of a clergyman, but they will also disturb the spiritual works performed by others, giving the public additional chances to stumble, because their deeds do not correspond with their vocation.

I find it appropriate to present a precious gift to clergymen of this caliber.

Although that gift can be presented to any person, whether layperson or cleric, it pertains in this case more so to the clergy who stand before the public as spiritual leaders, ignorant of their own identity.

The gift is nothing else but the diamond words of the Greek philosophy, attributed to Socrates—KNOW THYSELF!

Indeed, if these clergymen really knew themselves, they would not make the mistakes they do and possess the blemishes they possess.

Other Shortcomings

The shortcomings just mentioned are visible to the public and, therefore, people can see them and stumble. But there are also ritual shortcomings of which the public is unaware in general.

They are as follows:

a. According to our ecclesiastical regulations, the officiating clergyman should prepare himself by fasting and praying at least twenty-four hours before the Sunday Divine Liturgy in order to be worthy of officiating the next day's Divine Liturgy.

How many clergymen exercise this sacred regulation, particularly if we take into consideration that the clergymen receive dinner invitations for Saturday night from their parishioners and acquaintances, and decline to turn these invitations down, in order to observe the norms of civility . . . and the following day they go to church to offer the Divine Liturgy?

b. The officiating clergyman, before engaging in the morning prayer, must read the entire "I sinned" to confess his sins and receive absolution from God. Afterward, he must read the "Havadamk," which is the profession of faith of our Church. Thus, only after receiving absolution for his sins and reassuring his faithfulness to our profession of faith does he begin the prayer.

Are all clergymen practicing this regulation?

c. Our Church has nine hours. The first two, Vespers and Matins, are performed on regular Sundays before the Divine Liturgy. Each of these lasts one hour.

Clergymen must perform these prayers before the Divine Liturgy. They must at least perform one of these intermittently; that is, one week the Vespers and another week the Matins.

Are all clergymen performing these prayers?

d. Again, we know clergymen who do not perform rituals on feast days that coincide with weekdays, such as the feasts of Ghevont and His Fellow Priests, Vartan and His Followers, the Ascension, and so forth. They argue that nobody comes to church during weekdays; therefore, there is no sense in performing the rituals.

Can a person imagine so much failure by a clergyman to perform his duties or such an excuse to avoid work? How can one omit national or ecclesiastical feasts of great significance by arguing that nobody shows up? We are convinced that the argument is not true. There are always pious people who attend church. Even if nobody showed, these important feasts should not be overlooked by a clergyman.

Fortunately, there are not too many such clergymen.

e. Again, we know priests who offer the Divine Liturgy without helmet,

which is absolutely wrong and unorthodox.

Fortunately, these, too, are very few.

What to say about clergymen who during their five, ten, or fifteen years of ministry in the same church have done nothing to prepare acolytes and deacons from the new generation to secure the perpetuation of the church with fresh elements for the years to come, instead of dragging out an existence with aged people, with the attitude of “Let there be flood after me,” because they can change their parish after some years and go to minister in a different one?

One can see through these shortcomings that certain clergymen take their vocation lightly, which consequently leads them to irresponsibility and makes them perform their duties partially and without seriousness.

One has to get ready before the Divine Liturgy by fasting and prayers?

“Well, it’s not that important. One can officiate without fasting. . . . It’s OK.”

One has to read the “I sinned” and confess before the prayers?

“Well, one can begin the prayers without this confession. . . . It’s OK.”

One has to perform the prayers of Vespers and Matins for at least an hour?

“Well, ten or fifteen minutes are enough. As it is, nobody is at church during these hours. One can even perform the Divine Liturgy without these prayers. . . . It’s OK.”

One has to perform the rituals of the feasts of the Church perfectly, whether they fall on Sunday or on weekdays?

“Who will attend church on weekdays? Is it worth it to perform the ritual for a few people? No harm comes to the church from not performing these rituals. . . . It’s OK. One can live without them.”

One has to wear helmet during the Divine Liturgy?

“That’s OK, too. . . . One can officiate without the headpiece.”

Thus, when the mentality of “It’s OK” is always present in our church affairs, nothing harmful is left for us.

We can allow omissions in our duties without hindrance. We can freely commit mistakes and offenses, because *“It’s OK” is our safe haven to cover all mistakes and omissions.*

In other words, not only do we not abhor the Satan known as “It’s OK,” but we also partially like it, because it justifies our shortcomings and prefers to ignore our mistakes and offenses.

Today, certain clergymen, led by “It’s OK,” think that all of the sacred

canons and regulations—which, actually, are rather indicators of the exemplary life of a clergyman—were practiced in the past, but not so much nowadays.

Fortunately, this hypothesis is not altogether true, because we still have clergymen who with their pure life observe these sacred canons to the point through fasting, abiding by the laws and traditions, prayer, and dedication.

The presence of such clergymen with unblemished conduct urges us to speak about these sacred canons. Otherwise, these words would be considered as belonging to the past, ancient recollections . . . useless.

I REVERE AND BOW BEFORE ALL CLERGYMEN WHO LEAD THE PEOPLE—IN PARTICULAR THE BOYS AND GIRLS OF OUR NEW GENERATION WHO IN THE POLLUTED ENVIRONMENTS OF THESE ALIEN COUNTRIES ARE IN DIRE NEED OF THOSE WHO LEAD THEM DOWN THE STRAIGHT PATH—WITH NOT ONLY THEIR WORDS, BUT ALSO THEIR EXEMPLARY LIFE.

Another Typical Phenomenon

In every field, there are people among national and church activists who like and expect from the community to recognize the value of the work they do and be grateful to them in exchange by gestures of gratitude, so that such honors boost their morale and they see that the nation or the community does not ignore their work—it knows how to appreciate them.

To expect such appreciation is human, and there is nothing wrong with it, but there are also others who find their spiritual satisfaction in only the good results of their work. These are convinced that they are doing a useful service to their nation, and this recognition in itself satisfies them; they do not expect any praise or honor. They are true followers of the New Testament—they prefer to receive appreciation only from God, not from humankind.

In general, deserving individuals of such caliber want to stay away from self-promotion and prefer to work in silence.

However, despite their humble stand, the nation does not neglect them and honors them in a dignified manner, appreciating their nation-building services.

Unfortunately, sometimes the nation neglects to pay attention to worthy individuals who are wrapped up in their humility, and forgets them. This is caused by lack of attention and is considered a shortcoming of national organizations.

Therefore, it is the duty of national, ecclesiastical, and, in particular, cultural organizations to seriously choose and appreciate the worthy children of the nation to avoid denying them, inadvertently, the honor and respect they deserve.

Naturally, the scope of the recognition-deserving work that these individuals perform in the nation is not the same for all—some contribute more than others.

Nevertheless, I do not want to undermine anybody's work. I know that each person works in accordance with his or her ability, deserving the corresponding appreciation. But I would like to simply mention that we fail to see a worthy individual working before our own eyes, remaining careless and indifferent toward him or her, and we honor others for certain purposes or because of our preferences.

For example, often we see announcements in church magazines and national newspapers inviting the public to celebrate the tenth or twentieth anniversary of a priest with a function augmented with a banquet and cultural performances. There, as it has become customary, the priest is praised for his “prolific” national and ecclesiastical activities.

To speak the truth, I have to say that the priests more than any other individual are honored in this way within the community and more than once each.

There are priests who for the fifth or sixth time see a celebration honoring them by the time a banquet celebrating the fiftieth anniversary of their services is organized.

Whereas an intellectual who has provided many times more services to the nation often remains in the shadow and overlooked.

Although there are many instances confirming what has been said, I think the following story will substantiate my objective best.

In 1962, a team of nuclear scientists from the United States went to Moscow to meet with their Soviet counterparts.

At the airport, they were greeted by their Soviet colleagues. There, the head of the Soviet scientists shook the hand of the chief American scientist and introduced himself, saying, “Dr. Bedrosian.” The head of the American scientists replied, “Dr. Parseghian.”

During this meeting, people discovered that the heads of the nuclear scientists of the two superpowers of the world were Armenian.

Besides being a famous personality within the American society as a scientist, Dr. Vazken Parseghian was renowned among Armenians for his prolific national activities.

He always cooperated with the scientists of Armenia for the progress of Armenia.

Together with Dr. Armen Hakhnazarian, he spent twenty years collecting photographs and related documents of more than 42,000 Armenian architectural monuments throughout the world, even in “prohibited” areas such as Azerbaijan, Karabakh, and Nakhichevan, and published them as six-millimeter microfilms in seven thick volumes.

These volumes now reside in more than eighty European and American major libraries and serve as a resource for researchers.

I do not intend to present Dr. Parseghian’s biography here; rather, I want to demonstrate his greatness by mentioning only a portion of his national activities, and, in particular, his modesty, which was the main characteristic of his sublimity.

He was so humble that he never sought glory and praise in his life. He was a silent laborer.

I can personally testify that every time I visited Dr. Parseghian, I found him on the ground floor of his house, which was an office, laboratory, and photo studio combined. One could see books, photos, films, and letters everywhere around him while he was at work.

The slogan of his life was, “Work, not word.”

It was perhaps for this reason that people did not pay attention to him and forgot him.

In 1990, I thought of honoring Dr. Parseghian for the occasion of his eightieth anniversary and the publication of his seven volumes.

To broaden the scope of the celebration, we invited two representatives each from the Prelacy, the Armenian Missionary Association, and the Knights of Vartan, who collaborated with us to pay proper tribute to the scientist with a solemn celebration by the entire community.

This is what I want to state through this story, which may seem to fall outside the topic.

During the meeting, when I suggested setting the price of the tickets at \$50, some of the attendees found it too much and objected that it would be hard on

the public to pay such an amount. Therefore, it was decided to collect only \$35, which, in turn, made us settle for a buffet-style arrangement in which people would fill their plates at long tables and go back to their seats. Although this arrangement was not befitting a function of high quality, it did not cast a big shadow on the event.

About a year later, in the same town, a party was thrown for a clergyman to celebrate the first anniversary of his ministry and acknowledge his services. He had come to our town a year earlier . . .

Can you imagine? A one-year-long ministry . . . and already a party for the first anniversary in a luxurious restaurant, where the audience remained seated at their tables and waiters served the dinner. . . .

And the price of the event was \$50 per person . . . and the oddest thing is that the priest was removed from the church six months later as unworthy. . . .

Is this the standard of our understanding?

It is also noteworthy that during any such event, most naturally, nobody points at the imperfections and mistakes of the subject; rather, they utter only praise and appreciation. This seems to be an accepted reality.

But we know how much importance pedagogy attaches to praise.

By praising somebody's work, we first of all express our gratitude to the person for his service to the nation. Second, we praise the person for his or her work so that he or she might continue the dedicated work with greater zeal, encouraged by the honor.

This is the main objective of a ceremony of homage.

However, it appears that in the case of certain individuals, homage alone, without corrective and positive suggestions, is inadequate and faulty.

Even a school student receives praise from the teacher when he draws a picture with crooked lines on a piece of paper. She says, "Oh, what a beautiful picture. You drew this? Bravo! You drew it very well," and so on. But she does not fail to make suggestions and provide instructions as well, saying, "But do you know, Levonig, that if you fixed it here this way and stretched this like this it would be better? Bravo! Next time you will draw better," and so on.

Yes, in order for the expected outcome of a ceremony of homage to be complete and positive, praise and suggestions should go hand in hand properly.

When needed, comments and criticism should also be offered on other occasions for visible mistakes and transgressions, because without doing so, in

addition to not correcting the mistakes and transgressions, we might achieve the opposite outcome through praise and appreciation alone.

For example, by only praising and appreciating a community activist or a clergyman who has demonstrated obvious mistakes and offenses in his work, we awaken in him the idea that he is an unblemished, infallible, and perfect person, because nobody talks about his offenses and no one criticizes him for his mistakes. Yes, by doing so, we instill in him the conviction of perfection, letting him continue his work with all of his mistakes and offenses.

This is how we obtain negative results from a ceremony of homage.

When I examine the issue of homage and praise further, however, I feel that I need to say that expressions of praise and appreciation during such ceremonies should be given in moderation, because sometimes this praise is so exaggerated that it catches the audience by surprise and makes them think, "Are these words true? Aren't they magnified?"

I have seen such phenomena during tributes to certain clergymen and laymen. Sometimes, clergymen and laymen embellish and exaggerate their speeches so much that even the subject himself wonders if what he has accomplished is truly as great as they say. . . .

Such rich praise reminds me of a story that my father of blessed memory used to tell. It illustrates the situation at its best.

Two people were arguing. During a heated moment, one slapped the other. The slapped went to a lawyer to sue the slapper. The lawyer prepared his accusation, went to the court, and in response to the judge's question, presented the case:

"These two people were arguing. Suddenly, the defendant slapped my plaintiff. While the plaintiff looked with surprise and perplexed under the influence of the slap, he received a punch on the nose, which began to bleed; then he was hit the abdomen and fell on the ground. Then the attacker began to kick, kick, and kick with his foot, and left, leaving the poor man injured in that condition."

The defendant, standing by and hearing all, said to himself, "Alas, I have done all of this and yet I did not even have a clue. . . ."

Yes, the slap is the reality, which cannot be refuted. What about the rest?

I beg to be understood correctly. Hopefully, nobody will conclude that I am inconsiderate toward the clergy, judging by these words that are addressed not

only to laymen but also indirectly to the clergy. On the contrary, I have spent my entire life in ecclesiastical service since childhood, first as acolyte and then as deacon. I have always collaborated with clergymen. Perhaps I have come to know them intimately because of this.

In the same time, the love and zeal I have toward the Church, added to my character, have prevented me from becoming indifferent toward phenomena that go against the sanctity of the Church by degrading, altering, and capricious shortcomings and negligence.

The Church is holy. It has been to us, for centuries, a source of spiritual nourishment and a major factor of preservation of our national identity, along with Armenian schools.

Therefore, we must condemn any indifference toward the Church, any lack of seriousness, any aspiration to alter the Church's regulations or its traditions and its national identity, and any dishonest act that seeks to use the church for political and ideological agendas by abusing its authority.

One must bow before the sanctity of the church and refrain from blemishing its holiness by taking it lightly or pursuing other goals. This is what I ask of all clergymen regardless of age and position.

Otherwise, I do not oppose any ceremony of homage organized for any individual, whether cleric or layperson, particularly when these individuals deserve the tribute. "The laborer deserves to be paid." Therefore, any individual serving the nation and the Church deserves appreciation commensurate with the extent of his or her services.

To conclude my article, I pose the last question.

After all is said and done, what does the public expect from a clergyman?

Unfortunately, part of the public lacks knowledge about the sanctity of the church. In general, they are not interested in the course the Church takes to be in a position to know what to expect from clergymen. All of their perceptions and judgments are simple, and not only are they unaware of the sanctity of the church, but they also sometimes criticize that sanctity when it stands between them and their desires.

For example, when renting the church hall for a party, they get angry and upset when they are told they cannot drink liquor or bring a dancer.

They wonder why they should not be able to drink ouzo there. Didn't they rent the hall? They are paying money for it. In this way, they are even helping

the church . . . financially. Therefore, they think, they should be free to do whatever they want there. Those who entertain similar thoughts, besides being ignorant about the sanctity of the church, claim to support the church . . . monetarily. And because they are paying money, the church must submit to the money, give away its holiness, and allow them to drink ouzo or do whatever they wish in the church hall.

Unfortunately, there are weak priests who pretend blindness in such instances, to avoid disenchanting their parishioners and inviting their antipathy.

Whereas they have the task and the duty of explaining to them and teaching them, and convincing them that the church is not a restaurant hall. The church hall is considered part of the church, and parties taking place there cannot exceed certain limits.

The accommodating stand of these weak clergymen first blemishes the prestige of the Armenian church and then complicates the situation for other priests who with their zeal for the sanctity of the church prohibit the use of alcoholic beverages in their church hall. And at this point, people revolt against the latter, questioning why they prohibit drinking ouzo in their church hall when other priests allow it.

I hesitate to talk about other priests who not only do not prohibit the use of alcoholic drinks in their church hall, but also take part in it. . . .

With their obscene conduct these priests reduce themselves to the level of ordinary people.

Are they aware of the psychological damage they cause in people with their unseemly conduct?

Do they think about how they will stand before God's judgment?

I wish these clergymen would ask themselves these questions, and answer them.

Fortunately, priests of this caliber are not many.

Otherwise, laypeople would not dare to negotiate the drinking of alcoholic beverages with a clergyman of pure conduct. Moreover, even an alcoholic person will hesitate for a moment and stop drinking in the presence of a high-ranking clergyman or a priest, considering it a shame and insult. A voice proceeding from his subconscious will suggest reverence and respect toward a clergyman dedicated to his vocation.

Yes, the people have expectations of their clergymen; they want to see their

clergymen in the role of educator not only through the sermons they deliver from the church altar—which do not hold ground and turn into a “voice crying out in the wilderness” when they do not match their work and lifestyle—but also on a practical ground, as honest, serious-minded, elegant in appearance, kind in conversation, and pure of character. To condense all of these in one phrase, I would say cognizant of their vocation.

Only by doing so can clergymen serve God according to his will, and succeed in accomplishing the mission they are called to do within the nation.

To conclude, I would like to present verses 1 through 4 of Peter’s First General Epistle, addressing the elders of the Church, that is, the clergymen, with recommendations:

“The elders who are among you I exhort, who am also an elder, and a witness of the sufferings of Christ, and also a partaker of the glory that shall be revealed: Feed the flock of God who are among you, taking the oversight thereof, not by constraint, but willingly; not for filthy lucre, but of a ready mind; neither as being lords over *God’s* heritage, but being examples to the flock. And when the chief Shepherd shall appear, ye shall receive a crown of glory that fades not away.”

Հեղինակին հասցեն - Author's address:

Hagop Derian

560 RT. 9W

Glenmont, NY 12077